

Geef ze de ruimte!

De fysieke werkomgeving in het onderwijs; een onderzoek onder medewerkers in het po en vo



GEEF ZE DE RUIMTE!

**De fysieke werkomgeving in het onderwijs; een
onderzoek onder medewerkers in het po en vo**

april 2010

Projectnr. 09/506

Drs. D.A.G. Arts, *ASTri*

Dr. B.C.H. de Zwart, *ASTri*

Dr. F.A. Reijenga

Ir. P. Voskamp Eur.Erg., **vhp** ergonomie

Bureau *ASTri*

Stationsweg 26

2312 AV Leiden

Tel.: 071 – 512 49 03

Fax: 071 – 512 52 47

E-mail: astri@astri.nl

Website: www.astri.nl

VOORWOORD

Een belangrijk kenmerk van het primair en voortgezet onderwijs is de intrinsieke motivatie van het onderwijspersoneel. Werken in het onderwijs wordt als plezierig ervaren en maatschappelijk nuttig. Dit zijn mede bepalende factoren voor de arbeidssatisfactie van leraren en de keuze om al dan niet in het onderwijs aan de slag te gaan of te blijven.

De onderwijsarbeidsmarkt kent kwantitatieve en kwalitatieve spanningen. Met het oog op het (toekomstig) lerarentekort, wordt het steeds belangrijker dat de onderwijssector zich presenteert als een aantrekkelijke werkgever. Op dit vlak wordt door zowel de overheid als de sociale partners al veel gedaan, zie ook de afspraken in het Convenant LeerKracht van Nederland.

Arbeidssatisfactie en werkplezier zijn bij die inzet kernbegrippen. Die worden deels weer bepaald door de fysieke werkomgeving van het onderwijspersoneel. In een professionele fysieke werkomgeving is het simpelweg prettiger en beter werken en bovendien laat een school met goede faciliteiten zien dat het onderwijzend personeel als professional serieus wordt genomen. Voorbeelden zijn goede (regelbare) klimaatbeheersing, de aanwezigheid van (stille) werkruimten voor buiten de lessen, adequate ICT- en thuiswerkvoorzieningen en faciliteiten die direct aansluiten op het gehanteerde onderwijsconcept.

Ondanks dit belang is er toch weinig inzicht in de aanwezigheid van afzonderlijke faciliteiten in de fysieke werkomgeving en in het oordeel en de wensen van onderwijspersoneel hieraangaand. Het Sectorbestuur Onderwijsarbeidsmarkt (SBO) heeft daarom een onderzoek laten verrichten.

In het onderliggende rapport treft u de resultaten van het door AStri uitgevoerde onderzoek aan, waarvan ik hoop dat het u meer inzicht verschaft in de wensen en behoeften van onderwijspersoneel om zodoende de aantrekkelijkheid van het beroep te kunnen vergroten. Ook zijn 'best practices' toegevoegd. Duidelijk is dat er op het terrein van de fysieke werkomgeving nog aanzienlijke winstpunten zijn te behalen.

Laat de resultaten van dit onderzoek een aanzet zijn om de aantrekkelijkheid van de onderwijsarbeidsmarkt te behouden en te vergroten.

Freddy Weima
Directeur SBO

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	7
1 INLEIDING	11
1.1 Aanleiding	11
1.2 Doel- en vraagstellingen	13
1.3 Leeswijzer	14
2 ONDERZOEKSOPZET	15
2.1 Onderzoeksactiviteiten	15
2.2 Vooronderzoek	15
2.3 Vragenlijstonderzoek	16
2.4 Klankbordgesprekken	17
2.5 Casebeschrijvingen 'good practices'	18
2.6 Overkoepelende analyse	19
3 LITERATUUROVERZICHT	21
3.1 Inleiding	21
3.2 Arbeidssatisfactie en fysieke faciliteiten van leraren po en vo	21
3.3 Andere samenhangende en verklarende factoren voor arbeidssatisfactie	23
3.4 Conclusie op basis van literatuur	25
3.5 Wet- en regelgeving	26
3.6 Ontwikkelingen in het onderwijs	27
4 RESULTATEN PRIMAIR ONDERWIJS	29
4.1 Inleiding	29
4.2 Kenmerken populatie en steekproef primair onderwijs	29
4.3 Werkbeleving	32
4.4 Oordeel fysieke faciliteiten	33
4.4.1 Docenten po: Oordeel faciliteiten	35
4.4.2 Onderwijsondersteuners po: Oordeel faciliteiten	39
4.4.3 Lesgevend management po: Oordeel faciliteiten	41
4.4.4 Totaalscore tevredenheid	44
4.4.5 Invloed faciliteiten op werkaspecten	44
4.4.6 Inspraak en onderwijsvernieuwingen po	46
4.4.7 Statistische verbanden	48

5	RESULTATEN VOORTGEZET ONDERWIJS	51
5.1	Inleiding	51
5.2	Kenmerken populatie en steekproef voortgezet onderwijs	51
5.3	Werkbeleving	54
5.4	Oordeel fysieke faciliteiten	55
5.4.1	Docenten vo: Oordeel faciliteiten	55
5.4.2	Onderwijsondersteuners vo: Oordeel faciliteiten	58
5.4.3	Lesgevend management vo: Oordeel faciliteiten	61
5.4.4	Totaalscore tevredenheid	64
5.4.5	Invloed faciliteiten op werkaspecten	64
5.4.6	Inspraak en onderwijsvernieuwingen vo	65
5.4.7	Statistische verbanden	68
6	CONCLUSIES	71
6.1	Inleiding	71
6.2	Fysieke faciliteiten	71
6.3	Invloed op werkaspecten en arbeidsmobiliteit	74
6.4	Wet- en regelgeving	75
6.5	Onderwijsvernieuwingen	75
6.6	Slotconclusies	76
6.7	Aanbevelingen	77
	BIJLAGE 1 CASEBESCHRIJVINGEN 'GOOD PRACTICES'	79
	BIJLAGE 2 SAMENVATTING WET- EN REGELGEVING	93
	BIJLAGE 3 AANVULLENDE ANALYSES	99
	BIJLAGE 4 RESULTATEN REGRESSIEANALYSE	109
	BIJLAGE 5 TEVREDENHEID MET FACILITEITEN	115
	BIJLAGE 6 VRAGENLIJST	123
	BIJLAGE 7 REFERENTIES LITERATUURONDERZOEK	131

SAMENVATTING

Onderzoek naar de fysieke werkomgeving in het onderwijs

Dit rapport geeft de bevindingen weer van het onderzoek naar de fysieke werkomgeving in het onderwijs dat AStri in opdracht van het SBO heeft uitgevoerd. Het doel van dit onderzoek was het verkrijgen van concrete informatie over de aanwezigheid, kwaliteit en behoeften van medewerkers in het po en vo ten aanzien van de fysieke faciliteiten op de werkplek en de effecten hiervan op de kwaliteit van het onderwijs en aantrekkelijkheid van onderwijsberoepen.

Om dit te bereiken zijn verschillende onderzoeksactiviteiten ondernomen. Zo is een deskresearch uitgevoerd, zijn interviews gehouden met sleutelpersonen, is een internetvragenlijst uitgezet onder een grootschalige steekproef van docenten en ondersteunend personeel en zijn klankbordgesprekken gevoerd. Tevens zijn vier 'good practice' instellingen betreffende de fysieke werkomgeving beschreven.

Aanleiding voor het onderzoek

Met het oog op het (toekomstige) lerarentekort worden vanuit de overheid en sociale partners in het onderwijs diverse strategieën ingezet om dit het hoofd te kunnen bieden. Eén van de strategieën is om de onderwijssector nadrukkelijker te presenteren als aantrekkelijke werkgever op de arbeidsmarkt. De mate van werkplezier en arbeidstevredenheid van onderwijspersoneel, zijn factoren die de aantrekkelijkheid van onderwijsberoepen mede bepalen. Dit zijn eveneens factoren die van invloed zijn op de mobiliteit op de onderwijsarbeidsmarkt. Uit eerder onderzoek is gebleken dat de fysieke werkomgeving van onderwijspersoneel deels de mate van arbeidssatisfactie bepaalt. Echter, tot nu toe ontbrak het aan concrete informatie over de wensen en behoeften van onderwijspersoneel ten aanzien van hun fysieke werkomgeving.

In dit kader gaf het SBO AStri opdracht tot onderzoek op dit vlak. Deze informatie kunnen schoolbesturen en (lokale) overheid gebruiken voor het personeelsbeleid op scholen én voor het huisvestingsbeleid van scholen.

De voornaamste conclusies

Hieronder zijn de voornaamste conclusies uit het onderzoek samengevat:

- Het merendeel van de medewerkers in het po en vo kan over het algemeen beschikken over een groot scala aan fysieke faciliteiten.
- 21 procent van de docenten in het po en 29 procent van de docenten in het vo is (zeer)ontevreden over de fysieke faciliteiten in zijn algemeenheid op hun school. Voor afzonderlijke faciliteiten als klimaatbeheersing, thuiswerkvoorzieningen, werkruimtes voor buiten de lessen et cetera liggen deze percentages aanzienlijk

hoger.

- Tussen de medewerkers bestaat een grote variatie in de tevredenheid. Deze lijkt deels te kunnen worden verklaard door een aantal schoolgebonden factoren: de 'leeftijd' van het schoolgebouw waar men werkzaam is, de financiële mogelijkheden om en/of de wil om te investeren in fysieke faciliteiten en de kennis die binnen de schoolinstelling aanwezig is omtrent fysieke faciliteiten. Deze kennis is over het algemeen gering.
- De door medewerkers subjectief ervaren kwaliteit van de fysieke faciliteiten vertoont een sterke positieve significante samenhang met hun subjectief ervaren mate van werktevredenheid.
- Volgens het overgrote deel van de medewerkers is de kwaliteit van de fysieke faciliteiten van invloed op zowel het werkplezier, de aantrekkelijkheid van het beroep van onderwijsmedewerker als op de kwaliteit van het onderwijs.
- Inspraakmogelijkheden van medewerkers ten aanzien van de fysieke faciliteiten hebben een positieve invloed op de arbeidssatisfactie en satisfactie met de fysieke faciliteiten. Volgens het merendeel van de medewerkers in het po en vo zijn deze inspraakmogelijkheden matig tot slecht.
- De resultaten duiden er op dat de kwaliteit van de fysieke faciliteiten mede een rol speelt bij de arbeidsmobiliteit van onderwijsmedewerkers.
- De wet- en regelgeving rond fysieke faciliteiten en werkomgeving in het po en vo is versnipperd en op sommige punten ook niet eenduidig. Hierdoor is deze voor schoolbesturen vaak moeilijk te interpreteren.
- Onderwijsvernieuwingen zullen in de toekomst in toenemende mate vragen om aanpassingen in de fysieke werkomgeving van onderwijsmedewerkers. Flexibiliteit van aanpassing van de inrichting vormt hierbij steeds meer een voorwaarde.

Op basis van bovenstaande bevindingen kan worden geconcludeerd dat meer aandacht voor de fysieke faciliteiten van medewerkers in het po en vo aanbeveling verdient. Verbetering van de kwaliteit van de fysieke faciliteiten zal mede positief bijdragen aan de werktevredenheid van medewerkers en de aantrekkelijkheid van het beroep, en hiermee de arbeidsmarktpositie van het po en vo. Daarnaast zal aandacht voor de fysieke faciliteiten ook een effectieve implementatie van onderwijsvernieuwingen bevorderen.

Aanbevelingen

De resultaten van dit rapport bieden aanknopingspunten voor initiatieven op het gebied van fysieke faciliteiten op verschillende beleidsniveaus.

Voor scholen en schoolbesturen

Ten aanzien van scholen en schoolbesturen kunnen de volgende aanbevelingen worden gegeven:

- Inventariseer onder uw medewerkers de tevredenheid en wensen ten aanzien van de fysieke faciliteiten. Dit onderzoek biedt hiervoor de nodige handvatten.
- Geef medewerkers inspraakmogelijkheden ten aanzien van de fysieke werkomgeving, dit heeft een positieve invloed op hun arbeidssatisfactie en satisfactie ten aanzien van de fysieke faciliteiten.
- Zorg dat binnen het schoolbestuur parate kennis aanwezig is rond de huidige wet- en regelgeving en inzicht in de eisen die goed onderwijs stelt aan de fysieke werkomgeving.
- Bij nieuwbouw dient de vormgeving van de fysieke faciliteiten en werkomgeving de functionaliteit ervan ten goede te komen.
- Houd bij de inrichting van (nieuwe) schoolgebouwen rekening met een mate van flexibiliteit in aanpassing van de werkomgeving op mogelijk toekomstige onderwijsvernieuwingen.

Voor de overheid

Ten aanzien van de overheid kunnen de volgende aanbevelingen worden gedaan:

- Vanuit de overheid dient richting schoolbesturen en andere betrokken actoren meer duidelijkheid te worden geboden over de huidige wet- en regelgeving rond de fysieke werkomgeving in het onderwijs.

Voor verder onderzoek

Het voorliggende onderzoek betrof een eerste verkenning van de fysieke werkomgeving in het onderwijs. Ten aanzien van aanvullend onderzoek kunnen de volgende aanbevelingen worden gedaan:

- Onderzoek is wenselijk naar de diversiteit, eenduidigheid en toepasbaarheid van wet- en regelgeving rond de fysieke werkomgeving in het onderwijs.
- Met onderzoek dient meer zicht te worden verkregen op het proces dat vooraf gaat aan nieuwbouw van schoolinstellingen, in het bijzonder de rol van de diverse actoren (o.a. VNG, gemeenten, het ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap en Binnenlandse Zaken) in dit proces en de factoren die de uiteindelijke kwaliteit van de fysieke faciliteiten bepalen.
- Met behulp van evaluatieonderzoek dient inzichtelijk te worden gemaakt welke fysieke werkomgevingen het best passen bij verschillende onderwijsconcepten/onderwijsvernieuwingen.

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding

Personeelstekorten in het onderwijs

De onderwijsarbeidsmarkt kent momenteel spanningen, zowel in kwantiteit als in kwaliteit. Vanuit de overheid en sociale partners in het onderwijs worden diverse beleidsstrategieën ingezet om deze spanningen het hoofd te kunnen bieden. De primaire beleidsmaatregelen zijn gericht op een betere beloning, een sterker beroep en een professionelere school¹.

Convenant Leerkracht

Met het convenant Leerkracht zijn vorig jaar diverse afspraken gemaakt tussen het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW) en de sociale partners gericht op een betere beloning, meer carrièremogelijkheden en een Lerarenbeurs voor extra scholing. Ook op het vlak van het vergroten van de professionele ruimte en de functiemix zijn afspraken vastgelegd². Verder zijn, voor de korte termijn, maatregelen voorgesteld gericht op het vergroten van de instroom van geschikte nieuwe leraren, het verruimen van de inzet van bevoegde leraren en het anders organiseren van het onderwijsproces.

De achterliggende gedachte bij veel van deze beleidsstrategieën is dat de onderwijssector zich sterker dan voorheen dient te presenteren als aantrekkelijke werkgever op de arbeidsmarkt. Dit mede om de concurrentie met andere sectoren te kunnen aangaan. De mate van werkplezier en arbeidssatisfactie die onderwijsmedewerkers ondervinden, zijn factoren die de aantrekkelijkheid van de sector mede bepalen en hiermee van invloed zijn op de mobiliteit op de onderwijsarbeidsmarkt.

Werkplezier en arbeidssatisfactie

Het onderwerp werkplezier en arbeidssatisfactie van onderwijspersoneel kent een rijke onderzoekstraditie. Uit onderzoek van ITS in Nijmegen naar arbeidssatisfactie in de loopbaan, wordt duidelijk dat werknemers in het onderwijs over het algemeen tevreden zijn met hun werk³. Positief is men vooral over de inhoud van het werk, de mate van zelfstandigheid en de sfeer op het werk.

Over de werkplek en faciliteiten op de werkplek lopen de meningen uiteen: veertig à

¹ Nota Werken in het onderwijs 2009 (WIO). Den Haag: ministerie van OCW.

² Definitief akkoord Convenant Leerkracht. 1 juli 2008.

³ Vrielink, S., R. Kloosterman en N. van Kessel (2004). *Arbeidssatisfactie in de loopbaan*. Nijmegen: ITS.

vijftig procent van de werknemers oordeelt hierover positief en dertig à veertig procent negatief.

Fysieke faciliteiten

Kijkend naar redenen voor vertrek uit het onderwijs of redenen voor instroom in het onderwijs, dan is eveneens de inhoud van het werk hierin het meest bepalend. Arbeidsomstandigheden spelen een geringere rol in deze motieven, maar verklaren toch een deel van de mobiliteit. Uit onderzoek blijkt dat in het primair onderwijs (po) en voortgezet onderwijs (vo) dit vaker het geval dan in andere onderwijssectoren⁴. Het ontbreekt in eerder onderzoek echter aan specifieke informatie over de diverse deelaspecten die hierbij te onderscheiden zijn. Naast aspecten als werkdruk, psychische en fysieke belasting, maken ook fysieke faciliteiten onderdeel uit van het containerbegrip 'arbeidsomstandigheden'. Bij fysieke faciliteiten, of fysieke werkomgeving, kan bij scholen worden gedacht aan de gebouw- en lokaalinrichting, het aanwezige meubilair, de ICT- en overige technische voorzieningen, maar ook aan klimaatbeheersinginstallaties en kantine- en sanitaire voorzieningen voor medewerkers et cetera. De kennis over deze fysieke faciliteiten in het onderwijs in het algemeen, en de invloed op arbeidsmarktaspecten in het onderwijs in het bijzonder, is tot op heden nog schaars.

Veranderende taken

Het onderwijs is voortdurend in beweging. Deze onderwijsvernieuwingen kunnen om diverse redenen worden ingezet. Bijvoorbeeld voor het verbeteren van de doorstroom tussen de diverse onderwijsniveaus, het inspelen op de veranderende scholingsvraag vanuit de arbeidsmarkt, het recht doen aan verschillen tussen leerlingen en ook het toenemende lerarentekort. Veranderingen in het onderwijs en de taken van het onderwijspersoneel, kunnen veranderende eisen in de eerder genoemde fysieke werkomgeving met zich meebrengen. Zo is bijvoorbeeld vanuit het teamonderwijs⁵ behoefte aan flexibele leer- en werkplekken in plaats van grote klaslokalen. Tot op heden bestaat nog weinig zicht in hoeverre onderwijsvernieuwingen daadwerkelijk vragen om een andere fysieke werkomgeving en wat hierbij aanknopingspunten zijn.

Aanleiding

Op basis van bovenstaande ontwikkelingen en gesignaleerde kennisleemtes, heeft het Sectorbestuur Onderwijsarbeidsmarkt (SBO) besloten om onderzoek te laten verrichten waarmee meer kennis kan worden vergaard over de stand van zaken rond de fysieke faciliteiten in het po en vo. Dit zowel vanuit het beleidsperspectief van het vergroten van de aantrekkelijkheid van onderwijsberoepen als vanuit de veranderenden-

⁴ Zie literatuuroverzicht hoofdstuk 3

⁵ <http://www.teamonderwijs.nl>

de rol van medewerkers in het onderwijs als professional. Aan bureau AStri is opdracht gegeven voor het uitvoeren van dit onderzoek.

1.2 Doel- en vraagstellingen

Doelstelling

Doel van het onderzoek is het verkrijgen van concrete informatie over de aanwezigheid, kwaliteit en behoeften van medewerkers in het po en vo ten aanzien van de fysieke faciliteiten op de werkplek en de effecten hiervan op de kwaliteit van het onderwijs en aantrekkelijkheid van onderwijsberoepen. Deze informatie dient uiteindelijk schoolbesturen en (lokale) overheden ondersteuning te bieden bij het ontwikkelen en implementeren van het personeelsbeleid én het huisvestingsbeleid van scholen. Tevens dienen de resultaten van het onderzoek agenderend te zijn voor de beleidsagenda van overheid en sociale partners.

Onderzoeksvragen

Voor het onderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Over welke faciliteiten in de fysieke werkomgeving kunnen docenten en onderwijsondersteuners in het primair en voortgezet onderwijs beschikken?
2. Hoe tevreden/ontevreden zijn de docenten en onderwijsondersteuners met de aangeboden faciliteiten?
3. Welke faciliteiten missen docenten en onderwijsondersteuners?
4. Wat is de mate van invloed van de fysieke faciliteiten op:
 - a. Het goed kunnen uitvoeren van de arbeidstaken?
 - b. Het eigen werkplezier?
 - c. Nieuwe taakeisen die aan docenten worden gesteld?
 - d. De kwaliteit van het onderwijs in het algemeen?
 - e. De arbeidssatisfactie in het algemeen?
 - f. De aantrekkelijkheid van het beroep?
 - g. De keuze van de school als werkgever?
5. Op welke wijze wordt in bestaande wet- en regelgeving eisen gesteld aan faciliteiten voor docenten en onderwijsondersteuners?

6. Welke (beleids)ontwikkelingen in het vak van docent en onderwijsondersteuners, die van invloed kunnen zijn op de wensen en behoeften van medewerkers ten aanzien van de fysieke werkomgeving, hebben de afgelopen jaren plaatsgevonden?

1.3 Leeswijzer

Indeling

Het voorliggende rapport beantwoordt bovenstaande vraagstellingen. *Hoofdstuk 2* beschrijft eerst de opzet van het onderzoek. In *hoofdstuk 3* worden vervolgens de resultaten van het literatuuronderzoek gepresenteerd. In *hoofdstuk 4* en *5* worden achtereenvolgens de resultaten van het vragenlijstonderzoek in het po en vo weergegeven. Ten slotte worden in *hoofdstuk 6* de conclusies van het onderzoek besproken. In *bijlage 1* wordt een viertal casebeschrijvingen gepresenteerd van ‘good practice-scholen’ op het gebied van de fysieke werkomgeving.

2 ONDERZOEKSOPZET

2.1 Onderzoeksactiviteiten

Onderzoeksfasen

Voor het beantwoorden van de verschillende vraagstellingen is een viertal onderzoeksactiviteiten ondernomen. In chronologische volgorde betreft dit de volgende activiteiten:

- vooronderzoek;
- vragenlijstonderzoek medewerkers po en vo;
- klankbordgesprekken medewerkers po en vo;
- casebeschrijvingen 'good practices'.

Een korte toelichting op deze verschillende activiteiten is te vinden in de volgende paragrafen.

2.2 Vooronderzoek

Vooronderzoek

Alvorens inhoud te kunnen geven aan de vragenlijst is gestart met een kort vooronderzoek dat input heeft geleverd voor het ontwikkelen van de vragenlijst. Hierbij is gebruik gemaakt van deskresearch en telefonische interviews.

Deskresearch

Gestart is met een beknopt literatuuronderzoek. Dit diende meer zicht te geven op:

- determinanten van arbeidssatisfactie van docenten in het po en vo, dit om deze eventueel mee te nemen als achtergrondvariabelen in de vragenlijst;
- de relatie tussen de fysieke werkomgeving en arbeidssatisfactie van docenten in het po en vo;
- de wet- en regelgeving rond de fysieke werkomgeving van docenten;
- beleidsontwikkelingen rond onderwijsconcepten en de taken van docenten die mogelijk andere eisen stellen aan de fysieke werkomgeving.

Het onderdeel rond wet- en regelgeving is in samenwerking met **vhp ergonomie** uitgevoerd. De resultaten van de deskresearch zijn enerzijds gebruikt voor het ontwikkelen van de vragenlijst en anderzijds om de resultaten van het vragenlijstonderzoek goed te kunnen duiden.

Telefonische interviews

Ter voorbereiding op het opstellen van de vragenlijst zijn eveneens enkele korte telefonische interviews afgenomen met vertegenwoordigers van de belangrijke partijen in het onderwijsveld (werkgevers en werknemers). In totaal zijn zes interviews gehouden met de volgende personen: een docent uit het po, een docent uit het vo, een contactpersoon vanuit de werknemersorganisaties CNV onderwijs, een contactpersoon vanuit de werknemersorganisatie AOb, een contactpersoon vanuit de werkgeversorganisatie PO-raad en een contactpersoon vanuit de werkgeversorganisatie VO-raad. In deze interviews kwamen de volgende punten aan de orde:

- De recente (beleids)ontwikkelingen binnen po en vo die van invloed (kunnen) zijn op de wensen en behoeften van docenten ten aanzien van de fysieke werkomgeving.
- Wet- en regelgeving rondom fysieke werkomgeving.
- Knelpunten bij uitvoering van onderhoud en nieuwbouw.
- Activiteiten die in het verleden vanuit de sector rond het thema fysieke faciliteiten zijn ondernomen.
- Suggestie van specifieke fysieke faciliteiten die dienen terug te komen in de vragenlijst.

2.3 Vragenlijstonderzoek

Flitspanel

Voor beantwoording van een groot deel van de vraagstellingen uit paragraaf 1.2, is een korte internetvragenlijst uitgezet onder leden van het Flitspanel® van het ministerie van BZK⁶. Dit panel bevat een representatieve steekproef van overheidswerknemers uit verschillende overheidssectoren. Periodiek ontvangen zij via e-mail een uitnodiging om een internetvragenlijst van maximaal tien minuten in te vullen over uiteenlopende onderwerpen. Deelname is vrijwillig. De respons onder docenten, onderwijsondersteuners en lesgevend management in het po was 67 procent, in het vo 62 procent. In tabel 2.1 worden zowel de populatie- en respondent aantallen als het responspercentage weergegeven.

⁶ BZK/APS, De Fysieke Werkomgeving in het Onderwijs, 2009.

Tabel 2.1 Populatie- en respondent aantallen

	po		vo	
	Panelpopulatie	Respondenten	Panelpopulatie	Respondenten
Docenten	1.016	683	1.499	953
Onderwijsondersteuners	117	59	237	135
Lesgevend management	150	117	189	110
Totaal	1.283	859	1.925	1.198
Respons %		67%		62%

Inhoud vragenlijst

Een groot aantal persoons- en werkkenmerken van de panelleden is reeds bekend, deze zijn dus niet meer in de vragenlijst opgenomen. Door de opdrachtgever is duidelijk aangegeven dat het onderzoek afgebakend diende te worden tot faciliteiten in de fysieke werkomgeving die van belang zijn om het beroep op professionele wijze uit te kunnen voeren. Nadrukkelijk is genoemd dat de focus niet diende te liggen op aspecten van (subjectieve) veiligheid, binnenmilieu of arbeidsomstandigheden. Deze aspecten zijn om deze reden en omdat de gewenste omvang van de vragenlijst beperkt was slechts in beperkte mate meegenomen als achtergrondvariabelen. De primaire focus van de vragenlijst lag dan ook op de volgende onderdelen:

- Algemene werktevredenheid.
- Aanwezigheid, noodzaak en tevredenheid ten aanzien van fysieke faciliteiten.
- Invloed van kwaliteit fysieke faciliteiten op verschillende werkaspecten en arbeidsmobiliteit.
- Inspraakmogelijkheden over fysieke faciliteiten.
- Invloed van onderwijsvernieuwingen op aanpassing van fysieke faciliteiten.

2.4 Klankbordgesprekken*Verhaal achter de cijfers*

Om beter zicht te krijgen op de betekenis van de resultaten uit het vragenlijstonderzoek ('het verhaal achter de cijfers'), zijn na de analyse van de vragenlijstgegevens klankbordgesprekken gevoerd met zowel medewerkers uit het po als vo.

Groepsbijeenkomst vo

Voor het vo is gekozen voor een groepsbijeenkomst waaraan door elf medewerkers uit het vo, waarvan het merendeel docenten, is deelgenomen. In deze bijeenkomst zijn de resultaten uit het vragenlijstonderzoek gepresenteerd en bediscussieerd.

Telefonische interviews po

Voor het po was het logistiek niet mogelijk om een vergelijkbare groepsbijeenkomst als bij het vo te organiseren. Als alternatief is gekozen om met zes individuele medewerkers uit het po telefonische interviews te houden. Het ging hier in alle gevallen om docenten. Ook hier zijn de resultaten uit het vragenlijstonderzoek gepresenteerd en bediscussieerd.

2.5 Casebeschrijvingen ‘good practices’

Goede voorbeelden

Als laatste activiteit is een viertal casebeschrijvingen opgesteld van ‘good practice-scholen’ ten aanzien van fysieke faciliteiten. Dit met als doel scholen die met het onderwerp aan de slag gaan te prikkelen en inspireren.

Logistiek

Voor de selectie van ‘good practice-scholen’ is gebruik gemaakt van de contacten in de begeleidingscommissie en bij de opdrachtgever. Op basis hiervan zijn vier scholen geselecteerd. De twee casebeschrijvingen voor het po betreffen de Openbare Montessorischool Jan Vermeer in Delft en de Basisschool de Regenboog uit Woerden. De vo scholen die beschreven worden zijn de Regionale Scholengemeenschap Enkhuizen en het Onderwijs- en activiteitencentrum Niekée in Roermond.

De definitie van ‘good practice’ is hierbij ruim gedefinieerd. Het kon hierbij gaan om een aantal faciliteiten die als ‘good practice’ kunnen worden beschouwd, maar ook het verbouwingsproces op zich of de wijze waarop de medewerkers zijn betrokken bij dit proces.

Met de betreffende scholen is contact opgenomen en geïnformeerd naar de meest geschikte persoon voor het afnemen van het interview. Hiermee is vervolgens een telefonisch interview gehouden.

De primaire focus van het interview lag bij de volgende onderdelen:

- Waarop heeft predikaat ‘good practice’ betrekking.
- Aanleiding en doel aanpassing/nieuwbouw.
- Verloop aanpassingsproces: succes- en faalfactoren.

- Effecten op onderwijsproces en medewerkers.

De vier casebeschrijvingen zijn in bijlage 1 bij dit rapport opgenomen.

2.6 Overkoepelende analyse

Analyse

Op basis van de gegevens uit het vooronderzoek, het vragenlijstonderzoek, de klankbordgesprekken en de 'good practices' is tot slot een overkoepelende analyse uitgevoerd voor de beantwoording van de vraagstellingen en het opstellen van conclusies.

3 LITERATUUROVERZICHT

3.1 Inleiding

Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het literatuuronderzoek weergegeven. Achtereenvolgens zal worden ingegaan op:

- Arbeidssatisfactie van docenten in het po en vo en de rol van fysieke faciliteiten en andere factoren.
- Wet- en regelgeving rond de fysieke werkomgeving van docenten.
- Beleidsontwikkelingen rond onderwijsconcepten en de taken van docenten die mogelijk andere eisen stellen aan de fysieke werkomgeving.

De referenties waarnaar wordt doorverwezen zijn opgenomen in bijlage 7.

3.2 Arbeidssatisfactie en fysieke faciliteiten van leraren po en vo

Arbeidssatisfactie

Uit onderzoeken van het ITS en het SCP blijkt dat werknemers in het onderwijs over het algemeen tevreden zijn met hun beroep (Vrieling e.a. 2004; Vogels 2009; Bergen e.a. 2009). Volgens het onderzoek van Vrieling e.a. is 70 procent van het onderwijspersoneel in het vo (zeer) tevreden met het werk dat ze doen. In het po is dat bijna 80 procent. Bergen e.a. vinden in hun onderzoek een vergelijkbaar percentage voor leraren in het voortgezet onderwijs die aangeven plezier te hebben in het werk en het werk (nog steeds) als boeiend te ervaren. Verder geeft nog eens driekwart van de docenten in dit onderzoek aan dat zij van mening zijn dat de nadelen van het beroep niet opwegen tegen de voordelen ervan en dat men trots is op het beroep. Bijna tweederde van de docenten in het onderzoek van Vogels geeft aan weer voor hetzelfde beroep te kiezen als zij opnieuw een beroepskeuze zouden moeten maken. Ten slotte blijkt uit onderzoek van Den Besten e.a. (2009) dat 25 procent van de medewerkers in de sector onderwijs door wil werken tot het 65ste levensjaar.

De rol van fysieke faciliteiten

De aandacht voor de rol van fysieke faciliteiten en de fysieke werkomgeving van onderwijspersoneel in onderzoek naar arbeidssatisfactie is veelal beperkt.

In onderzoeken worden vaak meerdere deelaspecten van de fysieke omgeving samengenomen onder het containerbegrip 'arbeidsomstandigheden', zoals bijvoorbeeld de directe werkplek, de faciliteiten waarover men beschikt, de fysieke arbeidsomstandigheden in het algemeen en in sommige gevallen ook het thema werkdruk.

Uit een aantal onderzoeken komt het beeld naar voren dat volgens de onderwijsmedewerkers zelf de aanwezige faciliteiten niet altijd optimaal zijn voor het uitoefenen van hun werkzaamheden. In een onderzoek naar tijdsbesteding in het voortgezet onderwijs (Bergen e.a. 2009) is bij leraren nagegaan welke ondersteuning deze krijgen vanuit hun schoolorganisatie, zowel in de vorm van ondersteuning door de organisatie (bijvoorbeeld door inzet van onderwijsondersteunend personeel, het rekening houden met privé-wensen van leraren) als in de vorm van faciliteiten. Meer dan de helft van de leraren is van mening dat hun schoolinstelling onvoldoende faciliteiten (zoals een rustige werkplek, computer etc), biedt om het werk als leraar goed te kunnen uitvoeren. Een vergelijkbaar onderzoek van Houtveen e.a. (2006) onder startende leraren laat zien dat de faciliteiten voor deze groep uiterst beperkt zijn. Veelal ontbreekt het aan een eigen kast en lokaal. Daarnaast voerde AStri recent een onderzoek uit onder een groep docenten in het primair en voortgezet onderwijs die minder dan 35 procent arbeidsongeschikt zijn. In dit onderzoek naar re-integratie en herplaatsing gaf 7 procent aan dat er onvoldoende mogelijkheden waren om de werkplek aan te passen. Onduidelijk is echter om welke specifieke werkplekaanpassingen het hier ging (Reijenga e.a. 2008).

Arbeidsomstandigheden en arbeidssatisfactie

Onderzoek van het ITS (Vrieling e.a. 2004) laat zien dat arbeidsomstandigheden (fysieke arbeidsomstandigheden en de faciliteiten waarover men op de werkplek beschikt evenals de werkdruk) een veel geringere rol in de arbeidssatisfactie speelt dan andere werkaspecten zoals bijvoorbeeld werkinhoud, maar dat het wel een deel van de mobiliteit verklaart. Vermeeren e.a. (2008) komen in hun onderzoek tot de conclusie dat arbeidsomstandigheden (de werkplek/fysieke omstandigheden) überhaupt geen significante invloed hebben op arbeidssatisfactie van docenten in het voortgezet onderwijs.

Arbeidsomstandigheden en uitstroom onderwijssector

Onderzoek naar vertrekredenen van uitstromers uit het po en vo in 2002 van De Jonge, e.a., laat zien dat 35 procent van de ex-docenten aangeeft dat onvoldoende werkruimte één van de redenen is om uit het onderwijs te stappen (de meest genoemde reden was werkdruk). Rond de 40 procent van de uitstromers uit het primair onderwijs en de helft van ex-leraren in het voortgezet onderwijs noemen onvoldoende facilitaire ondersteuning (waarbij kapotte of ontbrekende materialen als voorbeelden worden gegeven) en te weinig begeleiding op de werkplek als redenen die hebben meegespeeld bij het verlaten van het onderwijs. In het vo geeft de helft van de ex-leraren aan dat onvoldoende facilitaire ondersteuning van invloed is geweest op de beslissing om te vertrekken. In het onderzoek van De Zwart e.a. (2006) naar prikkels voor langer doorwerken onder oudere onderwijsmedewerkers, geeft een deel van de

geïnterviewde respondenten in het vo en BVE aan de beschikking over een eigen klaslokaal als voorwaarde te stellen om langer door te werken. Dit aangezien het verplaatsen van spullen tussen klaslokalen vaak als te belastend word ervaren.

3.3 Andere samenhangende en verklarende factoren voor arbeidssatisfactie

Naast de fysieke werkomgeving en faciliteiten komen uit diverse onderzoeken uiteenlopende aspecten naar voren die ofwel samenhangen met of van invloed zijn op de arbeidssatisfactie of werkplezier van docenten. Deze aspecten zullen hieronder kort worden beschreven.

Werkinhoud

Uit verschillende onderzoeken komt naar voren dat met name de werkinhoud of 'intrinsieke motieven' (zoals bijvoorbeeld inhoudelijk leuk werk en het maatschappelijk nut ervan) voor leraren de meest bepalende factor is voor arbeidssatisfactie en het gaan of blijven werken in het onderwijs (Vrieling e.a. 2004; Van der Aa e.a. 2008; Vermeeren e.a. 2008; Vermeulen e.a. 2008).

Zelfstandigheid en werksfeer

Vrieling e.a. (2004) vinden dat leraren naast werkinhoud zowel de mate van zelfstandigheid als de sfeer op het werk hoog waarderen. Deze twee aspecten blijken uit onderzoek door ECORYS en RISBO uit 2008 naar de loopbaanontwikkeling van afgestudeerde leraren en de motieven die hierbij een rol hebben gespeeld ook van belang bij het blijven werken in het onderwijs (Van der Aa e.a. 2008). Daarnaast zien zij dat de beheersing van het vak, voldoening en afwisseling van invloed zijn op het blijven werken in het onderwijs. Baanzekerheid en zelfstandigheid zijn ook van belang maar in mindere mate. Vermeulen e.a. (2008) constateren in hun onderzoek naar 'commitment' van leraren aan het onderwijs dat commitment naast intrinsieke motieven onder andere correleert met een prettige sfeer op school. Vermeeren e.a. (2008) vinden een significant effect van arbeidsverhoudingen (o.a. de wijze waarop de organisatie wordt geleid en de sfeer op werk) op arbeidssatisfactie.

Actief personeelsbeleid en management

Verder blijkt uit het onderzoek van het ITS (Vrieling e.a. 2004) dat een actief personeelsbeleid een positieve invloed heeft op werktevredenheid en dat leerkrachten op scholen met een actief beleid ook meer tevreden zijn over de inhoud van het werk, het management en de ondersteuning. Daarnaast blijkt uit dit onderzoek dat goed management meespeelt in het behoud van personeel. Een positief oordeel over het management leidt tot minder zoekgedrag naar een andere baan en heeft een gunstiger effect op ziekteverzuim.

Arbeidsvoorwaarden en beloning

Vermeeren e.a. (2008) vinden in hun onderzoek naar arbeidssatisfactie onder docenten in het voortgezet onderwijs dat arbeidsvoorwaarden (samengesteld uit meerdere aspecten zoals onder andere beloning en loopbaanmogelijkheden) een significant effect hebben op arbeidssatisfactie. Vrieling e.a. (2004) vinden in hun onderzoek echter geen significante correlatie tussen beloning en arbeidssatisfactie.

Werkdruk

Uit verschillende onderzoeken komt naar voren dat de werkdruk in het onderwijs relatief hoog is (Vrieling e.a. 2004; Vogels 2009; Bergen e.a. 2009). Deze onderzoeken laten zien dat docenten ontevreden zijn over de hoge werkdruk. Bijna 60 procent van de leraren in het po is hierover ontevreden en 63 procent van de leraren in het vo. Werkdruk blijkt dan ook een belangrijke rol te spelen bij het besluit om de onderwijssector te verlaten. Zo wijst onderzoek onder ex-leraren uit het onderwijs uit dat de voornaamste reden voor vertrek de hoge werkdruk was. Voor 75 procent van ex-leraren in het po en 58 procent van hen in het vo was dit, naast de onvrede over het management, de primaire reden voor het vertrek (De Jonge e.a. 2002).

Schoolgrootte

Schoolgrootte is in enkele onderzoeken expliciet opgenomen als onderzoeksvariabele in de relatie tot arbeidssatisfactie. De resultaten van deze onderzoeken laten verschillen zien. Vogels (2009) vindt geen significante effect van schoolomvang (aantal leerlingen op de werklocatie) terwijl Vrieling e.a. (2004) wel een samenhang laat zien tussen schoolgrootte (gemeten in het aantal werknemers) en deelaspecten van arbeidssatisfactie. Zo blijkt bijvoorbeeld uit hun onderzoek dat leraren op kleine scholen meer tevreden zijn over de werkinhoud dan leraren op grote scholen. Vermeeren e.a. (2008) deden eveneens onderzoek naar de invloed van schoolgrootte (vestiging) op deelaspecten van arbeidssatisfactie. In het kwantitatieve onderdeel van hun onderzoek konden zij echter geen significante relatie aantonen tussen schoolgrootte en arbeidssatisfactie.

Het kwalitatieve deel van hun studie nuanceert deze bevindingen enigszins. Hieruit blijkt dat de relatie tussen schoolgrootte en arbeidssatisfactie beïnvloed wordt door

het al dan niet hebben van coördinerende taken en door en door het aantal leerlingen dat begeleid moet worden.

Persoons- en functiekenmerken

Alhoewel het onderzoek van Vrielink e.a. (2004) duidelijke verschillen laat zien in arbeidssatisfactie naar leeftijd, geslacht, functie, onderwijssector en schoolgrootte, vinden zowel Vogels (2009) als Vermeeren e.a. (2008) in hun onderzoeken geen effect van de variabelen geslacht en beroep op arbeidssatisfactie. Daarnaast komen zij tot de conclusie dat ook de opleiding van de leraar en de onderwijssoort waarin men les geeft geen significant effect hebben op arbeidssatisfactie. De tevredenheid neemt enigszins af naarmate het aantal jaren onderrijverservaring toeneemt, de grootte van klassen toeneemt en de functiewaardering laag is (Vogels 2009).

3.4 Conclusie op basis van literatuur

Uit de literatuur blijkt dat werknemers in het onderrijvs over het algemeen tevreden zijn met hun beroep, en dat ze de nadelen van het beroep vaak vinden opwegen tegen de voordelen.

De aandacht voor de rol van (specifieke) fysieke faciliteiten en de fysieke werkomgeving van onderrijvs personeel in onderzoek naar arbeidssatisfactie is veelal beperkt. Daarnaast ontbreekt het in bestaand onderzoek veelal aan een eenduidige operationalisering van de aspecten faciliteiten, fysieke werkomgeving en arbeidsomstandigheden.

Uit onderzoeken waarin wel (enige) aandacht is besteed aan de fysieke werkomgeving blijkt dat onderrijvs personeel de aanwezige faciliteiten in het onderrijvs niet altijd optimaal vindt. Daarnaast lijkt de fysieke werkomgeving een minder belangrijke rol te spelen in de algemene tevredenheid van leraren dan andere aspecten zoals de inhoud van het werk, zelfstandigheid, de sfeer op het werk, arbeidsvoorwaarden en een actief personeelsbeleid. Desalniettemin verklaart de fysieke werkomgeving wel een deel van de arbeidssatisfactie.

3.5 Wet- en regelgeving

Diverse bronnen

Voor het onderzoek is door **vhp** ergonomie een inventarisatie gemaakt van de belangrijkste wet- en regelgeving die van toepassing is op fysieke faciliteiten en de fysieke werkomgeving in het onderwijs. Zij komen hierbij tot een vijftal kernbronnen die zijn samengevat in bijlage 2. Hieronder worden deze bronnen eveneens kort beschreven.

Modelverordening VNG voorzieningen huisvesting onderwijs

De wet op het primair en voortgezet onderwijs schrijft gedetailleerde regels over de huisvesting van onderwijs voor. De modelverordening VNG voorzieningen huisvesting onderwijs geeft invulling aan deze wet en geeft de gemeenten de plicht deze uit te voeren. Hiervoor ontvangen gemeenten in het Gemeentefonds jaarlijks een budget van het Rijk om de zorgplicht voor hun schoolgebouwen te regelen. Daarom zijn gemeenten ook wettelijk verplicht om in een verordening te voorzien in adequate huisvesting voor het primair, voortgezet en speciaal onderwijs. Schoolbesturen kunnen bij de gemeente een bijdrage in de kosten van de huisvesting van het onderwijs aanvragen. In het wettelijk vastgestelde overleg, het OOGO (op overeenstemming gericht overleg), vindt er overleg plaats tussen schoolbesturen en gemeenten over het door scholen opgestelde huisvestingsprogramma. Dit overleg gaat zoveel mogelijk uit van consensus, niettemin heeft de gemeente de wettelijke competentie om de uiteindelijke beslissingen te nemen, (eventueel) advies van de Onderwijsraad.

In deze modelverordening zijn inmiddels geen criteria meer opgenomen voor de oppervlakte van schoollokalen maar schrijft wel het aantal m² per leerling voor. Deze verschillen per schoolsoort en schoolkarakter (tijdelijk versus permanent). Voor onderwijsmedewerkers zijn hier geen specifieke criteria opgenomen ten aanzien van de fysieke voorzieningen.

Bouwbesluit

Het bouwbesluit is ook van toepassing op schoolgebouwen en geeft een aantal basis-eisen weer waaraan scholen dienen te voldoen.

Arboregelgeving

De arbowet en -regelgeving is er op de eerste plaats op gericht om de veiligheid en gezondheid van de werknemers te beschermen. De Arbowet geeft hiervoor algemene kaders, terwijl het Arbobesluit meer specifieke richtlijnen geeft. Deze zijn echter eerder gericht op bescherming van gezondheid en veiligheid, dan om het creëren van een kwalitatieve goede werkomgeving.

Arbocatalogus vo

Bij het opstellen van de Arbocatalogus voor het vo is de ambitie uitgesproken om daar waar nodig verder te gaan dan de eisen die worden gesteld uit de onderliggende arboregelgeving (met name de in te trekken beleidsregels). Dit mede om niet alleen veilige en gezonde werkplekken te creëren, maar ook werkplekken waar medewerkers prettig kunnen werken. Voor een aantal onderwerpen is dit gelukt: met name de afspraken over het voldoen aan de eisen voor 'Frisse scholen' en de eisen voor de grootte van het klaslokaal vallen hierbij op.

Arbocatalogus po

De Arbocatalogus po is recent verschenen en kent op onderdelen overlap met de Arbocatalogus uit het vo. Er is voor gekozen om de Arbocatalogus po naadloos aan te laten sluiten op de Arbomeester, het erkende branchespecifieke RI&E-instrument voor het primair onderwijs. Hierdoor is het mogelijk om direct oplossingsrichtingen uit de Arbocatalogus po te koppelen aan de risico's die komen uit de Arbomeester. Nog niet alle relevante Arbo-onderwerpen worden momenteel gedekt door de Arbocatalogus po. Zo is bijvoorbeeld het onderwerp 'werkdruk' nog niet beschreven. De sociale partners hebben echter het voornemen om ook dit onderwerp in de arbocatalogus te gaan opnemen. De Arbocatalogus po moet ook als een 'levend' instrument worden gezien, dat periodiek wordt geactualiseerd en uitgebreid.

3.6 Ontwikkelingen in het onderwijs

Literatuur

In de literatuur is gezocht in hoeverre ontwikkelingen rond onderwijsconcepten en taken van docenten mogelijk nu of in de toekomst andere eisen stellen aan de fysieke werkomgeving in het onderwijs. Van deze relatie zijn echter geen directie beschrijvingen gevonden. De enige notitie die hierop ingaat is in opdracht van het SBO geschreven in 2003 door Oudshoorn van de KPC-groep, mede gebaseerd op twee expertmeetings.

In deze notitie geeft Oudshoorn aan dat veel veranderingen in het onderwijs te maken hebben met de opkomst van de kennisintensieve informatiemaatschappij en de netwerksamenleving. Hierbij staat het verwerven van competenties in een proces van 'levenslang leren' veelal centraal. Deze visie vindt men ook terug in het onderwijs in de visie op leren: minder uit boeken en op school en meer met medeleerlingen en mededeskundigen van buiten de school. Hierbij is het onderwijs ook meer toegepitst op persoonlijke en regionale omstandigheden en wensen.

Deze ontwikkeling leidt volgens Oudshoorn tot een systeem van verschillende groepsgrootte, verschillende werkvormen en meer differentiatie in de plaatsen waar geleerd wordt. Dit stelt niet alleen eisen aan de fysieke werkomgeving, maar ook aan de kennis van docenten en kennisuitwisseling tussen docenten. De docent is niet meer alleen docent, maar ook coach en begeleider. Volgens Oudshoorn zijn in dit licht vier ontwikkelingen van grote invloed op de opzet en inrichting van schoolgebouwen en dus ook op de docentenwerkomgeving:

- De leerprocessen van de leerlingen staan centraal.
- Leren loopt meer dan voorheen via netwerken.
- Meer mensen worden betrokken bij het onderwijsproces.
- Nieuwe manieren van kennisverwerving vinden ingang.

4 RESULTATEN PRIMAIR ONDERWIJS

4.1 Inleiding

Resultaten primair onderwijs (po)

Dit hoofdstuk beschrijft de resultaten van de internetvragenlijst onder medewerkers in het po. Eerst worden de populatie- en steekproefkenmerken beschreven. Vervolgens worden voor alle afzonderlijke fysieke faciliteiten het oordeel van de medewerkers over de noodzaak van aanwezigheid op de werklocatie, de daadwerkelijke aanwezigheid ervan en de tevredenheid met de aanwezige faciliteiten gepresenteerd. Achtereenvolgens komen het oordeel van docenten, van onderwijsondersteuners en ten slotte van managers met een lesgevende taak aan bod. Daarna is het eindoordeel van de medewerkers over de fysieke faciliteiten op de werklocatie weergegeven, de impact die de faciliteiten gezamenlijk hebben op verschillende werkaspecten en arbeidsmobiliteit, de inspraakmogelijkheden voor medewerkers ten aanzien van faciliteiten op school en de verandering in de fysieke werkomgeving door eventuele onderwijsvernieuwingen. Tot slot worden voor de totale populatie enkele verbanden tussen persoons- en werkkenmerken en de ervaren kwaliteit van de fysieke faciliteiten alsmede werktevredenheid gepresenteerd. De informatie uit de klankbordgesprekken wordt ter illustratie en verduidelijking weergegeven bij de bespreking van de resultaten van de internetvragenlijst.

4.2 Kenmerken populatie en steekproef primair onderwijs

Persoonskenmerken

In tabel 4.1 worden enkele persoonskenmerken van de respondenten weergegeven. Om een globale indruk te krijgen in hoeverre de steekproef vergelijkbaar is met de totale populatie worden populatiegegevens voor het po over 2008 gepresenteerd. Deze gegevens zijn afkomstig van de website 'Stamos'⁷. Hierbij moet worden opgemerkt dat in de populatiecijfers van Stamos gegevens over management met en zonder lesgevende taak zijn samengevoegd, terwijl de steekproef alleen betrekking heeft op het management met een lesgevende taak.

Het merendeel van de respondenten in het po is vrouw, 78 procent van de docenten en 90 procent van de onderwijsondersteuners. Het lesgevend management bestaat voor 67 procent uit vrouwen.

Deze gegevens komen, afgezien van de man/vrouw verhouding onder het lesgevend

⁷ Statistieken ArbeidsMarkt OnderwijsSector: www.stamos.nl.

management, redelijk overeen met de populatiegegevens over 2008.

Zowel in de steekproef als de populatie blijkt de grootste groep te bestaan uit personen in de leeftijd van 45 tot 55 jaar. In de steekproef bestaat de groep docenten voor 35 procent uit personen in deze leeftijdsklasse, de groep onderwijsondersteuners voor 39 procent en het management voor 33 procent. De onderwijsondersteuners zijn relatief het jongst aangezien 44 procent van hen jonger is dan 45 jaar, terwijl dit voor docenten 39 procent is en voor het lesgevend management 38 procent. Er zijn geen grote verschillen voor wat betreft leeftijdsverdeling tussen de steekproef en de populatie gegevens.

Tabel 4.1 po: Persoonskenmerken steekproef en populatie

Kenmerk	Docent steekproef (n=683)	Docent populatie 2008	Oop steekproef (n=59)	Oop populatie 2008	Lesgevend management steekproef (n=117)	Management populatie 2008
Geslacht						
man	22%	16%	10%	19%	33%	61%
vrouw	78%	84%	90%	81%	67%	39%
Leeftijd						
> 25 jaar	1%	8%	3%	9%	0%	0%
25 tot 35 jaar	21%	26%	17%	16%	23%	7%
35 tot 45 jaar	17%	20%	24%	27%	15%	16%
45 tot 55 jaar	35%	31%	39%	33%	33%	47%
55 jaar of ouder	26%	15%	17%	15%	28%	30%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Bron populatiegegevens: www.stamos.nl

Schoolkenmerken

Het merendeel van de respondenten werkt in het bijzonder onderwijs, 65 procent van de docenten, 58 procent van de onderwijsondersteuners en 75 procent van de lesgevende managers (tabel 4.2). Op de vraag hoeveel schoolinstellingen onder het bestuur van de school waarvoor men werkt vallen geeft een meerderheid aan dat dit meer dan 10 instellingen zijn. Een totaal van 6 procent van de docenten, 9 procent van de onderwijsondersteuners en 7 procent van het management geeft les op een school waar maar 1 schoolinstelling deel van uit maakt.

Tabel 4.2 po: Schoolkenmerken steekproef

Kenmerk	Docent (n=683)	Oop (n=59)	Lesgevend management (n=117)
<i>Onderwijs type</i>			
openbaar	35%	42%	25%
bijzonder	65%	58%	75%
<i>Aantal scholen per bestuur</i>			
1	6%	9%	7%
2 tot 5	12%	24%	16%
6 tot 10	17%	15%	22%
11 tot 15	20%	12%	14%
16 of meer	44%	39%	40%
Totaal	100%	100%	100%

Bij tabel 4.2 dient te worden opgemerkt dat de steekproef uit de populatie (het panel) is getrokken op het niveau van medewerkers en niet op het niveau van scholen. Deze steekproef is daarmee niet geheel representatief voor schoolgrootte. Schoolbesturen waaronder één school valt (de zogenaamde éénpitters) zijn dan ook ondervertegenwoordigd ten opzichte van tot de totale populatie schoolbesturen in Nederland in het primair onderwijs.

Funcatiekenmerken

Tabel 4.3 presenteert enkele functiekenmerken van de respondenten. Een minderheid blijkt een leidinggevende functie te hebben. Van de docenten is dit 4 procent, van de onderwijsondersteuners 8 procent en van het lesgevend management is dit 57 procent.

De grootste groep docenten (41 procent) geeft les aan de groepen 3 tot 6 in het basisonderwijs, terwijl de grootste groep onderwijsondersteuners (39 procent) 'anders' of 'niet van toepassing' heeft aangegeven. Het lesgevend management geeft met name onderwijs aan de hogere groepen van het basisonderwijs.

Tabel 4.3 po: Funcatiekenmerken steekproef

Kenmerken po	Docent (n=683)	Oop (n=59)	Lesgevend manage- ment (n=117)
<i>Leidinggevende functie</i>			
Nee	96%	92%	43%
Ja	4%	8%	57%
<i>In welke klas/afdeling hoofdzakelijk les?</i>			
Groep 1, 2	20%	12%	15%
Groep 3 t/m 6	41%	14%	32%
Groep 7, 8	22%	2%	42%
Speciaal onderwijs	12%	34%	3%
Niet van toepassing/anders	4%	39%	7%
Totaal	100%	100%	100%

4.3 Werkbeleving

Tevredenheid

Respondenten is gevraagd in hoeverre zij over het algemeen genomen tevreden zijn met hun huidige werk (tabel 4.4). Het merendeel van de respondenten blijkt hierover tevreden tot zeer tevreden. Het lesgevend management is het meest tevreden met hun werk, 94 procent van hen geeft aan tevreden tot zeer tevreden te zijn. In het totaal is 78 procent van de docenten in het primair onderwijs (zeer) tevreden. De onderwijsondersteuners zijn relatief gezien het minst tevreden met hun werk. Niettemin geeft 73 procent van hen aan (zeer) tevreden met het huidige werk te zijn.

Tabel 4.4 po: Algemene tevredenheid met huidig werk

Mate van tevredenheid	Docent (n=683)	Oop (n=59)	Lesgevend management (n=117)
Zeer tevreden	14%	15%	18%
Tevreden	64%	58%	76%
Niet tevreden/niet ontevreden	15%	19%	5%
Ontevreden	6%	7%	1%
Zeer ontevreden	1%	2%	0%
Totaal	100%	100%	100%

4.4 Oordeel fysieke faciliteiten

Leeswijzer voor resultaten 'oordeel fysieke faciliteiten'

De volgende paragraaf geeft de mening van de respondenten weer over de faciliteiten die hen al dan niet op de werklocatie waar zij het meest les geven ter beschikking staan. Deze faciliteiten zijn onder te verdelen in drie groepen: 'ICT en Technische voorzieningen', 'Gebouwinrichting en Lokaal' en 'Overige voorzieningen'. De faciliteiten worden in de volgende paragrafen aan de hand van deze driedeling gepresenteerd en besproken, achtereenvolgens voor docenten, onderwijsondersteuners en management met een lesgevende taak.

Voor iedere faciliteit afzonderlijk is eerst gevraagd of deze al dan niet beschikbaar is op de locatie waar men het meeste werkzaam is. Vervolgens is gevraagd om op een schaal van één tot vijf aan te geven in hoeverre men tevreden is met de faciliteiten die hen tot de beschikking staan op de onderwijslocatie. Hierbij staat één voor 'zeer ontevreden' en vijf voor 'zeer tevreden'. Naast deze kwantitatieve inventarisatie is ook enige kwalitatieve informatie verkregen via de vragenlijst. Respondenten is gevraagd om de twee faciliteiten te benoemen waar men het meest ontevreden over is. Vervolgens is voor deze twee faciliteiten, middels een open vraag, toelichting gevraagd over waarom men ontevreden is over deze faciliteiten.

Ten slotte is voor iedere faciliteit afzonderlijk gevraagd om op een schaal van één tot vijf aan te geven in hoeverre iedere faciliteit noodzakelijk is om het werk goed en aangenaam te kunnen uitvoeren. Hierbij staat één staat voor 'geheel niet noodzakelijk' en vijf voor 'zeer noodzakelijk'.

Van zowel de noodzaak van aanwezigheid van de faciliteit als tevredenheid over de faciliteit worden in de komende paragrafen de percentages respondenten weergegeven die aangaven dat de faciliteiten 'noodzakelijk' of 'zeer noodzakelijk' waren, en 'ontevreden' of 'zeer ontevreden'. Op deze manier ontstaat een soort rangorde van faciliteiten die men meer en minder noodzakelijk acht en waar men meer of minder tevreden mee is.

Tabelindeling

Voor het leesgemak zijn alle tabellen in de komende paragrafen zo gepresenteerd dat de faciliteit die door de grootste groep respondenten (zeer) noodzakelijk geacht wordt boven aan in de tabel staat en de faciliteit die door de relatief kleinste groep (zeer) noodzakelijk wordt geacht onderaan (zie eerste kolom). Het percentage respondenten dat over de faciliteit kan beschikken is weergegeven in de tweede kolom. Er is voor gekozen om in de tabellen alleen het percentage (zeer) ontevreden medewerkers weer te geven omdat deze gegevens de meeste aanknopingspunten bieden om beleid op te sturen. Dit percentage wordt in de tabellen weergegeven in de derde kolom. Voor de volledigheid is in bijlage 5 voor iedere faciliteit de gehele vijfpuntschaal van mate van tevredenheid opgenomen.

4.4.1 Docenten po: Oordeel faciliteiten

ICT en Technische voorzieningen

Van alle ICT faciliteiten en technische voorzieningen die docenten zijn voorgelegd vindt vrijwel iedereen dat een printer/kopieermachine (97 procent) en toegang tot het internet (96 procent) noodzakelijk tot zeer noodzakelijk zijn om het werk goed en aangenaam uit te voeren (tabel 4.5). Een printer is belangrijk, zo geven docenten aan, omdat er bijvoorbeeld vele leermethodes zijn waarbij de docent een boek heeft met daarin sheets om te kopiëren voor de leerlingen. Auditieve en visuele middelen wordt door 88 procent (zeer) noodzakelijk gevonden.

Tabel 4.5 Docenten po: ICT en Technische voorzieningen, (n=853)

ICT en Technische voorzieningen	(zeer) Noodzakelijk	Aanwezig	(zeer) Ontevreden
Printer/kopieermachine	97%	99%	20%
Toegang tot internet	96%	100%	5%
Auditieve en visuele middelen	88%	91%	29%
Vanuit huis inloggen op netwerk school	82%	71%	23%
Digitale schoolborden	73%	56%	13%
Eigen pc/laptop	70%	52%	15%
Thuiswerkvoorzieningen	59%	39%	44%
Gedeelde pc/laptop voor medewerkers	53%	64%	21%
Digitale communicatie docent/leerling	20%	30%	18%

Vrijwel iedereen kan over een printer/kopieermachine (99 procent) en toegang tot het internet beschikken (100 procent), en 91 procent van de docenten kan op de werklocatie gebruik maken van auditieve en visuele middelen ter ondersteuning van de lessen. Van de docenten is 20 procent ontevreden tot zeer ontevreden over de kopieermachine/printer en 5 procent over de toegang tot het internet. Degenen die aangeven ontevreden te zijn met de print- en kopieerfaciliteiten op de werklocatie geven hiervoor als reden dat deze te weinig in aantal zijn (veelal één voor de hele locatie) waardoor men op collega's moet wachten en ver moet lopen om hier gebruik van te kunnen maken. Ook is een veel gehoorde klacht dat printers/kopieermachines vaak defect zijn.

Over de beschikbare auditieve en visuele middelen is men minder vaak tevreden dan over de voorgenoemde faciliteiten, 29 procent is hiermee (zeer) ontevreden. Een reden waarom men hier ontevreden mee is, is dat de aanwezige apparatuur niet voldoende volume heeft.

Twee docenten geven aan met eigen middelen een geluids- of dvd-speler te hebben gekocht omdat deze de lessen uitdagender en interessanter maken.

Het van huis uit kunnen inloggen op het netwerk van school en de aanwezigheid van digitale schoolborden wordt ook door een relatief grote groep noodzakelijk geacht. Men geeft aan dat het belangrijk is om thuis (ongestoord) het werk af te kunnen maken of voor te bereiden en daarvoor moet men kunnen inloggen op de server van de school. Het blijkt echter dat inloggen vanuit huis op het netwerk van de school niet altijd (soepel) lukt. Bovendien kan niet iedereen van deze faciliteit gebruik maken.

Digitale schoolborden zijn nog geen gemeengoed op onderwijslocaties, 56 procent van de docenten zegt hiervan gebruik te kunnen maken in het klaslokaal waar men het meest les geeft. Degenen die gebruik kunnen maken van deze faciliteit zijn hier over het algemeen tevreden over, 13 procent is ontevreden over de beschikbare faciliteit. Docenten die niet over digitale borden beschikken geven aan dat deze borden wel belangrijk zijn bij het uitvoeren van het werk omdat zij helpen het onderwijs te moderniseren en interessant te maken. Met behulp hiervan kan meer diepgang gegeven worden aan de lesstof.

Het minst noodzakelijk van de ICT en technische voorzieningen vindt men digitale communicatie tussen docent en leerling, deze faciliteit wordt door twintig procent (zeer) noodzakelijk geacht.

Over de beschikbare thuiswerkvoorzieningen is men van alle ICT en technische faciliteiten het meest ontevreden, 44 procent is hierover ontevreden. Bovendien heeft niet iedereen beschikking over deze faciliteit. Voor 39 procent van de docenten in het onderwijs is enige vorm van thuiswerkfaciliteiten beschikbaar. Veelal heeft men deze zelf moeten aanschaffen.

Gebouwinrichting en Lokaal

Een overlegruimte voor het team en een spreekkamer voor privacygevoelige gesprekken zijn beide volgens 97 procent van de docenten (zeer) noodzakelijk om het werk aangenaam en goed uit te kunnen voeren (tabel 4.6). Een grote meerderheid van circa 95 procent kan op de onderwijslocatie beschikken over beide typen ruimtes. De ontevredenheid met deze ruimtes is echter, in vergelijking met de andere faciliteiten in de tabel, hoog (30 procent is (zeer) ontevreden over de beschikbare overlegruimte en 34 procent over de spreekkamer(s)). Als verklaring hiervoor geeft men aan dat de overlegruimtes voor het team vaak te klein of onrustig zijn of dat hier geen speciale ruimte voor is gereserveerd maar dat men gebruik moet maken van een klaslokaal.

Ditzelfde geldt voor gespreksruimten die veelal in te beperkte aantallen aanwezig zijn

of niet genoeg privacy bieden (gehorig zijn).

Tabel 4.6 Docenten po: Gebouwinrichting en Lokaal, (n=853)

Gebouw en lokaal	(zeer) Noodzakelijk	Aanwezig	(zeer) Ontevreden
Overlegruimte voor het team	97%	96%	30%
Spreekkamer	97%	94%	34%
Toilet alleen voor medewerkers	96%	99%	34%
Docentenkamer	92%	92%	28%
Eigen/vast leslokaal	90%	93%	9%
Leslokaal dat geschikt is voor het vak	75%	76%	18%
Stilteruimte/werkplek	66%	68%	25%
Kantinevoorziening voor medewerkers	50%	68%	37%

Een docentenkamer is volgens 92 procent van de docenten noodzakelijk bijvoorbeeld omdat deze dient als ontmoeting- en ontspanningsplek voor docenten. Alhoewel vrijwel iedereen hier gebruik van kan maken op de onderwijslocatie (92 procent) is een relatief grote groep hierover ontevreden (28 procent). De klachten hierbij zijn dat deze kamers veelal te klein zijn of geen goed klimaat hebben. Ook de toiletvoorzieningen scoren relatief laag op tevredenheid: vaak zijn er te weinig in aantal, zeker gezien het feit dat deze vaak met ouders en bezoekers gedeeld worden.

Een stiltewerkplek is volgens 66 procent van de docenten een (zeer) noodzakelijke voorziening. Een dergelijke ruimte is op 68 procent van de werklocaties beschikbaar een kwart van de docenten is (zeer) ontevreden over de beschikbare ruimte. Deze ontevredenheid komt veelal voort uit het beperkte aantal stiltewerkplekken op een locatie.

Het meest ontevreden, 37 procent van de docenten, is men over de kantinefaciliteiten. Men geeft aan dat de kantineruimte, indien aanwezig, klein is voor het aantal personen dat er gebruik van wil maken of dat men in de docentenkamer moet lunchen.

Overige voorzieningen

In de lijst van overige voorzieningen (zie tabel 4.7) zijn twee faciliteiten opgenomen die betrekking hebben op het binnenklimaat. Beide scoren hoog op noodzakelijkheid en ontevredenheid. Zo is te zien dat het zelf de toevoer van frisse lucht kunnen regelen in het klaslokaal of werkruimte van alle 'overige voorzieningen' door docenten het vaakst (98 procent) als (zeer) noodzakelijk bestempeld wordt. Daarnaast is een grote

groep van mening dat het zelf de temperatuur kunnen regelen noodzakelijk is (94 procent). In het totaal is circa 40 procent van de docenten in het primair onderwijs (zeer) ontevreden over deze twee faciliteiten.

Tabel 4.7 Docenten po: Overige voorzieningen, (n=853)

Overige voorzieningen	(zeer) Noodzakelijk	Aanwezig	(zeer) Ontevreden
Zelf toevoer frisse lucht kunnen regelen	98%	97%	40%
Kasten in lokaal	95%	99%	27%
Zelf verwarming kunnen regelen	94%	96%	38%
Verstelbare stoel/bureaucombinatie	89%	89%	24%
Eigen afsluitbare kastruimte/locker	66%	59%	26%
Parkeerplaats auto	65%	87%	19%
Drankvoorzieningen	58%	82%	31%
Transportmiddelen voor (les)materialen	49%	68%	40%

Alhoewel vrijwel iedereen ventilatiemogelijkheden heeft op de werkplek (97 procent), blijken deze veelal niet afdoende. Men geeft aan dat een lokaal waarin veel leerlingen aanwezig zijn, ondanks bestaande ventilatiefaciliteiten, vaak te warm en benauwd wordt. Men kan veelal maar één raam openzetten wat vervolgens tocht en geluidsoverlast oplevert. Een andere gehoorde klacht is dat aanwezige ventilatieroosters of systemen niet goed werken. Een aantal docenten geeft aan hoofdpijnklachten te krijgen van het slechte en ongezonde klimaat. Men geeft aan dat de ontevredenheid met de verwarming wordt veroorzaakt doordat de thermostaat centraal geregeld wordt en niet goed afstelbaar is waardoor het of te koud of te warm is.

Een andere faciliteit die velen (95 procent) noodzakelijk achten is kastruimte in het lokaal. Ondanks dat vrijwel iedereen kastruimte tot zijn of haar beschikking heeft in het klaslokaal is 27 procent hier niet mee tevreden. Deze ontevredenheid wordt veroorzaakt door de beperkte hoeveelheid kastruimte (vaak veroorzaakt door beperkte ruimte in het lokaal), dat de beschikbare kasten aan vervanging toe zijn of dat deze niet afsluitbaar zijn waardoor zij stoffig worden en 'rommelig' ogen. Deze rommelige aanblik kan werken als afleidende prikkel voor leerlingen.

Tenslotte valt op dat een relatief hoog percentage (40 procent) docenten ontevreden is over de beschikbare transportmiddelen voor (les)materialen. Men geeft aan dat men lesmaterialen zoals boeken maar ook meubilair of apparatuur veelal met de hand moet verplaatsen. Zeker indien men geen vast leslokaal bezit betekent dit dat men moet sjouwen met boeken en materialen. Een roltas of iets dergelijks zou dan

van pas komen. Overigens wordt deze faciliteit door een relatief kleine groep (49 procent) als noodzakelijk beschouwd.

4.4.2 Onderwijsondersteuners po: Oordeel faciliteiten

ICT en Technische voorzieningen

In tabel 4.8 wordt het oordeel van het onderwijsondersteunend personeel in het primair onderwijs over ICT en technische voorzieningen op de werkplek gepresenteerd. Vrijwel alle onderwijsondersteuners zijn, net als de docenten in deze onderwijssector, van mening dat de faciliteiten printer/kopieermachine en toegang tot het internet (zeer) noodzakelijke ICT faciliteiten zijn om het werk zo goed en aangenaam mogelijk uit te kunnen voeren. Beide faciliteiten zijn voor 98 procent van de onderwijsondersteuners beschikbaar op de werklocatie. Daarnaast vindt bijna driekwart van hen dat het vanuit huis kunnen inloggen op het netwerk van de school (zeer) noodzakelijk is, terwijl niet iedereen (62 procent) van deze mogelijkheid gebruik kan maken. De respondenten die de drie bovengenoemde faciliteiten tot hun beschikking hebben zijn hier over het algemeen tevreden over.

Een relatief grote groep, 35 procent, is ontevreden over de eventuele thuiswerkvoorzieningen. Daarnaast geeft een groot deel van de onderwijsondersteuners (56 procent) aan geen enkele voorziening te hebben om thuis te kunnen werken.

Tabel 4.8 Onderwijsondersteuners po: ICT en Technische voorzieningen, (n=59)

ICT en Technische voorzieningen	(zeer) Noodzakelijk	Aanwezig	(zeer) Ontevreden
Printer/kopieermachine	95%	98%	14%
Toegang tot internet	90%	98%	5%
Vanuit huis inloggen op netwerk school	70%	62%	16%
Eigen pc/laptop	70%	71%	12%
Auditieve en visuele middelen	63%	85%	14%
Gedeelde pc/laptop voor medewerkers	63%	66%	15%
Thuiswerkvoorzieningen	51%	44%	35%
Digitale schoolborden	39%	32%	0%
Digitale communicatie docent/leerling	20%	30%	6%

Gebouwinrichting en Lokaal

Van alle faciliteiten die te maken hebben met de gebouwinrichting en het lokaal, worden een spreekkamer voor privacygevoelige gesprekken (97 procent) en een overlegruimte voor het team (95 procent) het vaakst genoemd als (zeer) noodzakelijk (tabel 4.9). Vrijwel alle onderwijsondersteuners geven aan dat deze ruimtes aanwezig zijn op de onderwijslocatie waar zij werken. De tevredenheid met deze ruimtes laat echter te wensen over. Met de overlegruimtes is 33 procent ontevreden, waarbij men aangeeft dat deze ruimtes te klein of te weinig beschikbaar zijn. Hetzelfde geldt voor de spreekkamers waar 20 procent ontevreden over is.

Tabel 4.9 Onderwijsondersteuners po: Gebouw en Lokaal, (n=59)

Gebouw en lokaal	(zeer)	Aanwezig	(zeer)
	Noodzakelijk		Ontevreden
Overlegruimte voor het team	97%	98%	33%
Spreekkamer	95%	95%	20%
Toilet alleen voor medewerkers	95%	90%	29%
Docentenkamer	81%	86%	20%
Stilteruimte/werkplek	81%	91%	22%
Eigen/vast leslokaal	75%	73%	14%
Leslokaal dat geschikt is voor het vak	67%	64%	18%
Kantinevoorziening voor medewerkers	64%	85%	28%

Naast de bovengenoemde ruimtes is een grote groep onderwijsondersteuners (95 procent) van mening dat een toilet alleen voor medewerkers een (zeer) noodzakelijke voorziening is. Alhoewel 90 procent van hen aangeeft dat deze voorziening aanwezig is op de werklocatie is 29 procent hierover ontevreden. Een verklaring hiervoor is dat het aantal beschikbare toiletten voor docenten klein is.

In vergelijking met de andere faciliteiten met betrekking tot gebouw en lokaal is de kantinevoorziening voor een kleinere groep belangrijk, 64 procent geeft aan dat deze (zeer) noodzakelijk is om het werk aangenaam te kunnen uitvoeren. Met de aanwezige kantinevoorziening is men relatief vaak ontevreden (28 procent) omdat deze ruimte bijvoorbeeld te klein is voor het aantal personen dat er gebruik van wil maken.

Overige voorzieningen

Tabel 4.10 laat zien dat voor wat betreft de overige voorzieningen het onderwijsondersteunend personeel in het primair onderwijs van mening is dat de twee faciliteiten die met het binnenklimaat te maken hebben het vaakst als (zeer) noodzakelijk benoemd zijn: het zelf de toevoer van frisse lucht kunnen regelen in het klaslo-

kaal/werkruimte, en het zelf kunnen regelen van de verwarming. Alhoewel minimaal 95 procent van hen zegt deze zaken zelf te kunnen regelen is men relatief vaak ontevreden over de verwarming van het lokaal/werkruimte, 39 procent zegt hierover (zeer) ontevreden te zijn.

Tabel 4.10 Onderwijsondersteuners po: Overige voorzieningen, (n=59)

Overige voorzieningen	(zeer)	Aanwezig	(zeer)
	Noodzakelijk		Ontevreden
Zelf toevoer frisse lucht kunnen regelen	98%	97%	18%
Zelf verwarming kunnen regelen	95%	95%	39%
Kasten in lokaal	93%	89%	15%
Verstelbare stoel/bureaucombinatie	85%	90%	25%
Eigen afsluitbare kastruimte/locker	75%	74%	23%
Parkeerplaats auto	71%	85%	16%
Drankvoorzieningen	71%	90%	23%
Transportmiddelen voor (les)materialen	59%	80%	32%

Andere faciliteiten die het onderwijsondersteunend personeel zeer noodzakelijk acht bij het goed en aangenaam kunnen uitoefenen van hun beroep is de aanwezigheid van kasten in het lokaal (93 procent) en daarnaast een verstelbare stoel/bureau combinatie (85 procent). Bijna 90 procent kan over deze faciliteiten beschikken, maar 25 procent van degenen met een verstelbare stoel/bureau combinatie geeft aan dat deze niet optimaal zijn.

De transportmiddelen worden net als bij docenten het minst vaak genoemd als (zeer) noodzakelijk (59 procent) en het vaakst als faciliteit waarover men (zeer) ontevreden is (32 procent).

4.4.3 Lesgevend management po: Oordeel faciliteiten

ICT en technische voorzieningen

Toegang tot het internet wordt door alle respondenten uit de groep management met een lesgevende taak in het po (zeer) noodzakelijk geacht (tabel 4.11). Daarnaast vindt 97 procent van hen een printer/kopieermachine en auditieve en visuele hulpmiddelen noodzakelijk voor het goed kunnen uitoefenen van hun beroep. Deze faciliteiten zijn dan ook voor vrijwel iedereen beschikbaar en de tevredenheid hiermee is groot.

Tabel 4.11 Lesgevend management po: ICT en Technische voorzieningen,

(n=117)

ICT en Technische voorzieningen	(zeer) Noodzakelijk	Aanwezig	(zeer) Ontevreden
Toegang tot internet	100%	100%	6%
Printer/kopieermachine	97%	100%	9%
Auditieve en visuele middelen	97%	95%	14%
Digitale schoolborden	85%	78%	11%
Vanuit huis inloggen op netwerk school	84%	73%	20%
Eigen pc/laptop	79%	61%	13%
Thuiswerkvoorzieningen	67%	43%	32%
Gedeelde pc/laptop voor medewerkers	62%	71%	12%
Digitale communicatie docent/leerling	21%	40%	9%

Verreweg het minst vaak benoemt men als (zeer) noodzakelijke ICT faciliteit de digitale communicatie mogelijkheden tussen de docent en leerling, minder dan een kwart geeft aan dat dit (zeer) noodzakelijk is (21 procent).

Over thuiswerkvoorzieningen, als die al aanwezig zijn, is men het meest ontevreden, 32 procent is ontevreden of zeer ontevreden over de hen ter beschikking staande faciliteiten op dit gebied. De reden hiervoor is dat de hardware veelal zelf aangeschaft moet worden en dat men vanuit huis veelal wel toegang tot e-mail heeft maar niet altijd bij documenten kan die op de server van de school staan.

Gebouwinrichting en Lokaal

Van de faciliteiten rondom het gebouw en lokaal noemen vrijwel alle respondenten uit de functiegroep lesgevend management de faciliteiten: spreekkamer voor privacygevoelige gesprekken, overlegruimte en een docentenkamer als zijnde (zeer) noodzakelijk (tabel 4.12).

Deze ruimtes zijn volgens hen op zo goed als iedere werklocatie aanwezig. Een spreekkamer en overlegruimte zijn volgens 98 procent van het management op de locatie aanwezig, terwijl een docentenkamer dit in 95 procent van de gevallen is.

Tabel 4.12 Lesgevend management po: Gebouwinrichting en Lokaal, (n=117)

Gebouw en lokaal	(zeer) Noodzakelijk	Aanwezig	(zeer) Ontevreden
Spreekkamer	100%	98%	25%
Overlegruimte voor het team	99%	98%	20%
Docentenkamer	97%	95%	16%
Toilet alleen voor medewerkers	97%	100%	21%
Eigen/vast leslokaal	80%	90%	5%
Stilteruimte/werkplek	74%	85%	15%
Leslokaal dat geschikt is voor het vak	72%	76%	10%
Kantinevoorziening voor medewerkers	57%	66%	23%

Ondanks het feit dat spreekkamers op de meeste werklocaties aanwezig zijn, is men hierover relatief gezien het meest ontevreden van alle faciliteiten rondom gebouw en lokaal, 25 procent is niet tevreden met de aanwezige spreekruimtes. Een verklaring die hiervoor gegeven wordt is dat er te weinig van deze ruimtes in het gebouw aanwezig zijn.

Overige voorzieningen

In tabel 4.13 staat het oordeel van het lesgevend management over de faciliteiten uit de lijst 'overige voorzieningen' weergegeven. Het blijkt dat een grote meerderheid van hen, net als docenten en onderwijsondersteuners, het zelf de toevoer van frisse lucht kunnen regelen, zelf de verwarming kunnen regelen en daarnaast de aanwezigheid van kasten in het lokaal (zeer) noodzakelijk acht om het beroep goed en aangenaam uit te kunnen oefenen.

Tabel 4.13 Lesgevend management po: Overige voorzieningen, (n=117)

Overige voorzieningen	(zeer) Noodzakelijk	Aanwezig	(zeer) Ontevreden
Zelf toevoer frisse lucht kunnen regelen	97%	96%	26%
Kasten in lokaal	96%	99%	13%
Zelf verwarming kunnen regelen	95%	96%	33%
Verstelbare stoel/bureaucombinatie	89%	93%	9%
Eigen afsluitbare kast/ruimte/locker	68%	69%	12%
Parkeerplaats auto	68%	96%	17%
Drankvoorzieningen	54%	82%	23%
Transportmiddelen voor (les)materialen	51%	74%	30%

Alhoewel 96 procent van het management aangeeft zelf de verwarming en frisse lucht toevoer te kunnen regelen, blijkt het management relatief ontevreden over deze faciliteiten. Meer dan een kwart is (zeer) ontevreden over de toevoer van frisse lucht en eenderde van hen is ontevreden over de mogelijkheden om zelf de verwarming te kunnen regelen. Het lesgevend management bevestigt het verhaal van docenten en onderwijsondersteuners, dat het moeilijk is om op de werkplekken een goede temperatuur te realiseren.

4.4.4 Totaalscore tevredenheid

Nadat de respondenten hun oordeel over de afzonderlijke faciliteiten hadden gegeven is hen gevraagd om een totaalscore te geven voor de tevredenheid met de fysieke faciliteiten op de werkplek en onderwijslocatie (tabel 4.14). Het lesgevend management is het meest positief in haar oordeel, 71 procent geeft aan tevreden of zeer tevreden te zijn over de faciliteiten in het algemeen. Docenten blijken het minst tevreden, de helft van hen is (zeer) tevreden.

Tabel 4.14 po: Tevredenheid met fysieke faciliteiten op werkplek en onderwijslocatie

	Docent (n=683)	Oop (n=59)	Lesgevend management (n=117)
Zeer tevreden	4%	7%	3%
Tevreden	46%	54%	68%
Niet tevreden/niet ontevreden	29%	22%	18%
Ontevreden	18%	15%	9%
Zeer ontevreden	3%	2%	2%
Totaal	100%	100%	100%

4.4.5 Invloed faciliteiten op werkaspecten

Om na te kunnen gaan op welke werkaspecten de fysieke faciliteiten in de werkomgeving de grootste impact hebben is respondenten gevraagd in welke mate zij het eens of oneens zijn met de stellingen dat de fysieke faciliteiten op school van invloed zijn op het werkplezier, de aantrekkelijkheid van het beroep en de kwaliteit van het onderwijs. Daarnaast is gevraagd of de fysieke faciliteiten ooit (mede) de reden zijn geweest om daadwerkelijk over te stappen naar een andere schoolinstelling of om te overwegen het onderwijs geheel te verlaten. In tabel 4.15 wordt voor iedere stelling het percentage respondenten gepresenteerd dat het (zeer) eens is met de stellingen.

Het blijkt dat de fysieke faciliteiten het meest van invloed zijn op het werkaspect werkplezier. Dit geldt zowel voor docenten (89 procent) als onderwijsondersteuners (88 procent) als lesgevend management (89 procent). Daarnaast vindt meer dan 80 procent van alle medewerkers dat de faciliteiten van invloed zijn op de aantrekkelijkheid van het beroep en op de kwaliteit van het onderwijs. Bij 6 procent van de docenten is de kwaliteit van de fysieke faciliteiten in het verleden mede de reden geweest om over te stappen naar een andere schoolinstelling. Voor 22 procent van de docenten is de kwaliteit van de fysieke faciliteiten op school een reden om wel eens te overwegen om over te stappen naar een andere sector. Voor het ondersteunend en lesgevend management is dit respectievelijk 14 procent en 21 procent.

Tabel 4.15 po: Invloed van fysieke faciliteiten op verschillende werkaspecten, percentage (zeer) mee eens

De kwaliteit van de fysieke faciliteiten op school is...	Docent (n=680)	Oop (n=59)	Lesgevend management (n=117)
Van invloed op mijn werkplezier	89%	88%	89%
Van invloed op de aantrekkelijkheid van mijn beroep	81%	80%	82%
Van invloed op de kwaliteit van het onderwijs	82%	81%	86%
In het verleden mede de reden geweest om over te stappen naar een andere instelling	6%	9%	9%
De reden dat ik wel eens overweeg om het onderwijs te verlaten	22%	14%	21%

Uit de aanvullende interviews met docenten uit het primair onderwijs blijkt dat, ondanks het feit dat een niet optimale werkomgeving het werkplezier negatief kan beïnvloeden, docenten over het algemeen het vak met ontzettend veel plezier en passie uitvoeren. Hierdoor neemt men de beperkte faciliteiten en niet optimale werkomgeving voor lief en gaat men hier op een inventieve en creatieve manier mee om.

In aanvullende analyses (niet in de tabel) is nagegaan of er verschil is tussen leeftijdsgroepen voor wat betreft het overwegen om het onderwijs te verlaten naar aanleiding van de fysieke werkomgeving in het onderwijs. Van de jongere leeftijdsgroepen, tot 45 jaar, geeft een kwart aan dat dit voor hen een rol speelt. Van de leeftijdsgroep tussen 45 en 55 jaar speelt de fysieke werkomgeving minder vaak een rol bij deze overweging (17 procent). Overigens blijkt dit verband niet statistisch significant.

4.4.6 Inspraak en onderwijsvernieuwingen po

Inspraak

Tabel 4.16 geeft de resultaten weer op de vraag in hoeverre op school naar medewerkers wordt geluisterd als het gaat om specifieke wensen en behoeften ten aanzien van de fysieke faciliteiten. Het management blijkt hierover positiever, 69 procent van hen zegt dat er goed tot zeer goed naar medewerkers geluisterd wordt, dan docenten (44 procent) en onderwijsondersteuners (47 procent).

Tabel 4.16 po: Inspraakmogelijkheden ten aanzien van de fysieke faciliteiten

Inspraakmogelijkheden	Docent (n=683)	Oop (n=59)	Lesgevend management (n=117)
Zeer goed	4%	5%	9%
goed	40%	42%	60%
matig	41%	41%	24%
slecht	15%	12%	7%
Totaal	100%	100%	100%

Onderwijsvernieuwingen

Tenslotte is in de internetvragenlijst aandacht besteed aan eventuele onderwijsvernieuwingen en de invloed daarvan op de fysieke werkomgeving. Respondenten is de vraag voorgelegd of op hun school op dit moment een proces van onderwijsvernieuwing gaande of afgerond is. Meer dan tweederde van de respondenten maakt op dit moment een veranderingsproces door op de school, nog eens 17 procent (docenten) tot 24 procent (management) geeft aan dat dit proces reeds achter de rug is (tabel 4.17). Overigens merken respondenten op dat een onderwijsvernieuwing veelal geen afgebakend proces is maar dat men continu probeert te verbeteren en veranderen.

Tabel 4.17 po: Onderwijsvernieuwingsproces gaande of afgerond

Onderwijsvernieuwing	Docent (n=621)	Oop (n=45)	Lesgevend management (n=114)
Ja, proces reeds doorgemaakt	17%	20%	24%
Ja, nu in veranderingsfase	65%	69%	61%
Nee, maar gaan dit proces in de komende 2 jaar in	10%	9%	8%
Nee, niet doorgemaakt en ook geen plannen voor	8%	2%	7%
Totaal	100%	100%	100%

Voor ongeveer de helft van de respondenten, 46 procent van de docenten, 52 procent van de onderwijsondersteuners en 51 procent van het management, hebben deze onderwijsvernieuwingen geleid tot veranderingen in de fysieke faciliteiten op school.

Dat deze veranderingen niet altijd geleid hebben tot goede afstemming met de fysieke faciliteiten blijkt uit tabel 4.18. Een totaal van 29 procent van docenten, 20 procent van onderwijsondersteuners en 13 procent van het management die momenteel in een veranderingsproces zitten of hebben doorgemaakt geven aan dat zij over deze afstemming ontevreden zijn.

Tabel 4.18 po: Tevredenheid afstemming faciliteiten op onderwijsvernieuwing

	Docent (n=507)	Oop (n=40)	Lesgevend management (n=97)
Zeer tevreden	2%	10%	1%
Tevreden	31%	28%	56%
Niet tevreden/niet ontevreden	37%	42%	30%
Ontevreden	25%	18%	13%
Zeer ontevreden	4%	2%	0%
Totaal	100%	100%	100%

4.4.7 Statistische verbanden

Verbanden

Tot slot beschrijft deze paragraaf het verband tussen werk- en persoonskenmerken enerzijds en de tevredenheid met de fysieke faciliteiten in de werkomgeving anderzijds. Dit verband wordt onderzocht voor alle respondenten in het po gezamenlijk, dus zowel docenten, onderwijsondersteuners als het lesgevend management.

Samenhang fysieke faciliteiten en werktevredenheid

Tabel 4.19 laat het verband zien tussen de tevredenheid met de fysieke faciliteiten enerzijds en de werktevredenheid anderzijds. Het blijkt dat medewerkers die (zeer) tevreden zijn over de fysieke faciliteiten over het algemeen ook vaak (zeer) tevreden zijn met hun werk. Medewerkers die (zeer) ontevreden zijn over de fysieke faciliteiten zijn over het algemeen minder tevreden met hun werk. Deze samenhang is statistisch significant⁸.

Tabel 4.19 po: Samenhang tevredenheid fysieke faciliteiten en werktevredenheid (n=687)

Tevredenheid met fysieke faciliteiten op werklocatie	Werktevredenheid (Zeer) tevreden %
Zeer tevreden	97%
Tevreden	91%
Niet tevreden/niet ontevreden	74%
Ontevreden	62%
Zeer ontevreden	41%

Verklarende factoren tevredenheid fysieke faciliteiten

Om een indruk te krijgen welke kenmerken (variabelen) de mate van tevredenheid met fysieke faciliteiten verklaren, is een regressieanalyse uitgevoerd (zie bijlage 4, tabel B4.1 voor een uitgebreidere weergave en uitleg van deze regressieanalyse).

Uit deze analyse voor het primair onderwijs blijkt dat de in het model opgenomen persoonskenmerken (geslacht, geboortjaar, opleiding en brutoloon), functiekenmerken (functie, leidinggevend, contracturen, type contract) en schoolkenmerken (aantal scholen dat onder het schoolbestuur valt en type school) geen van alle een significant effect hebben op de mate van tevredenheid met de fysieke werkomgeving. De subjectieve variabelen, 'mate van inspraak' en 'mate van werktevredenheid' hebben

⁸ Pearson correlatiecoëfficiënt $r=0,43$ ($p<0.01$).

beide wel een significante invloed. Beide effecten zijn positief wat betekent dat naarmate men meer inspraak heeft en meer tevreden is over de huidige functie men ook meer tevreden is over de fysieke faciliteiten in de werkomgeving.

Verklarende factoren werktevredenheid

Tenslotte is een regressieanalyse uitgevoerd om een indicatie te krijgen van de invloed van de mate van tevredenheid met fysieke faciliteiten op de werktevredenheid. Zie voor een uitgebreide weergave van deze regressieanalyse bijlage 4, tabel B4.2.

Voor het primair onderwijs blijkt dat van alle in het model opgenomen variabelen alleen de 'mate van inspraak' en 'tevredenheid met fysieke faciliteiten op de werklocatie' een significant positief effect hebben op de mate van werktevredenheid. Dit betekent dat naarmate men het gevoel heeft meer inspraak te hebben op de fysieke werkomgeving en meer tevreden is met de fysieke faciliteiten, men meer tevreden is over het huidige werk.

Overigens dienen de resultaten van deze analyse alleen om een globale indruk te krijgen van welke variabelen, zoals die in ons onderzoek zijn gebruikt, van invloed zijn op de werktevredenheid. Om het begrip werktevredenheid volledig te verklaren, zou uitgebreider onderzoek nodig zijn (inclusief variabelen als werkdruk en werksfeer, zie hoofdstuk 3).

5 RESULTATEN VOORTGEZET ONDERWIJS

5.1 Inleiding

Resultaten voortgezet onderwijs (vo)

In het vorige hoofdstuk zijn de resultaten van de vragenlijst voor medewerkers in het po besproken. Dit hoofdstuk presenteert op dezelfde wijze de resultaten van vergelijkbare analyses voor medewerkers in het vo. Zie voor een leeswijzer paragraaf 4.1 en 4.4.

5.2 Kenmerken populatie en steekproef voortgezet onderwijs

Persoonskenmerken

De vragenlijst voor dit onderzoek is door meer mannen dan vrouwen ingevuld. Van de respondenten werkzaam in het voortgezet onderwijs is 54 procent van de docenten man, 49 procent van de onderwijsondersteuners en 71 procent van het lesgevend management (tabel 5.1).

Tabel 5.1 vo: Persoonskenmerken steekproef en populatie

Kenmerk	Docent steek- proef (n=953)	Docent popula- tie 2008	Oop steek- proef (n=135)	Oop populatie 2008	Lesgevend manage- ment steekproef (n=110)	Manage- ment populatie (2008)
Geslacht						
man	54%	53%	49%	42%	71%	78%
vrouw	46%	47%	51%	58%	29%	22%
Leeftijd						
> 25 jaar	1%	7%	1%	5%	0%	0%
25 tot 35 jaar	15%	21%	11%	11%	15%	3%
35 tot 45 jaar	16%	20%	18%	24%	16%	13%
45 tot 55 jaar	35%	32%	44%	38%	35%	47%
55 jaar en ouder	33%	21%	29%	22%	33%	37%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Bron populatiegegevens: www.stamos.nl

Voor wat betreft leeftijd blijkt de grootste groep te bestaan uit personen van 45 tot 55 jaar. De groep docenten bestaat voor 35 procent uit personen in deze leeftijdsklasse, de groep onderwijsondersteuners voor 44 procent en het management voor 35 procent. Van de docenten in de steekproef is 32 procent jonger dan 45 jaar, in de populatie is dit 48 procent.

Om een indruk te krijgen van de totale populatie zijn in tabel 5.1 naast de steekproefcijfers ook populatiecijfers over 2008, afkomstig van de website Stamos, opgenomen. Hierbij moet worden opgemerkt dat de populatiegegevens van Stamos niet geheel vergelijkbaar zijn met de steekproef gegevens aangezien op Stamos geen onderscheid kan worden gemaakt tussen management met en zonder lesgevende taak, terwijl de steekproef alleen betrekking heeft op het management met een lesgevende taak.

De man/vrouw verhouding in de steekproef komt goed overeen met de verhouding in de totale populatie. Ook de leeftijdsverdelingen zijn grotendeels vergelijkbaar.

Schoolkenmerken

Het merendeel van de respondenten is werkzaam in het bijzonder onderwijs, 60 procent van de docenten, 54 procent van de onderwijsondersteuners en 65 procent van de lesgevende managers (tabel 5.2). Op de vraag hoeveel schoolinstellingen vallen onder het bestuur van de school waarvoor men werkt geeft 42 procent van zowel de docenten als de onderwijsondersteuners aan dat dit 2 tot 5 betreft. 23 procent van de docenten en onderwijsondersteuners en 28 procent van het management geeft les op een school waar maar 1 schoolinstelling deel van uit maakt.

Tabel 5.2 vo: Schoolkenmerken steekproef

Kenmerk	Docent (n=953)	Oop (n=135)	Lesgevend management (n=110)
<i>Onderwijs type</i>			
openbaar	40%	46%	36%
bijzonder	60%	54%	65%
<i>Aantal scholen per bestuur</i>			
1	23%	23%	28%
2 tot 5	42%	42%	30%
6 tot 10	16%	15%	20%
11 tot 15	6%	5%	9%
16 of meer	13%	16%	13%
Totaal	100%	100%	100%

Functiekenmerken

Tabel 5.3 laat zien dat een minderheid van de respondenten in het vo een leidinggevende functie te hebben. Van de docenten is dit 5 procent en van de onderwijsondersteuners 14 procent. Het merendeel van het lesgevend management (80 procent) is wel leidinggevend.

Tabel 5.3 vo: Functiekenmerken steekproef

Kenmerk	Docent (n=953)	Oop (n=135)	Lesgevend management (n=110)
<i>Leidinggevende functie</i>			
nee	95%	86%	20%
ja	5%	14%	80%
<i>In welke klas/afdeling hoofdzakelijk les?</i>			
vmbo-kb, vmbo-bb, vmbo-gl	27%	21%	30%
vmbo-tl	13%	2%	12%
havo, voornamelijk klas 1, 2, 3	10%	4%	8%
havo, voornamelijk klas 4, 5	9%	1%	10%
vwo, voornamelijk klas 1, 2, 3	9%	2%	10%
vwo, voornamelijk klas 4, 5, 6	22%	13%	20%
praktijkonderwijs	5%	5%	6%
niet van toepassing/anders	4%	53%	4%
Totaal	100%	100%	100%

De grootste groep docenten (27 procent) geeft les aan het vmbo-kb, vmbo-bb of vmbo-gl. Daarnaast geeft een relatief groot deel (22 procent) les aan de vwo klassen 4,5 of 6. De grootste groep onderwijsondersteuners (53 procent) heeft 'anders' of 'niet van toepassing' aangegeven. Het lesgevend management geeft, net zoals de grootste groep docenten, met name les aan het vmbo-kb, vmbo-bb of Vmbo-gl of het vwo klassen 4,5 of 6.

5.3 Werkbeleving

Tevredenheid

Over het algemeen blijken de medewerkers in het vo tevreden met het huidige werk (zie tabel 5.4). Zo geeft 74 procent van de docenten aan tevreden tot zeer tevreden te

zijn over hun werk.

Onderwijsondersteuners (87 procent) en het lesgevend management (84 procent) zijn dit vaker.

Tabel 5.4 vo: Algemene tevredenheid met het huidige werk

	Docent (n=952)	Oop (n=135)	Lesgevend management (n=110)
Zeer tevreden	13%	21%	28%
Tevreden	61%	66%	56%
Niet tevreden/niet ontevreden	17%	10%	10%
Ontevreden	7%	1%	6%
Zeer ontevreden	2%	2%	0%
Totaal	100%	100%	100%

5.4 Oordeel fysieke faciliteiten

Leeswijzer

Deze paragraaf geeft de mening weer van respondenten uit het vo over de faciliteiten die hen al dan niet ter beschikking staan op de werklocatie waar zij het meeste les geven. De tabellen in deze paragraaf worden op een vergelijkbare wijze gepresenteerd als eerder in paragraaf 4.4 voor het po. Voor een uitgebreide uitleg bij het lezen van deze tabellen wordt dan ook terugverwezen naar paragraaf 4.4.

5.4.1 Docenten vo: Oordeel faciliteiten

ICT en Technische voorzieningen

Toegang tot het internet (97 procent) en een printer/kopieermachine (96 procent) worden, net als door docenten in het po, door vrijwel iedereen als (zeer) noodzakelijk beschouwd bij het goed en aangenaam kunnen uitvoeren van de werkzaamheden (tabel 5.5). Vrijwel iedereen beschikt over toegang tot het internet en een printer/kopieermachine en men is hier, in vergelijking met de andere faciliteiten die in de tabel genoemd worden, redelijk tevreden over.

Tabel 5.5 Docenten vo: ICT en Technische voorzieningen, (n=952)

ICT en Technische voorzieningen	(zeer) Noodzakelijk	Aanwezig	(zeer) Ontevreden
Toegang tot internet	97%	100%	10%
Printer/kopieermachine	96%	99%	25%
Vanuit huis inloggen op netwerk school	89%	88%	19%
Auditieve en visuele middelen	88%	91%	31%
Gedeelde pc/laptop	72%	80%	37%
Digitale communicatie docent/leerling	68%	87%	20%
Eigen pc/laptop	67%	43%	26%
Thuiswerkvoorzieningen	66%	43%	60%
Digitale schoolborden	65%	56%	36%

Men geeft aan het meest ontevreden te zijn over de thuiswerkvoorzieningen. Bijna tweederde van de docenten in het voortgezet onderwijs is hier niet tevreden over. Daarnaast is een groot deel van hen ontevreden over de beschikbare gemeenschappelijke computers of laptops (37 procent is ontevreden) en de digitale schoolborden (36 procent ontevreden). In vergelijking met de andere ICT en technische faciliteiten uit de tabel lijkt men het digitale schoolbord het minst noodzakelijk te vinden (65 procent vindt deze noodzakelijk).

Een al dan niet gedeelde computer (pc) of laptop is zeer noodzakelijk om zowel thuis als in de klas te kunnen werken. Docenten geven aan dat steeds meer zaken worden gedigitaliseerd maar dat er op veel werklocaties te weinig computers of laptops voor handen zijn om iedereen hierin te faciliteren. Eén docent geeft zelfs aan vroeg in de gemeenschappelijke computerruimte te gaan zitten zodat ze zeker is van een computer en niet hoeft te wachten op anderen. Een laptop maakt dat je flexibeler kunt werken, omdat je overal kan gaan zitten waar plaats is. Digitale schoolborden zijn nog niet in alle klassen aanwezig terwijl je naar mening van docenten in deze tijd eigenlijk niet meer zonder kunt als hulpmiddel, bijvoorbeeld om het nieuws bij de lessen te betrekken. Eén verklaring voor de relatief grote ontevredenheid met deze faciliteit, indien aanwezig, is dat niet iedere docent hier ook daadwerkelijk mee overweg kan. Volgens de docenten reserveert de school geld voor de aanschaf van de faciliteit maar geld voor training, juiste installatie en ondersteuning bij gebruik ontbreekt vaak. Een andere mogelijke verklaring die wordt gegeven is dat er veel problemen zijn met lichtval op de digitale borden, waardoor men deze niet duidelijk kan zien of men eerst alle lichten in het lokaal moet dimmen.

Gebouwinrichting en Lokaal

In tabel 5.6 is de mening van docenten in het voortgezet onderwijs weergegeven over faciliteiten met betrekking tot de inrichting van het schoolgebouw en klaslokalen. De meest noodzakelijk gevonden faciliteiten zijn een leslokaal dat geschikt is voor het vak dat de betreffende docent doceert en daarnaast een spreekkamer. Een geschikt leslokaal is noodzakelijk volgens 96 procent van de docenten en is voor vrijwel iedereen beschikbaar (97 procent). Spreekkamers zijn noodzakelijk volgens 93 procent maar zijn in mindere mate beschikbaar (90 procent), bovendien is men over deze laatste faciliteit, indien beschikbaar vaak ontevreden. Deze ontevredenheid komt voort uit het feit dat spreekkamers niet altijd in voldoende mate voor handen zijn waardoor docenten voor persoonlijke en privacygevoelige gesprekken met ouders of leerlingen op zoek moeten naar leegstaande klaslokalen die tijdens lesuren veelal ook niet beschikbaar zijn. Bovendien zit men dan tijdens het gesprek op meubilair dat bestemd is voor de leerling en minder geschikt voor een één op één gesprek met ouders.

Tabel 5.6 Docenten vo: Gebouwinrichting en lokaal, (n=952)

Gebouw en lokaal	(zeer) Noodzakelijk	Aanwezig	(zeer) Ontevreden
Leslokaal dat geschikt is voor het vak	96%	97%	25%
Spreekkamer	93%	90%	46%
Docentenkamer	93%	98%	26%
Toilet alleen voor medewerkers	92%	98%	27%
Stilteruimte/werkplek	87%	82%	48%
Eigen/vast leslokaal	86%	82%	30%
Overlegruimte voor het team	83%	86%	30%
Kantinevoorziening voor medewerkers	68%	88%	37%

Een stilteruimte om rustig te kunnen werken wordt minder vaak als noodzakelijk bestempeld. Niettemin geeft men aan dat een dergelijke ruimte wel nuttig is voor een docent. Over deze faciliteit, waarover 82 procent van de docenten kan beschikken, is men veelal ontevreden (48 procent). Men geeft aan dat een stilteruimte vaak te klein is of te weinig computers bevat, waardoor men lesvoorbereidingen in de docentenkamer moet doen terwijl collega's daar ontspannen en gesprekken voeren. Enkelen geven aan dat zij door het gebrek aan een rustige werkplek op school tussenuren niet optimaal kunnen benutten en bepaalde taken thuis moeten doen.

Overige voorzieningen

Van alle overige voorzieningen blijken ook docenten in het voortgezet onderwijs de faciliteiten om het binnenklimaat te kunnen beheersen het meest noodzakelijk te achten

(zie tabel 5.7). Vrijwel iedereen, 95 procent, geeft aan het zelf de toevoer van frisse lucht kunnen regelen in het klaslokaal (zeer) noodzakelijk is en 92 procent vindt het noodzakelijk zelf de verwarming te kunnen regelen. Over beide faciliteiten is men (zeer) ontevreden, zo geeft meer dan de helft van de docenten in het voortgezet onderwijs aan ontevreden te zijn met de mogelijkheden om de temperatuur in de klas te regelen en 43 procent is ontevreden over de frisse lucht toevoer. Voor zover zij zelf mogelijkheden hebben het klimaat te beheersen zijn deze onvoldoende, bijvoorbeeld doordat men de verwarming alleen aan of uit kan zetten waardoor lokalen óf te warm óf te koud zijn.

Daarnaast is een groep van veertig procent ontevreden over de transportmiddelen voor het verplaatsten van lesmaterialen. Men geeft aan dat men in sommige gevallen kan beschikken over karretjes, maar doordat er geen lift in het gebouw is moeten materialen toch getild worden.

Tabel 5.7 Docenten vo: Overige voorzieningen, (n=952)

Overige voorzieningen	(zeer) Noodzakelijk	Aanwezig	(zeer) Ontevreden
Zelf toevoer frisse lucht kunnen regelen	95%	96%	43%
Zelf verwarming kunnen regelen	92%	90%	56%
Kasten in lokaal	91%	96%	26%
Eigen afsluitbare kastruimte/locker	85%	83%	26%
Verstelbare stoel/bureaucombinatie	80%	85%	34%
Drankvoorzieningen	72%	97%	29%
Parkeerplaats auto	73%	90%	21%
Transportmiddelen voor (les)materialen	62%	81%	40%

5.4.2 Onderwijsondersteuners vo: Oordeel faciliteiten

ICT en Technische voorzieningen

Onderwijsondersteuners werkzaam in het vo geven aan dat zij van alle ICT en technische voorzieningen zoals die staan weergegeven in tabel 5.8 toegang tot het internet en een printer/kopieermachine de twee meest noodzakelijke vinden om hun werk goed en aangenaam te kunnen voeren. Respectievelijk 97 procent en 93 procent vindt deze faciliteiten (zeer) noodzakelijk. Iedereen kan over deze faciliteiten beschikken op de werklocatie. Daarnaast vindt driekwart het vanuit huis kunnen inloggen op het netwerk van school en meer dan tweederde een eigen pc of laptop noodzakelijk. Echter, over deze faciliteiten kan niet iedereen beschikken, 86 procent heeft toegang tot het netwerk van school en 76 procent kan gebruik maken van een computer of laptop.

Tabel 5.8 Onderwijsondersteuners vo: ICT en Technische voorzieningen, (n=135)

ICT en Technische voorzieningen	(zeer) Noodzakelijk	Aanwezig	(zeer) Ontevreden
Toegang tot internet	97%	100%	5%
Printer/kopieermachine	93%	99%	15%
Vanuit huis inloggen op netwerk school	73%	86%	17%
Eigen pc/laptop	65%	76%	12%
Auditieve en visuele middelen	64%	80%	13%
Digitale communicatie docent/ leerling	58%	67%	15%
Gedeelde pc/laptop voor medewerkers	52%	75%	16%
Thuiswerkvoorzieningen	51%	50%	43%
Digitale schoolborden	42%	56%	21%

Van alle ICT en technische faciliteiten die men tot zijn of haar beschikking heeft is men het meest ontevreden met de beschikbare thuiswerkvoorzieningen, 43 procent is hierover (zeer) ontevreden. Daarnaast is men relatief ontevreden met digitale schoolborden (21 procent). Beide faciliteiten worden echter in vergelijking met de andere faciliteiten door een kleine groep onderwijsondersteuners, 51 procent of minder, (zeer) noodzakelijk geacht.

Gebouwinrichting en Lokaal

De mening van onderwijsondersteuners in het vo over de noodzaak van en (on)tevredenheid met de faciliteiten die behoren tot de gebouwinrichting staan weergegeven in tabel 5.9. Onderwijsondersteuners geven aan een toiletvoorziening alleen voor medewerkers belangrijk te vinden, 88 procent vindt deze voorziening (zeer) noodzakelijk. Deze voorziening is vrijwel op iedere werklocatie aanwezig en men is hierover, in vergelijking tot de andere faciliteiten in de tabel, relatief tevreden (19 procent is ontevreden).

Tabel 5.9 Onderwijsondersteuners vo: Gebouwinrichting en Lokaal (n=135)

Gebouw en Lokaal	(zeer) Noodzakelijk	Aanwezig	(zeer) Ontevreden
Toilet alleen voor medewerkers	88%	99%	19%
Docentenkamer	84%	93%	25%
Overlegruimte voor het team	83%	90%	17%
Spreekkamer	82%	86%	27%
Kantinevoorziening voor medewerkers	79%	98%	30%
Stilte werkplek	73%	78%	20%
Leslokaal dat geschikt is voor het vak	70%	76%	17%
Eigen/vast leslokaal	46%	57%	13%

Een docentenkamer, overlegruimte en spreekkamer voor privacygevoelige gesprekken worden noodzakelijk geacht door meer dan tachtig procent van de onderwijsondersteuners. Maar, zo geeft men aan, de aanwezige docentenkamer is vaak te klein en spreekkamers zijn in te beperkte aantallen aanwezig. Deze redenen dragen ertoe bij dat circa een kwart van de onderwijsondersteuners ontevreden is over deze faciliteiten bij hen op de onderwijslocatie.

De faciliteit waarin het minst frequent is voorzien is een eigen of vast leslokaal (57 procent kan hierover beschikken). Deze faciliteit wordt ook door een relatief kleine groep, iets minder dan de helft, noodzakelijk geacht. Indien men wel over een eigen leslokaal kan beschikken dan is men hier meestal ook tevreden over.

Overige voorzieningen

Van alle overige faciliteiten (zie tabel 5.10) blijken de faciliteiten die betrekking hebben op het binnenklimaat, het zelf de toevoer van frisse lucht en de verwarming in het klaslokaal of de werkruimte kunnen regelen, de meest noodzakelijke voor onderwijsondersteuners in het voortgezet onderwijs; negentig procent van hen vindt deze faciliteiten (zeer) noodzakelijk. Net zoals de andere functiegroepen zijn ook de ondersteuners over deze voorzieningen, in vergelijking met de andere in de tabel, vaak ontevreden.

Een andere faciliteit die een grote groep onderwijsondersteuners (90 procent) (zeer) noodzakelijk acht is het gebruik kunnen maken van een verstelbare stoel en bureau-combinatie. Over deze faciliteit kan een grote groep beschikken (96 procent) en de ontevredenheid hiermee is relatief laag (12 procent).

Tabel 5.10 Onderwijsondersteuners vo: Overige voorzieningen (n=135)

Overige voorzieningen	(zeer) Noodzakelijk	Aanwezig	(zeer) Ontevreden
Zelf toevoer frisse lucht kunnen regelen	90%	96%	36%
Verstelbare stoel/bureaucombinatie	90%	96%	12%
Zelf verwarming kunnen regelen	87%	93%	37%
Drankvoorzieningen	75%	97%	15%
Eigen afsluitbare kastruimte/locker	71%	78%	16%
Kasten in lokaal	70%	77%	16%
Parkeerplaats auto	68%	87%	16%
Transportmiddelen voor (les)materialen	55%	78%	14%

5.4.3 Lesgevend management vo: Oordeel faciliteiten

ICT en Technische voorzieningen

Tenslotte wordt in deze paragraaf de mening van leden van het management met een lesgevende taak in het vo besproken. Zij vinden van alle ICT en technische voorzieningen, bijna zonder uitzondering, toegang tot het internet en een printer/kopieermachine het meest noodzakelijk voor het uitoefenen van hun beroep (tabel 5.11). Beide faciliteiten zijn voor 99 procent van het management beschikbaar. Slechts een kleine groep van hen is ontevreden over de toegang tot het internet (8 procent) en de beschikbare printer/kopieermachine (11 procent).

Daarnaast vindt 93 procent van hen het ter beschikking hebben van auditieve en visuele middelen noodzakelijk. Over deze faciliteit zijn meer managers ontevreden (26 procent).

De ICT en technische voorzieningen die het lesgevend management het minst noodzakelijk acht is een gedeelde laptop of computer (57 procent) en thuiswerkvoorzieningen (59 procent). Meer dan de helft (55 procent) van de managementleden beschikt over een thuiswerkplek, maar over deze faciliteit zijn zij van alle ICT faciliteiten het meest ontevreden. Zo geeft 54 procent aan hier (zeer) ontevreden over te zijn.

Tabel 5.11 Lesgevend management vo: ICT en technische voorzieningen, (n=110)

ICT en Technische voorzieningen	(zeer) Noodzakelijk	Aanwezig	(zeer) Ontevreden
Toegang tot internet	98%	99%	8%
Printer/kopieermachine	96%	99%	11%
Auditieve en visuele middelen	93%	94%	26%
Vanuit huis inloggen op netwerk school	88%	84%	16%
Eigen pc/laptop	81%	78%	12%
Digitale communicatie docent/leerling	75%	93%	18%
Digitale schoolborden	68%	70%	33%
Thuiswerkvoorzieningen	59%	55%	54%
Gedeelde pc/laptop	57%	69%	22%

Gebouwinrichting en Lokaal

Meer dan negentig procent van het lesgevend management in het voortgezet onderwijs is van mening dat van de faciliteiten omtrent gebouwinrichting en lokaal, spreekkamers, stilte werkplekken en leslokalen geschikt voor het vak dat men doceert zeer noodzakelijk zijn. Deze ruimtes zijn op het merendeel van de onderwijslocaties ook daadwerkelijk aanwezig (tabel 5.12).

De faciliteiten waar de grootste groep managers (zeer) ontevreden mee zijn, zijn de kantinevoorziening voor medewerkers (34 procent ontevreden) en de beschikbare spreekkamers (33 procent). Overigens moet hierbij worden opgemerkt dat voor alle faciliteiten met betrekking tot gebouwinrichting en lokaal zoals gepresenteerd in tabel 5.12 geldt dat de percentages voor ontevredenheid niet ver uiteenlopen, tussen 21 procent en 34 procent.

Tabel 5.12 Lesgevend management vo: Gebouwinrichting en lokaal (n=110)

Gebouw en Lokaal	(zeer) Noodzakelijk	Aanwezig	(zeer) Ontevreden
Spreekkamer	95%	94%	33%
Stilteruimte/werkplek	92%	90%	24%
Leslokaal dat geschikt is voor het vak	91%	96%	21%
Docentenkamer	90%	98%	23%
Toilet alleen voor medewerkers	90%	99%	22%
Overlegruimte voor het team	85%	94%	26%
Kantinevoorziening voor medewerkers	73%	92%	34%
Eigen/vast leslokaal	55%	72%	25%

Overige voorzieningen

Voor wat betreft de overige voorzieningen (tabel 5.13) vindt een grote groep managers met lesgevende taak het noodzakelijk dat men het zelf de toevoer van frisse lucht en verwarming kan regelen in het klaslokaal of werkruimte (respectievelijk 93 procent en 87 procent). De ontevredenheid met deze faciliteiten is het grootst. Meer dan de helft (57 procent) van het lesgevend management is ontevreden over de verwarming, 43 procent over het zelf kunnen reguleren van frisse luchttoevoer.

Daarnaast is een groep van 33 procent van de managers ontevreden met de beschikbare transportmiddelen voor het verplaatsen van (les)materialen. Deze faciliteit wordt echter ook minder vaak noodzakelijk geacht dan de andere faciliteiten.

Tabel 5.13 Lesgevend management vo: Overige voorzieningen (n=110)

Overige voorzieningen	(zeer) Noodzakelijk	Aanwezig	(zeer) Ontevreden
Zelf toevoer frisse lucht kunnen regelen	93%	96%	43%
Zelf verwarming kunnen regelen	87%	91%	57%
Verstelbare stoel/bureaucombinatie	84%	94%	17%
Kasten in lokaal	81%	96%	22%
Eigen afsluitbare kastruimte/locker	78%	85%	17%
Drankvoorzieningen	64%	94%	23%
Parkeerplaats auto	61%	94%	14%
Transportmiddelen voor (les)materialen	52%	74%	33%

5.4.4 Totaalscore tevredenheid

Gevraagd naar een totaalscore voor tevredenheid blijkt dat in het vo, net als in het po, docenten relatief het meest ontevreden zijn over de fysieke faciliteiten op de werkplek en onderwijslocatie. Van de docenten is 44 procent hierover (zeer) tevreden, in vergelijking tot 66 procent van de onderwijsondersteuners en 57 procent van het lesgevend management (tabel 5.14).

Tabel 5.14 vo: Tevredenheid met fysieke faciliteiten op werkplek

	Docent (n=952)	Oop (n=135)	Lesgevend management (n=110)
Zeer tevreden	2%	6%	10%
Tevreden	42%	60%	47%
Niet tevreden/niet ontevreden	27%	22%	26%
Ontevreden	24%	10%	15%
Zeer ontevreden	5%	2%	2%
Totaal	100%	100%	100%

5.4.5 Invloed faciliteiten op werkaspecten

Om na te kunnen gaan op welke werkaspecten de fysieke faciliteiten in de werkomgeving de grootste impact hebben is respondenten gevraagd in hoeverre de fysieke faciliteiten op school van invloed zijn op het werkplezier, de aantrekkelijkheid van het beroep en de kwaliteit van het onderwijs. Daarnaast is gevraagd of de fysieke faciliteiten ooit (mede) een reden zijn geweest om daadwerkelijk over te stappen naar een andere schoolinstelling of om te overwegen het onderwijs geheel te verlaten.

Het lijkt er op dat de fysieke faciliteiten het meest van invloed zijn op het werkplezier van medewerkers in het vo (tabel 5.15). Meer dan negentig procent van alle medewerkers zegt het eens of zeer eens te zijn met de stelling dat de faciliteiten hierop van invloed zijn. Daarnaast is het merendeel van hen het eens met de stelling dat de faciliteiten van invloed zijn op de aantrekkelijkheid van het beroep alsmede de kwaliteit van het onderwijs.

Van de docenten geeft twaalf procent aan dat de faciliteiten in het verleden hebben bijgedragen aan de beslissing om daadwerkelijk over te stappen naar een andere onderwijsinstelling. Voor onderwijsondersteuners en lesgevend management liggen deze percentages lager, rond de vijf procent.

Nog eens bijna eenderde van docenten en bijna twintig procent van onderwijsonder-

steuners en lesgevend management geeft aan dat de kwaliteit van de faciliteiten aanleiding geeft om wel eens te overwegen het onderwijs te gaan verlaten.

Tabel 5.15 vo: Invloed van faciliteiten op verschillende werkaspecten, percentage (zeer) mee eens

De kwaliteit van faciliteiten op school is...	Docent (n=950)	Oop (n=135)	Lesgevend management (n=109)
Van invloed op mijn werkplezier	92%	90%	95%
Van invloed op de aantrekkelijkheid van mijn beroep	86%	82%	90%
Van invloed op de kwaliteit van het onderwijs	89%	81%	85%
In het verleden mede de reden geweest om over te stappen naar een andere instelling	12%	6%	5%
De reden dat ik wel eens overweeg om het onderwijs te verlaten	31%	18%	19%

5.4.6 Inspraak en onderwijsvernieuwingen vo

Inspraak

In tabel 5.16 is weergegeven in hoeverre medewerkers in het vo van mening zijn dat er op de school naar medewerkers wordt geluisterd als het gaat om specifieke wensen en behoeften ten aanzien van de fysieke faciliteiten in de werkomgeving. Het blijkt dat het management hierover positiever is, bijna de helft van hen zegt dat er goed tot zeer goed naar medewerkers geluisterd wordt, dan docenten (27 procent) en onderwijsondersteuners (35 procent).

Een vergelijking tussen de inspraakmogelijkheden in het primair onderwijs (zie tabel 4.16) en het voortgezet onderwijs laat zien dat men in het primair onderwijs hierover aanzienlijk positiever is, 67 procent van het management en 42 procent van de docenten in het primair onderwijs vindt de inspraakmogelijkheden (zeer) goed.

Tabel 5.16 vo: Inspraakmogelijkheden ten aanzien van de fysieke faciliteiten

Inspraakmogelijkheden	Docent (n=938)	Oop (n=131)	Lesgevend management (n=109)
Zeer goed	1%	8%	4%
Goed	26%	27%	42%
Matig	48%	47%	46%
Slecht	25%	18%	8%
Totaal	100%	100%	100%

Medewerkers uit het voortgezet onderwijs die deelnamen aan de discussiegroep waarmee de resultaten van de internetvragenlijst zijn besproken, herkennen het beeld dat in bovenstaande tabel wordt geschetst. In het kader van enkele nieuwbouw- of verbouwprojecten is het de ervaring dat medewerkers in het begin van een dergelijk traject door directie gevraagd wordt om hun mening te geven en mee te denken over de inrichtingsplannen, bijvoorbeeld tijdens een plenaire presentatie van de plannen of door zitting te nemen in een daarvoor in het leven geroepen werkgroep. Nadat de plannen zijn opgesteld moeten deze eerst nog de goedkeuring krijgen van de gemeente. Om deze goedkeuring te krijgen worden vaak concessies gedaan door de directie waardoor de plannen op het laatste moment worden gewijzigd of aangepast en beslissingen genomen waarbij men de personeelsleden niet meer raadpleegt. Hierover kan grote ontevredenheid ontstaan. Een ander punt dat uit de discussie naar voren komt is dat er veel tijd verstrijkt tussen het opstellen van de plannen (en informeren en raadplegen van medewerkers) en realisering van deze plannen, waardoor ondertussen nieuwe personeelsleden zijn aangenomen, en nieuwe inzichten en wensen zijn ontstaan.

In aanvullende analyses (niet opgenomen in deze tabel) is nagegaan of er verschil is tussen leeftijdsgroepen voor wat betreft het overwegen om het onderwijs te verlaten naar aanleiding van de fysieke werkomstandigheden. Dit kon echter statistisch niet worden aangetoond.

Onderwijsvernieuwing

Tenslotte is in de internetvragenlijst aandacht besteed aan eventuele onderwijsvernieuwingen en de invloed daarvan op de fysieke werkomgeving. Respondenten is de vraag voorgelegd of op hun school een proces van onderwijsvernieuwing gaande of reeds afgerond is. 55 procent van de docenten, 63 procent van de onderwijsondersteuners en 63 procent van het management geeft aan dat hun school op dit moment een veranderingsproces doormaakt.

Nog eens 24 procent van de docenten, 27 procent van de onderwijsondersteuners en 20 procent van het management geeft aan dat dit proces reeds achter de rug is (tabel 5.17).

Tabel 5.17 vo: Onderwijsvernieuwingsproces gaande of afgerond

Onderwijsvernieuwing	Docent (n=870)	Oop (n=114)	Lesgevend management (n=107)
Ja, proces reeds doorgemaakt	24%	27%	20%
Ja, nu in veranderingsfase	55%	63%	63%
Nee, maar gaan dit proces in de komende 2 jaar in	10%	6%	10%
Nee, niet doorgemaakt en ook geen plannen voor	11%	4%	7%
Totaal	100%	100%	100%

Volgens 61 procent van de docenten, 55 procent van de onderwijsondersteuners en 61 procent van het management, hebben deze onderwijsvernieuwingen geleid tot veranderingen in de fysieke faciliteiten op school.

Dat deze veranderingen niet altijd geleid hebben tot een goede afstemming met de fysieke faciliteiten blijkt uit tabel 5.18. Een totaal van 38 procent van docenten, 17 procent van onderwijsondersteuners en 19 procent van het management die momenteel een veranderingsproces doormaken of hebben doorgemaakt, geven aan dat zij over deze afstemming ontevreden zijn.

Tabel 5.18 vo: Tevredenheid afstemming faciliteiten op onderwijsvernieuwing

Afstemming faciliteiten	Docent (n=686)	Oop (n=103)	Lesgevend management (n=88)
Zeer tevreden	1%	5%	5%
Tevreden	22%	33%	35%
Niet tevreden/niet ontevreden	39%	46%	41%
Ontevreden	30%	14%	15%
Zeer ontevreden	8%	3%	4%
Totaal	100%	100%	100%

5.4.7 Statistische verbanden

Verbanden

Tot slot beschrijft deze paragraaf het verband tussen werk- en persoonskenmerken enerzijds en de tevredenheid met de fysieke faciliteiten in de werkomgeving anderzijds. Dit verband wordt onderzocht voor alle respondenten in het po, dus zowel docenten, onderwijsondersteuners als het lesgevend management.

Samenhang fysieke faciliteiten en werktevredenheid

Tabel 5.19 laat het verband zien tussen de tevredenheid met de fysieke faciliteiten enerzijds en de werktevredenheid anderzijds. Het blijkt dat medewerkers die (zeer) tevreden zijn over de fysieke faciliteiten over het algemeen ook vaak (zeer) tevreden zijn met hun werk. Medewerkers die (zeer) ontevreden zijn over de fysieke faciliteiten zijn over het algemeen minder vaak tevreden met hun werk. Deze samenhang blijkt, net als in het po, statistisch significant te zijn.⁹

Tabel 5.19 vo: Samenhang tevredenheid fysieke faciliteiten en werktevredenheid (n=687)

Tevredenheid met fysieke faciliteiten op werklocatie	Werktevredenheid (Zeer) tevreden %
Zeer tevreden	95%
Tevreden	92%
Niet tevreden/niet ontevreden	69%
Ontevreden	58%
Zeer ontevreden	39%

Verklarende factoren tevredenheid fysieke faciliteiten

Om een indruk te krijgen van welke kenmerken (variabelen) de mate van tevredenheid met fysieke faciliteiten in het voortgezet onderwijs verklaren is een regressieanalyse uitgevoerd. Een uitgebreidere weergave van deze regressieanalyse is te vinden in bijlage 4, tabel B4.1, hier worden alleen de belangrijkste conclusies weergegeven.

Voor het voortgezet onderwijs blijkt dat naast de mate van werktevredenheid en mate van inspraak ook de functiecategorie onderwijsondersteuner een significant en positief effect heeft. Dit betekent dat onderwijsondersteuners, meer dan docenten (de referentiecategorie), tevreden zijn over de fysieke faciliteiten.

Persoons-, functie-, en schoolmerken zijn niet van invloed op de mate van tevreden-

⁹ Pearson correlatiecoëfficiënt $r=0,42$ ($p<0,01$).

heid met de fysieke faciliteiten.

Verklarende factoren werktevredenheid

Ten slotte is een regressieanalyse uitgevoerd, ditmaal met als afhankelijke variabele de werktevredenheid (zie ook bijlage 4, tabel B4.2). De mate van tevredenheid met de fysieke faciliteiten is in dit model opgenomen als onafhankelijke variabelen en dus geacht mogelijk van invloed te zijn op de werktevredenheid.

In het voortgezet onderwijs hebben, net als in het primair onderwijs, de mate van inspraak ten aanzien van de fysieke faciliteiten en de mate van tevredenheid met fysieke faciliteiten een significant effect op de werktevredenheid. Daarnaast laten de variabelen geboortjaar, de functie onderwijsondersteuner (oop) en het aantal scholen dat onder het schoolbestuur valt een significant effect zien. De verbanden met geboortjaar en onderwijsondersteuner zijn positief wat betekent dat naarmate men jonger is men meer tevreden is en dat onderwijsondersteuners meer positief zijn dan docenten. Het effect van het aantal scholen is negatief wat wil zeggen dat indien er minder scholen onder een schoolbestuur vallen de werktevredenheid groter is.

De resultaten dienen alleen om een globale indruk te krijgen van welke van de variabelen, zoals die in ons onderzoek zijn gebruikt, van invloed zijn op de werktevredenheid. Om het begrip werktevredenheid volledig te kunnen verklaren, zou uitgebreider onderzoek nodig zijn.

6 CONCLUSIES

6.1 Inleiding

Onderzoek fysieke faciliteiten

In opdracht van het SBO heeft AStri een onderzoek uitgevoerd met als doel het verkrijgen van concrete informatie over de aanwezigheid, kwaliteit en behoeften van medewerkers in het po en vo ten aanzien van de fysieke faciliteiten op de werkplek en de effecten hiervan op de kwaliteit van het onderwijs en aantrekkelijkheid van onderwijsberoepen. Deze informatie dient uiteindelijk schoolbesturen en (lokale) overheden ondersteuning te bieden bij het ontwikkelen en implementeren van het personeelsbeleid én het huisvestingsbeleid van onderwijsinstellingen. Tevens dienen de resultaten van het onderzoek agenderend te zijn voor de beleidsagenda van overheid en sociale partners.

Diverse onderzoeksactiviteiten

Het onderzoek zoals is beschreven in dit rapport, omvat de volgende onderzoeksactiviteiten: deskresearch, interviews met sleutelpersonen, een internetvragenlijst onder een grootschalige steekproef van onderwijspersoneel uit het po en vo, klankbordgesprekken met deze medewerkers en het opstellen van vier casebeschrijvingen van 'good practices-scholen'. In dit laatste hoofdstuk worden aan de hand van de vraagstellingen zoals in hoofdstuk 1 geformuleerd de voornaamste conclusies en bevindingen uit het onderzoek gepresenteerd.

6.2 Fysieke faciliteiten

Docent beschikt over groot scala aan fysieke faciliteiten

De gegevens uit het vragenlijstonderzoek geven aan dat het merendeel van de medewerkers in het po en vo over het algemeen kan beschikken over een groot scala van de in de vragenlijst genoemde fysieke faciliteiten op het gebied van ICT, technische voorzieningen, gebouw- en lokaalvoorzieningen en overige voorzieningen. Op het gebied van ICT en technische voorzieningen is de beschikking over een eigen of gedeelde computer voor docenten nog relatief laag. Daarnaast heeft een minderheid de beschikking over thuiswerkvoorzieningen die beschikbaar zijn gesteld door de werkgever. Iets meer dan de helft van de docenten in het po en vo kan momenteel gebruik maken van een digitaal schoolbord. Overige faciliteiten die niet voor alle medewerkers vanzelfsprekend beschikbaar zijn, zijn transportmiddelen voor het verplaatsen van (les)materialen, stiltewerkplekken, kantinevoorzieningen en drankvoorzieningen.

Toegang tot internet één van de meest noodzakelijke faciliteiten

Van alle ICT en technische faciliteiten worden toegang tot het internet en een printer/kopieermachine door zowel docenten, oop'ers en management uit het po en vo het meest noodzakelijk geacht om over te beschikken om het werk goed en aangenaam te kunnen uitvoeren. Voor wat betreft de faciliteiten met betrekking tot gebouw-inrichting en lokaal vinden zowel medewerkers uit het vo en po de aanwezigheid van een docentenkamer, overlegruimtes en sanitaire voorzieningen voor medewerkers zeer noodzakelijk. Daarnaast vinden docenten in het po een overlegruimte voor het team belangrijk, terwijl men in het vo een leslokaal dat geschikt is voor het vak dat men doceert het meest noodzakelijk acht. Van de overige voorzieningen staat bij alle functiegroepen het zelf de toevoer van frisse lucht en de verwarming kunnen regelen in het klaslokaal of werkruimte in de top drie van meest noodzakelijke faciliteiten, naast de beschikking over kasten in het lokaal.

Bouwjaar school, beperkte financiële middelen en beperkte kennis van invloed op kwaliteit fysieke faciliteiten

Voor alle onderzochte fysieke faciliteiten geldt dat niet iedereen hier ook tevreden over is. De groep die (zeer)ontevreden is varieert per faciliteit tussen vijf procent en zestig procent. Uit zowel de klankbordgesprekken als de open antwoorden uit de vragenlijst kan worden opgemaakt dat de oorzaak voor de ontevredenheid over de kwantiteit en kwaliteit van de fysieke faciliteiten vaak direct of indirect kan worden teruggevoerd tot een aantal factoren: het bouwjaar van een schoolgebouw waardoor voorzieningen veelal niet meer voldoen aan de huidige eisen of de mogelijkheden tot aanpassing beperkt zijn, de beperkte financiële mogelijkheden voor een school om de fysieke faciliteiten te onderhouden, aan te passen of te vernieuwen en tot slot de kennis die op scholen aanwezig is omtrent de aanschaf van de juiste fysieke faciliteiten die aansluiten bij de wensen van het personeel en de eisen van het werk. Met name bij nieuwbouwprocessen speelt volgens een aantal geïnterviewden de beperkte kennis van schoolbesturen en betrokken medewerkers uit de onderwijsinstelling vaak een negatieve rol op de uiteindelijke beslissingen die worden genomen ten aanzien van de fysieke faciliteiten. Die beperkte kennis komt enerzijds doordat schoolbesturen en betrokken medewerkers vaak maar eenmaal in hun carrière een dergelijk proces doormaken en anderzijds doordat duidelijke informatievoorziening ontbreekt.

Grote ontevredenheid over klimaatbeheersingmogelijkheden

Van de faciliteiten die door de medewerkers zeer noodzakelijk worden geacht om het werk goed en aangenaam uit te kunnen voeren, bestaat veruit de meeste ontevredenheid over de klimaatbeheersingmogelijkheden. Zowel het zelf kunnen regelen van frisse lucht (43 procent van de docenten in het vo is (zeer) ontevreden en 40 procent in het po) als het regelen van de verwarming (56 procent van de docenten in

het vo (zeer) ontevreden en 38 procent in het po). Uit zowel de klankbordgesprekken als de vragenlijst blijkt dat de ontevredenheid op het gebied van ICT en technische voorzieningen veelal is terug te voeren op het geringe aantal voorzieningen dat aanwezig is (beperkt aantal pc's beschikbaar voor medewerkers), storingen die optreden en waarvoor veelal externe hulp moet worden ingeschakeld en het ontbreken van kennis hoe deze faciliteiten dienen te worden gebruikt. Dit veelal als het gevolg van onvoldoende opleiding hierin georganiseerd door de school of het feit dat medewerkers geen tijd hebben om hiervoor een cursus te volgen. Onder zowel docenten in het po en vo bestaat een hoge mate van ontevredenheid over de ICT-thuiswerkvoorzieningen. Veelal komt deze ontevredenheid doordat medewerkers worden geacht om deze voorzieningen zelf aan te schaffen en daarnaast kan niet bij alle scholen vanuit huis worden ingelogd op het schoolnetwerk.

Ontevredenheid door chronisch ruimtegebrek

Andere faciliteiten die in de vragenlijst veel genoemd worden als faciliteit waar men ontevreden mee is zijn de beschikbare stilleruimtes, transportmiddelen voor het verplaatsen van lesmaterialen, spreekkamers en kantinevoorzieningen. Uit zowel de vragenlijst als uit de klankbordgesprekken komt naar voren dat een groot deel van de ontevredenheid rond de gebouw- en lokaalfaciliteiten wordt verklaard door chronisch ruimtegebrek, het beperkte aantal vierkante meters dat per leerling beschikbaar is, deels veroorzaakt door het snel toenemende leerlingaantal in zowel het po als vo. Door deze toename, die vaak moeilijk valt te voorspellen, dienen vaak bij nieuwbouw al na een aantal jaren ruimtes die in eerste instantie niet als lokaal bestemd waren (bijvoorbeeld docentenkamers, spreek- en overleg ruimtes) te worden opgeofferd om het groeiend aantal leerlingen te kunnen opvangen. Uit de resultaten van de vragenlijst komt nog een andere bron van ergernis voor veel medewerkers naar voren, het feit dat de schoonmaak en het onderhoud op scholen vaak te wensen overlaat.

Beperkte inspraakmogelijkheden negatief effect op arbeidssatisfactie

Opvallend is dat ondanks de relatief hoge mate van ontevredenheid die bestaat rond bepaalde fysieke faciliteiten dit veelal niet een onderwerp is dat veel besproken wordt op de scholen. Dit komt volgens de deelnemers aan de klankbordgesprekken deels doordat er sprake is van een mate van 'gewenning' en 'gelatenheid' onder medewerkers en daarnaast doordat men ook niet de indruk heeft dat men direct of indirect een hoge mate van invloed hier op kan uitoefenen. In de vragenlijst geeft het merendeel van de medewerkers in het po en vo dan ook aan dat de inspraakmogelijkheden ten aanzien van de fysieke faciliteiten matig tot slecht zijn. Uit het onderzoek komt naar voren dat inspraakmogelijkheden zowel de arbeidssatisfactie als de satisfactie met fysieke faciliteiten op school positief beïnvloeden.

6.3 Invloed op werkaspecten en arbeidsmobiliteit

Docenten over het algemeen tevreden met werk

Het onderzoek laat zien dat 74 procent van de docenten in het vo en 78 procent in het po (zeer) tevreden is over het huidige werk dat ze doen. Voor de andere onderwijsberoepen lag dat percentage veelal nog hoger. Deze percentages zijn vergelijkbaar met resultaten uit eerdere onderzoeken (Vrieling e.a., 2004; Bergen e.a., 2009).

Fysieke faciliteiten van invloed op werktevredenheid

De fysieke faciliteiten hebben naar mening van de medewerkers in het onderwijs een grote invloed op het werkplezier, kwaliteit van het werk en het goed kunnen uitvoeren van de arbeidstaken. Op basis van ons onderzoek kan worden geconcludeerd dat er een positieve significante samenhang bestaat tussen hoe medewerkers de fysieke faciliteiten beoordelen en hun mate van werktevredenheid. Wegens de beperkte beschikbare ruimte in de vragenlijst konden echter niet alle variabelen waarvan uit bestaand onderzoek bleek dat zij bepalend zijn voor de arbeidssatisfactie (zoals arbeidsomstandigheden, arbeidsverhoudingen en werkinhoud) in ons onderzoek meegenomen worden.

Fysieke faciliteiten van invloed op arbeidsmobiliteit

Voor 6 procent van de docenten in het po en 12 procent van de docenten in het vo is de kwaliteit van de fysieke faciliteiten in het verleden mede de reden geweest voor intrasectorale mobiliteit: de overstap naar een andere onderwijsinstelling. Voor 22 procent van de docenten in het po en 31 procent in het vo is de kwaliteit van de fysieke faciliteiten een reden dat men wel eens overweegt om de onderwijssector te verlaten (intersectorale mobiliteit). Dit geldt voor medewerkers in alle leeftijdsgroepen. Overigens komt Vogels e.a. (2009) wanneer zij vraagt naar de toekomstplannen van docenten tot een lager percentage in het voortgezet onderwijs dat overweegt de sector te verlaten (11 procent). Het is zeker denkbaar dat de afwijkende vraagstelling in dit onderzoek een rol speelt bij dit verschil in bevindingen.

Deze cijfers duiden er op dat naast vele andere factoren die de arbeidsmobiliteit van medewerkers in het onderwijs bepalen, zoals inhoud van de functie, werkdruk, arbeidsvoorwaarden et cetera, de kwaliteit van de fysieke faciliteiten hier eveneens een rol bij speelt. Dit gegeven wordt ondersteund door onderzoek van De Jonge e.a. (2002). Zij vinden dat meer dan eenderde van ex-docenten het onderwijs heeft verlaten onder andere omdat zij te weinig werkruimte tot hun beschikking hadden. Daarnaast bleek dat voor veertig procent van ex-docenten in het po en vijftig procent in het vo onvoldoende facilitaire ondersteuning (waarbij kapotte of ontbrekende materialen als voorbeeld worden genoemd) een rol heeft gespeeld bij het verlaten van het onderwijs.

6.4 Wet- en regelgeving

Verschillende bronnen over wet- en regelgeving

Op basis van het literatuuronderzoek kan worden geconcludeerd dat er momenteel een vijftal kernbronnen bestaat die betrekking hebben op de wet- en regelgeving rond fysieke faciliteiten en werkomgeving in het po en vo. Het gaat hierbij om de arbowetgeving (Arbowet, Arbobesluit en Arboregeling), het Bouwbesluit, de Arbocatalogus po, de Arbocatalogus vo en de Modelverordening VNG Voorzieningen huisvestingonderwijs.

Onwetendheid omtrent wet- en regelgeving

Uit de gesprekken die in het kader van het onderzoek zijn gevoerd komt naar voren dat vanuit scholen en schoolbesturen vaak geen goed zicht bestaat op de wetgeving die van toepassing is op de fysieke faciliteiten. Zo bestaat er onder de geïnterviewde medewerkers vaak veel onduidelijkheid over het aantal vierkante meters dat dient te worden gehanteerd per leerling. Zoals reeds eerder is genoemd, belemmert deze onwetendheid met name bij het nieuwbouwproces een constructieve inbreng van schoolbesturen en medewerkers vanuit de schoolinstelling.

6.5 Onderwijsvernieuwingen

Merendeel onderwijsmedewerkers maakt onderwijsvernieuwing mee

Verder kan worden geconcludeerd dat het overgrote deel van de medewerkers in het po en vo is, of momenteel wordt, geconfronteerd met onderwijsvernieuwingen. Hierbij gaat het onder andere om schaalvergroting, het 'nieuwe leren', verdergaande digitalisering, de introductie van brede scholen, 'passend onderwijs', de introductie van 'leerpleinen' et cetera.

Vernieuwing leidt tot verandering in fysieke faciliteiten

Bij rond de vijftig procent van de medewerkers in het po en zestig procent in het vo hebben deze onderwijsvernieuwingen ook geleid tot veranderingen in de fysieke faciliteiten op de school. Hierbij gaat het met name om de introductie van ICT en technische voorzieningen (pc's, digitale schoolborden etc.), maar daarnaast ook tot aanpassing/nieuwbouw van het schoolgebouw. Het leren in verschillende werkvormen vraagt om differentiatie in werkplekken voor zowel de leerling als de docent die hierin een andere rol van ondersteuning en toezicht heeft dan bij het klassikaal leren. Een ontwikkeling die hierop inspeelt is de introductie van de zogenaamde 'leerpleinen'.

Onderwijsvernieuwing vraagt om aanpasbare gebouwinrichting

Op basis van de klankbordgesprekken kan worden afgeleid dat voor scholen onderwijsvernieuwingen veelal een fase van 'experimenteren' met zich meebrengen, mede doordat hiermee ook nog geen brede ervaring bij andere scholen bestaat. Een knelpunt waar men tegen aan loopt bij bestaande gebouwen is dat de onderwijsvernieuwingen in de regel ook vragen om meer vierkante meters binnen en buiten het lokaal. Dit doordat de vernieuwingen veelal gepaard gaan met uitbreiding van het aantal pc's en meubilair. Bij een groeiend leerlingaantal en geen of beperkte uitbreidingsmogelijkheden betekent dit in de praktijk vaak dat het aantal beschikbare vierkante meters per leerling sterk afneemt.

De verwachting volgens de gesproken medewerkers is dat onderwijsvernieuwingen in toenemende mate ook zullen vragen om aanpassing van de fysieke werkomgeving. Dit vraagt om schoolgebouwen waar flexibiliteit ten aanzien van mogelijkheden tot aanpassing van de inrichting steeds meer een voorwaarde vormt.

6.6 Slotconclusies

Hieronder zijn de voornaamste conclusies uit het onderzoek samengevat:

- Het merendeel van de medewerkers in het po en vo kan over het algemeen beschikken over een groot scala aan fysieke faciliteiten.
- 21 procent van de docenten in het po en 29 procent van de docenten in het vo is (zeer)ontevreden over de fysieke faciliteiten in zijn algemeenheid op hun school. Voor afzonderlijke faciliteiten als klimaatbeheersing, thuiswerkvoorzieningen, werkruimtes voor buiten de lessen et cetera liggen deze percentages aanzienlijk hoger.
- Tussen de medewerkers bestaat een grote variatie in de tevredenheid. Deze lijkt volgens de geïnterviewden deels te kunnen worden verklaard door een aantal schoolgebonden factoren: de 'leeftijd' van het schoolgebouw waar men werkzaam is, de financiële mogelijkheden en/of de wil om te investeren in fysieke faciliteiten en de kennis die binnen de schoolinstelling aanwezig is omtrent fysieke faciliteiten. Deze kennis is over het algemeen gering.
- De door medewerkers subjectief ervaren kwaliteit van de fysieke faciliteiten vertoont een sterke positieve significante samenhang met hun subjectief ervaren mate van werktevredenheid.
- Volgens het overgrote deel van de medewerkers is de kwaliteit van de fysieke faciliteiten van invloed op zowel het werkplezier, de aantrekkelijkheid van het beroep van onderwijsmedewerker als op de kwaliteit van het onderwijs.
- Inspraakmogelijkheden van medewerkers ten aanzien van de fysieke faciliteiten hebben een positieve invloed op de arbeidssatisfactie en satisfactie met de fy-

sieke faciliteiten. Volgens het merendeel van de medewerkers in het po en vo zijn de deze inspraakmogelijkheden matig tot slecht.

- De resultaten duiden er op dat de kwaliteit van de fysieke faciliteiten mede een rol speelt bij de arbeidsmobiliteit van onderwijsmedewerkers.
- De wet- en regelgeving rond fysieke faciliteiten en werkomgeving in het po en vo is versnipperd en op sommige punten ook niet eenduidig. Hierdoor is deze voor schoolbesturen vaak moeilijk te interpreteren.
- Onderwijsvernieuwingen zullen in de toekomst in toenemende mate vragen om aanpassingen in de fysieke werkomgeving van onderwijsmedewerkers. Flexibiliteit van aanpassing van de inrichting vormt hierbij steeds meer een voorwaarde.

Op basis van bovenstaande bevindingen kan worden geconcludeerd dat meer aandacht voor de fysieke faciliteiten van medewerkers in het po en vo aanbeveling verdient. Verbetering van de kwaliteit van de fysieke faciliteiten zal mede positief bijdragen aan de werktevredenheid van medewerkers en de aantrekkelijkheid van het beroep, en hiermee de arbeidsmarktpositie van het po en vo. Daarnaast zal aandacht voor de fysieke faciliteiten ook een effectieve implementatie van onderwijsvernieuwingen bevorderen. De resultaten van dit rapport bieden aanknopingspunten voor initiatieven hiervoor op verschillende beleidsniveaus.

6.7 Aanbevelingen

Scholen en schoolbesturen

Ten aanzien van scholen en schoolbesturen kunnen de volgende aanbevelingen worden gegeven:

- Inventariseer onder uw medewerkers de tevredenheid en wensen ten aanzien van de fysieke faciliteiten. Dit onderzoek geeft u hiervoor de nodige handvatten.
- Geef medewerkers inspraakmogelijkheden ten aanzien van de fysieke werkomgeving. Dit heeft een positieve invloed op hun arbeidssatisfactie en satisfactie ten aanzien van de fysieke faciliteiten.
- Zorg dat binnen het schoolbestuur parate kennis aanwezig is rond de huidige wet- en regelgeving.
- Bij nieuwbouw dient de vormgeving van de fysieke faciliteiten en –werkomgeving de functionaliteit ervan ten goede te komen.
- Houd bij de inrichting van (nieuwe) schoolgebouwen rekening met een mate van flexibiliteit in aanpassing van de werkomgeving op mogelijk toekomstige onderwijsvernieuwingen.

Overheid

Ten aanzien van overheid kunnen de volgende aanbevelingen worden gedaan:

- Vanuit de overheid dient richting schoolbesturen en andere betrokken actoren meer duidelijkheid te worden geboden over de huidige wet- en regelgeving rond de fysieke werkomgeving in het onderwijs.

Onderzoek

Het voorliggende onderzoek betrof een eerste verkenning van de fysieke werkomgeving in het onderwijs. Ten aanzien van aanvullend onderzoek kunnen de volgende aanbevelingen worden gedaan:

- Onderzoek is wenselijk naar de diversiteit, eenduidigheid en toepasbaarheid van wet- en regelgeving rond de fysieke werkomgeving in het onderwijs.
- Met onderzoek dient meer zicht te worden verkregen op het proces dat vooraf gaat aan nieuwbouw van schoolinstellingen, in het bijzonder de rol van de diverse actoren (o.a. VNG, gemeenten, het ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap en Binnenlandse Zaken) in dit proces en de factoren die de uiteindelijke kwaliteit van de fysieke faciliteiten bepalen.
- Met behulp van evaluatieonderzoek dient inzichtelijk te worden gemaakt welke fysieke werkomgevingen het best passen bij verschillende onderwijsconcepten/onderwijsvernieuwingen.

BIJLAGE 1 CASEBESCHRIJVINGEN ‘GOOD PRACTICES’

Primair Onderwijs

Case 1: Openbare Montessorischool Jan Vermeer in Delft

‘Een oase in het centrum van de stad...’

Een monumentaal gebouw om in te werken en te leren

De Jan Vermeerschool kampte al jaren met de nadelen van een te klein gebouw in de binnenstad van Delft en zocht hiervoor een oplossing. De gemeente kwam met het voorstel om een bestaand maar leegstaand schoolgebouw in de binnenstad te renoveren en weer bruikbaar te maken als school. Maar hoe zo’n oud, klassiek schoolgebouw, met hoge plafonds en hoge ramen, waardoor kinderen niet naar buiten kunnen kijken, om te toveren tot een moderne Montessorischool waar het prettig werken en leren is? In 2004 was het een feit en werd het grondig gerenoveerde schoolgebouw uit 1918 opnieuw door een school betrokken.

Op de Jan Vermeerschool in de binnenstad van Delft zitten 225 kinderen, verdeeld over 9 groepen (3 groepen onderbouw, middenbouw, bovenbouw).

Er werken zo’n 17 medewerkers.

Een actieve inbreng van het team

De directie en enkele leerkrachten vormden samen met de architect het team dat de verbouwing en aanbouw gestalte ging geven: een intensief traject waarin alle wensen uitvoerig werden besproken. Het team is samen met de architect bij een andere school gaan kijken wat er met name qua kleur en inrichting mogelijk zou zijn. Tijdens het reguliere teamoverleg werden de plannen en de uitvoering daarvan steeds besproken met de andere teamleden. Uitgangspunt was de vraag: wat is er nodig om het onderwijs – geschoeid op de leerstijl van Montessori – te optimaliseren? Welke ruimte hebben we waarvoor nodig? Eerst dacht men aan het creëren van heel grote ruimten, maar om ook de benodigde rust om te werken te garanderen werd hier van af gezien. Ook met veel glas tussen gangen en lokalen, aangebouwde serres, lichtkoepels en lichte kleuren kon er een open effect worden bewerkstelligd. En dat is goed gelukt, getuige het enthousiasme waarmee zowel teamleden, kinderen als ouders praten over schoolgebouw.

Montessorionderwijs: maatwerk en eigen materialen

Volgens de uitgangspunten van Maria Montessori kiezen de kinderen op school zoveel mogelijk zelf hun werk. De leerkracht is op de achtergrond aanwezig en volgt de leerlingen nauwgezet. Naast het individuele werk zijn er ook groepsactiviteiten en

klassikale lessen. Terugkerend ieder jaar zijn projecten waaraan iedereen meedoet, die een deel uitmaken van het 'kosmisch onderwijs'. De projecten gaan bijvoorbeeld over het zonnestelsel, een periode uit de geschiedenis, landen, kunstvormen of natuurverschijnselen. Gedurende deze projecten wordt het gehele schoolgebouw vaak omgetoverd tot één grote werk- en expositieruimte.

De lesmaterialen zijn belangrijk in het Montessorionderwijs. En deze nemen ook ruimte in: iedere klas beschikt over materiaalkasten waaruit de kinderen zelf hetgeen ze nodig hebben pakken. Er wordt veel gewerkt op kleedjes op de grond: daar kan een kind het lesmateriaal op uit spreiden en ordenen. Het individuele werken met de aparte materialen en het werken in duo's of kleine groepjes heeft uiteraard consequenties voor het ruimte gebruik van het schoolgebouw.

Optimaal gebruik van de ruimte

De school heeft het geluk dat er veel ruimte in de school is. Doordat het gebouw een monumentale hal heeft die buiten de berekening van het aantal vierkante meters gehouden mocht worden, zit men boven het voorgeschreven aantal vierkante meters per kind. Zodoende is er ook vloeroppervlakte in de lokalen beschikbaar om de kinderen op kleedjes te laten werken. Ieder lokaal heeft een aanrechtblok en een aantal tafels met pc's.

In de brede gangen zijn studienissen gecreëerd, sommige met smartborden en pc's, zodat leerlingen daar individueel of in groepjes kunnen werken. De nissen zijn open en de gangen zijn licht door het gebruik van veel glas en verlaagde ramen. De klasieke hal met brede trap geeft cachet aan het gebouw en biedt tevens een handige ruimte voor samenkomsten. De grote hal en de brede gangen met hoge plafonds hebben wel een nadeel: ze zijn lastig warm te stoken! Daarom zijn de plafonds in de lokalen verlaagd om de temperatuur beter te reguleren.

Delen van ruimte

In het gebouw is een aantal ruimten toebedeeld aan de naschoolse opvang. Op de grote zolder zou in principe nog meer ruimte beschikbaar kunnen worden gemaakt voor de school, maar het budget hiertoe is voorlopig niet beschikbaar. Wel stond bij de verbouwing voorop dat er in ieder geval een gymzaal bij de school moest zijn: dus geen onnodig tijdverlies om de kinderen naar een externe gymruimte te laten lopen. Er is een speellokaal voor de onderbouw kinderen in het pand en een nieuw gebouwde gymzaal aan het gebouw vast gebouwd. Deze kan – via de gemeente – buiten schooltijd door verenigingen en andere organisaties worden gebruikt.

Wat maakt het prettig om er te werken?

Als we de leerkrachten vragen wat er nu zo prettig aan het gebouw is dan wordt als eerste genoemd 'de sfeer': licht, open, een statig gebouw. Daarnaast noemt men de luxe van ruimte en de rust daar waar je deze misschien niet zou verwachten. Zo is er een ruime, lichte teamkamer gelegen aan de binnentuin.

's Zomers gaat de deur hier open en zitten de teamleden aan lange tafels in het zonnetje of onder een parasol, uitkijkend op de prachtig aangelegde binnentuin. Een oase van rust midden in de stad. Leerkrachten kunnen hier ontspannen, werken of overleggen.

Buitenruimte geeft ook meerwaarde

Alle lokalen grenzen aan de binnentuin, terwijl aan de andere kant van de school een groot schoolplein is omgeven door een – besloten – groene speelruimte. Ook in het gebouw zijn veel planten te vinden.

De kwaliteit van het onderwijs is verbeterd door het feit dat er meer ruimte is. De ruimte sluit goed aan bij het type onderwijs dat men voorstaat. De tuinen worden benut voor lesjes over insecten of bloemen, in de lange gangen hangt een tijdsbalk – beginnend bij de oerknal – en op het grote schoolplein worden meetopdrachten uitgevoerd. De kippen in de binnentuin worden verzorgd door groepjes leerlingen.

Altijd nog wensen over...

Ja, als er op zolder extra ruimte kan worden gecreëerd dan zijn enkele stiltewerkplekken voor de leerkrachten wel wenselijk. En ook de ruimten die gedeeld worden met de opvang kunnen beter worden benut. Ten slotte is de klimaatbeheersing in een aantal lokalen niet optimaal: op enkele plekken zouden klappramen moeten komen. De leerkrachten uit de onderbouw kunnen daarnaast nog niet optimaal werken met de pc: die staat nu op een tafelhoogte bedoeld voor kleuters en dat werkt natuurlijk niet lekker. Waarschijnlijk worden voor hen laptops aangeschaft die op hun eigen tafel geplaatst kunnen worden. Na zes jaar in dit gerenoveerde gebouw geven de leerkrachten nog regelmatig aan hoe prettig het is om er te werken.

Meer informatie over de Jan Vermeerschool is te vinden op www.jan-vermeer.nl.

Primair Onderwijs

Case 2: Basisschool De Regenboog in Woerden

'Spelen met ruimte'

Het eerste dat opvalt bij binnenkomst in De Regenboog zijn de flexibele indeling van de ruimte in units en – inderdaad, de naam past erbij – de kleuren. Dat laatste om de kinderen hun weg te laten zoeken in het gebouw. De nieuwbouw van de school – opgeleverd in januari 2008 – kwam tot stand met financiering van de gemeente. Maar de 'Stichting Vrienden van...', opgericht door ouders van leerlingen, heeft gezorgd voor de financiering van veel extra's.

Type onderwijs vertaald naar indeling van de ruimte: 'schaalverkleining'

De Regenboog in Woerden is een Katholieke basisschool. Er werken in het totaal 53 medewerkers waarvan 43 medewerkers een lesgevende taak hebben. Ongeveer 600 kinderen volgen onderwijs bij de Regenboog. De school geeft gedifferentieerd onderwijs. Dat wil zeggen dat instructie en leerstof gedifferentieerd aangeboden worden en zoveel mogelijk aansluiten bij de individuele mogelijkheden van het kind. Deze visie is 'doorbrekend binnen de unit'. Een unit bestaat uit drie groepen van 1 leerjaar. Er zijn in het totaal 24 groepen die samenwerken in units. De indeling van de fysieke ruimte in aparte units, 3 lokalen bij elkaar, met elk een eigen kleur, is een bewuste keuze die past bij het soort onderwijs dat de school wil verzorgen. Hierdoor wordt ook een effect van schaalverkleining bewerkstelligd, waarbij zowel de leerkrachten als de leerlingen hun eigen plekje krijgen, ondanks dat het een grote school is.

Dat dit doorwerkt in (grotere) medewerkertevredenheid van de leerkrachten is mooi meegenomen.

Overzicht én rust

In de lokalen zijn entresols gemaakt. Hierdoor behouden leerkrachten het overzicht over de gehele unitruimte, maar er kunnen wel extra plekken gemaakt worden door een unitruimte, die met grote glazen schuifdeuren af te scheiden is, al dan niet bij het lokaal te betrekken. Met de leerlingen zijn goede afspraken gemaakt, zodat groepjes onafhankelijk van elkaar rustig kunnen werken. In het hart van het gebouw bevindt zich een grote gezamenlijke ruimte, het auditorium. Hier is een podium en een tribune die plaats biedt aan 100 leerlingen. De aangrenzende speelzalen kunnen bij de ruimte worden betrokken.

Dat de ruimte is ingedeeld passend bij het soort onderwijs dat wordt gegeven, komt

voort uit een doordachte visie en een grondige voorbereiding. De medewerkers en directeur zelf hebben actief meegedacht aan de inrichting van de school. Een studiereis naar Zweden van de directeur leverde bijvoorbeeld veel inspirerende ideeën op: een architect heeft de ideeën van de school uitgewerkt.

Samen en toch alleen

Als je de leerkrachten vraagt waar ze nu écht blij van worden, dan zijn dit ‘de unitkantoren’ waar zij ieder hun eigen bureau en computer hebben. Deze staan in een gezamenlijke ruimte waardoor de samenwerking en communicatie tussen leerkrachten aantoonbaar is verbeterd. Deze ruimte komt vooral de werksfeer en het werkplezier ten goede, aldus de adjunct directeur van de school

Wat valt er nog meer op in de Regenboog?

Ook het meubilair en de ICT faciliteiten zijn niet standaard zoals bij veel andere scholen. Ook hier is door een binnenhuisarchitect samen met het team goed over nagedacht.

Verstelbaar

Voor de leerlingen vanaf groep 4 is hoog meubilair beschikbaar waarbij de voetsteunen verstelbaar zijn, zodat deze tijdens de groei van het kind aangepast kunnen worden. De kinderen zitten op een hoge kruk. Dit hoge meubilair komt de fysieke houding van kinderen ten goede. Kinderen in de lagere groepen hebben geen hoog meubilair omdat zij over het algemeen fysiek niet in staat zijn de krukken aan het eind van de schooldag op het bureau te zetten of anderszins te verplaatsen. Het hoge meubilair voor de leerlingen draagt ook bij aan betere werkomstandigheden voor de leraren omdat zij nu niet meer zo diep hoeven te bukken als zij leerlingen aan hun tafel iets uitleggen. In de lokalen heeft de leraar zelf geen bureau maar een statafel met computer.

Telewerken: ook voor leerlingen

De leerlingen hebben geen laatje in het bureau maar hun spullen zitten in een mandje dat achter op de stoel staat. Dit mandje kan de leerling meenemen naar de unit- of andere ruimte wanneer dat nodig is.

‘Smart zo’n board’

Alle groepen 3 tot en met 8 hebben een digitaal schoolbord. Docenten kregen de gelegenheid zo’n bord eerst in een pilot uit te proberen, voordat er meer borden werden aangeschaft. Bij de keuze voor het type digibord heeft men met name het gebruikersgemak vooropgesteld. Tijdens de pilot bleek dat de borden met relatief ‘beperkte’ mogelijkheden voldoende waren en dat men hier prima mee uit te voeten kon. Toen de borden op grotere schaal werden ingevoerd is medewerkers een cursus aange-

boden. Maar hier was nauwelijks behoefte aan, omdat de borden eenvoudig te gebruiken zijn. Ook invallers blijken prima en snel met de borden uit te voeten te kunnen.

Een wervende uitstraling

Het is belangrijk voor een school om een goede uitstraling te hebben: dan willen mensen er komen én blijven werken. De Regenboog meent dat ze – door de prettige en flexibele werkruimte die geboden wordt – aantrekkelijker is geworden voor nieuwe medewerkers. Dit merken ze aan de hoeveelheid reacties op vacatures, zowel voor directie als leraren. De aantrekkingskracht is ook te danken aan een goede website met veel informatie over de school en de manier van werken. Dit hoort men ook terug van sollicitanten die verwijzen naar de goede website en aangeven aangetrokken te worden door de organisatie van het onderwijs op de Regenboog. Maar de fysieke ruimte van de school speelt ook een duidelijke rol bij de werving van personeel.

Blijven veranderen

Wat voor het onderwijs geldt, geldt ook voor de fysieke ruimte waarin dit onderwijs gegeven wordt: wensen en eisen veranderen met de tijd. Nadat de school in het nieuwe gebouw was getrokken is de medewerkers gevraagd of men nog zaken miste. Opslagruimte, dacht men in eerste instantie, maar de inbouwkasten bleken groter dan gedacht en voldeden. Later kwam de wens naar voren om ook een aparte werkruimte voor de remedial teachers en de intern begeleider te creëren. Door het plaatsen van een wand is dit vooralsnog opgelost. De school blijft nadenken over het optimaliseren van de werk- en leerruimte. Hoe flexibeler de ruimte, hoe meer mogelijkheden voor het onderwijs van de toekomst.

Voor meer informatie over de Regenboog kunt u kijken op de website:
<http://www.regenboogwoerden.nl>.

Voortgezet Onderwijs

Case 3: Regionale Scholengemeenschap Enkhuizen

'Een gebouw om te leren leren'

De uitdaging van de leerlingen en docenten van RSG Enkhuizen is het 'leren leren' concept. In 1999 werd dit als onderwijsconcept ingevoerd met daarbij een plan voor 2010. Nu is het 2010: een mooi moment om te kijken hoe het concept zich heeft vertaald in het schoolgebouw. We beginnen bij een virtuele tour door de school, deze is te vinden op de website: <http://www.studiotuur.nl/RSG/tour.html>.

De tour

Wat we zien is een moderne school met diverse multimedia ruimten met computers, een mediatheek, veel computerwerkplekken voor zowel leerlingen als docenten, een grote hal, een podium voor optredens en een stilleruimte voor zowel docenten als leerlingen. We zien ook veel ramen, met de blik zowel naar buiten als naar binnen (gangen e.d.). Omdat veel ruimten van elkaar gescheiden zijn door lage wanden of lage kasten stralen de ruimten veel openheid en transparantie uit. De digitale rondgang laat niet zien dat het om een oud gebouw gaat met nieuwe stukken eraan gebouwd: een groot deel werd in 2003 aangebouwd. Het oogt als één geheel met veel kleuraccenten.

Wat voor school is het?

De scholengemeenschap biedt VMBO-t, Havo, VWO aan zo'n 1.490 leerlingen. Van de 170 personeelsleden zijn er circa 100 docent. De school heeft relatief veel onderwijsondersteuners in dienst zodat docenten zich zoveel mogelijk op hun primaire taak kunnen richten.

Uitgangspunten

Over het leerconcept en het gebouw dat daar bij past is goed nagedacht. Het team was daar nauw bij betrokken, zo zijn er een aantal brainstormsessies geweest. Ideeën voor de verbouw, aanbouw en inrichting kregen langzaam vorm door bezoeken aan andere scholen. Samen met een architect en een professionele inrichter heeft men vervolgens het Plan van Eisen voor de verbouw en aanbouw opgesteld. Uitgangspunt daarbij was 'wat doen de leerling en de docent in 2010?'. Dit leidde tot een ontwerp met flexibele ruimte indeling (grote of kleinere lokalen met verplaatsbare tussenwanden), veel transparantie, een wat chique en rustige uitstraling (door bijvoorbeeld verlichting in het plafond te verwerken), eigen leerdomeinen voor iedere leerlaag, aparte werkplekken voor docenten, maar ook ontmoetingsruimten om het personeel uit te nodigen elkaar te ontmoeten én wellicht wat langer op school te blij-

ven napraten. Om budgettaire redenen kon dit niet allemaal in één keer verwezenlijkt worden, maar stukje bij beetje is het gerealiseerd. Alle aanpassingen sluiten in principe aan bij de ontwikkelde onderwijs- en toekomstvisie.

‘Een eigen plekje’

Per leerlaag (onderbouw, middenbouw, vmbo-t, bovenbouw havo en atheneum) is een leerdomein ingericht en hebben leerlingen een eigen plek. Ook de docenten zijn georganiseerd in teams die lesgeven per leerlaag. De domeinen zijn ingedeeld in compartimenten. Docenten hebben aparte werkruimten waar ze de collega’s van de leerlaag kunnen treffen. Verschillende groepen leerlingen binnen een leerlaag kunnen ook samen les krijgen van 2 docenten. De ruimten worden daar op aangepast. Zo heeft de bovenbouw 1 uur per dag keuzetijd: 75 tot 100 leerlingen werken dan samen in één grote ruimte: ze mogen kiezen waar ze aan werken, met computer of niet. Een aantal docenten loopt rond en biedt ondersteuning waar nodig.

Communiceren

Toen de tekeningen van de aanbouw en verbouw klaar waren was het wel even schrikken voor de docenten: het leek zo groots te worden en er kwam weerstand tegen het idee van de domeinen. Het was ook lastig om voor te stellen hoe het uiteindelijk zou worden. In de teams zijn toen alle vragen en bezwaren goed besproken. Dat is ook wel kenmerkend voor deze school: er wordt goed en veelvuldig met het personeel gecommuniceerd over wensen en ideeën. Docenten kunnen zelf aangeven als ze wensen hebben of als zaken echt anders moeten. Wil het personeel van een domein een verandering aanbrengen – bijvoorbeeld een dichte wand vervangen door een glazen wand zodat er meer overzicht is, of meer comfortabel meubilair in de stiltewerkplek – dan wordt dit voorstel serieus overwogen door de directie, als het past in de onderwijsvisie en uitvoerbaar is dan wordt het doorgevoerd.

Een andere manier van lesgeven

Onderwijs in 2010 vraagt om een andere manier van lesgeven dan het onderwijs uit 1999. Het gebouw liep eerst achter op het ontwikkelde onderwijsconcept: nu loopt het gebouw hierop voor en is het aan de docenten om zich te blijven ontwikkelen. Digitale technologie heeft ons leven veranderd, en dus ook het werk van een docent. Dit betekent beamers en interactieve schoolborden, een werkplek met een pc. Daarom moet er aandacht zijn voor het bij- en nascholen van docenten in het lesgeven met deze middelen. Ook hier is bij RSG Enkhuzen aan gedacht. ‘Nee’, zegt Ria Kuiper, plv. rector van de school, ‘het werk is waarschijnlijk niet makkelijker geworden, maar de tevredenheid over het werk is wel toegenomen. En dat is een groot goed.’

Momenteel is men bezig met de personeelskamer, ook erg belangrijk: omdat de school is gegroeid moet deze ruimte nu worden vergroot. Dit betekent wel dat in de

personeelskamer nu niet meer kan worden gewerkt, daar zijn de docentwerkplekken voor gecreëerd. Zo is het optimaliseren van de werkruimte een continu proces, het is altijd in ontwikkeling, net zoals het personeel altijd in ontwikkeling zal moeten blijven.

De kroon op het werk

Dat men uiteindelijk tevreden – meer dan tevreden – was blijkt nu wel: leidinggevendden krijgen positieve feedback van de docenten op de fysieke werkomgeving. Daarnaast geven nieuwe medewerkers aan dat het een prettig gebouw is om te werken en om de leerlingen te laten leren. Maar het mooiste bewijs dat de medewerkers graag op de school werken is het bijzonder lage ziekteverzuim: met de 1,4 procent veroverde de school in 2009 zelfs een bijzondere werkgeversprijs: van het Werkgeversforum kreeg de school de ‘Kroon op het werk’ prijs voor uitzonderlijk personeels- en gezondheidsbeleid. Een teken dat er rekening wordt gehouden met de mogelijkheden, inzetbaarheid en wensen van het personeel.

Meer informatie over de school: www.rsg-enkhuizen.nl.

Voortgezet Onderwijs

Case 4: Onderwijs- en activiteitencentrum Niekée in Roermond

'Ontschotting en transparantie'

Anders dan andere vo scholen

Niekée Roermond is geen traditionele school. In de lokale pers werd bij de opening gesproken over de school van de 21^{ste} eeuw. Het splinternieuwe facilitaire onderwijs- en activiteitencentrum voor de scholengroep Roermond – voortgekomen uit een samenwerking van 3 beroepsgeoriënteerde vmbo scholen met de gemeente Roermond – is in 2007 in gebruik genomen. Naast onderwijs biedt Niekée activiteiten voor andere scholen, maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven. Het gebouw heeft verschillende ruimtes zoals film- en collegezalen, technische werkruimtes, een dans-atelier, horecafaciliteiten, et cetera.

Het concept: thinking out of the box

Bij Niekée werken in het totaal 65 medewerkers. Er is capaciteit voor 600 kinderen, momenteel zijn er circa 400 leerlingen van 50 verschillende nationaliteiten, maar het leerlingaantal is groeiende. Men heeft nadrukkelijk niet gedacht vanuit de faciliteiten die 'standaard' aanwezig zijn in een school. De drie schoolleiders hebben samen een onderwijsplan gemaakt voor Niekée, daarbij hebben zij aanzienlijk 'out of the box' gedacht. Er bestond onvrede met de 'traditionele manier' van lesgeven, waarbij de docent geheel de lesstof bepaalt en leerlingen zich vaak gaan vervelen en ongeïnspireerd raken. Door een goede mix van persoonlijkheden en duidelijke focus is het project tot stand gekomen. Het ontwerp van het gebouw is voortgekomen uit het ontwikkelde onderwijsconcept.

De oorspronkelijke vmbo scholen zijn vervangen door een zogenaamde vo brede school, waarbij leerlingen instromen in een twee jaar durende heterogene brugklas, waarin leerlingen van alle onderwijsniveaus bij elkaar zitten. Het onderwijsconcept en de lesstof is aangepast aan de leervraag van het kind, de docent wordt daarmee gezien als educatieve dienstverlener.

Uilen vliegen door de school...

De lestijd is zo ingedeeld dat kinderen een deel van de lestijd op hun eigen niveau instructieles krijgen en daarnaast probleemgestuurd onderwijs via de computer. Een derde van de lestijd is te gebruiken voor vrije lessen, 'wings' genaamd, waarbij leerlingen zelf ideeën aandragen voor lesonderwerpen. Leraren ontwikkelen vervolgens de lesmaterialen en begeleiden deze. Denk hierbij bijvoorbeeld aan een les over de 1^e wereldoorlog waarbij men de situatie in loopgraven naspeelt of les over uilen

waarbij een expert is gevraagd om met enkele uilen naar school te komen om hierover te vertellen.

Een glazen en digitaal gestuurde inrichting

De plannen voor nieuwbouw en de inrichting van het gebouw waren redelijk definitief voordat de docenten hierbij betrokken werden: hier voorkwam men lange discussies en gekunstelde compromissen mee. Compromissen die in tegenspraak zouden zijn met het innovatieve concept. Natuurlijk ontving men vanuit het team ook enige scepsis, zoals op het idee om geen specifieke praktijklokalen in te richten (b.v. voor aardrijkskunde). Het gebouw is nu zo ingericht dat het één grote ruimte is waarbij kleinere ruimtes worden gescheiden door glaswanden. Het hele gebouw is transparant door het gebruik van veel glas. In alle ruimtes zijn digitale schoolborden en iedere docent en leerling heeft een laptop van de school. Vanaf volgend jaar hoeft er niet meer te worden gezeuld met zware tassen met boeken. Iedere ruimte kan dan voor ieder vak gebruikt worden: wel zo flexibel. Het gebouw is geheel draadloos zodat iedereen over al kan gaan zitten werken.

In een glazen box, een gouden kooi of een grand café

Er zijn nauwelijks vaste werkplekken in het gebouw. Door de vergaande digitalisering kunnen leerlingen en leraren zelf ergens in het gebouw gaan werken, waardoor de gebruikersvraag het ruimtegebruik bepaalt. Wel zijn er stilleruimtes ingericht waar docenten kunnen werken in één van de vijf boxen die in de centrale ruimte hangen. Deze boxen zijn ook te gebruiken als spreekkamer. Iedere box ziet er anders uit, zo is er één van glas en één van goudstof gemaakt. Inbreng en initiatief van docenten wordt gewaardeerd, zo hebben zij zelf het initiatief genomen voor de inrichting van de docentenkamer: deze ademt de sfeer uit van een grand café met een bijbehorende inrichting. De wanden zijn beschilderd door leerlingen.

Het Niekée-leren daagt ook docenten uit

Medewerkers geven aan zeer tevreden te zijn met het nieuwe gebouw en het onderwijsconcept. Het onderwijsconcept vergt een grote mate van flexibiliteit en creativiteit van docenten. Hierdoor kunnen leraren zich blijven ontwikkelen en worden zij continu uitgedaagd. Tijdens de functioneringsgesprekken wordt altijd de vraag gesteld welk cijfer werknemers geven voor hun welbevinden op school, hierop wordt gemiddeld een 8,2 gescoord. Ook de bedrijfsarts geeft aan dat het opmerkelijk is dat ziekteverzuim op Niekée meestal niet arbeidsgerelateerd is, terwijl dat in het onderwijs ook wel anders is.

Jonge docenten blijken het goed te doen op Niekée. Zij hebben over het algemeen nog wel eens moeite met de managementaspecten van onderwijs geven, maar bij Niekée blijkt dit nauwelijks zo te zijn. Dit wordt toegeschreven aan de vergaande digi-

talisering bij Niekée. Zowel jonge leerkrachten als leerlingen zijn opgegroeid in het digitale tijdperk waardoor zij hier makkelijk mee om kunnen gaan.

Coaching

Niettemin geven enkele docenten aan moeite te hebben met de flexibiliteit in het onderwijsconcept. Zodoende is er extra aandacht voor docenten die moeite hebben met de veranderingen in het lesgeven: er wordt veel ruimte geboden voor intervisie en de communicatie onderling is door het open karakter van het schoolgebouw erg verbeterd. Dit wordt zeer gewaardeerd. Om de met name oudere leerkrachten up-to-date te houden wordt er scholing aangeboden in ICT. Een aantal docenten heeft een coachingsfunctie voor andere docenten.

Dat het gebouw en het onderwijsconcept tot de verbeelding spreekt van docenten blijkt ook uit de open sollicitaties die ontvangen worden. Mensen geven aan geïnspireerd te zijn door het gebouw en de ruimte voor ontwikkeling die het onderwijsconcept biedt. Dit trekt ook een type docent aan dat bij het concept past: flexibele leerkrachten. Tot op heden is er nauwelijks verloop onder de docenten.

Community sense

Ook leerlingen doen het goed op Niekée. De ontschotting en transparante ruimte draagt hier zeker aan bij. Doordat leraren en leerlingen vanuit hun lokaal kunnen zien wat er in de andere lokalen gebeurt ontstaat een 'community sense' waardoor docenten elkaar kunnen ondersteunen en leerlingen zich als vanzelfsprekend rustiger gedragen. Door de transparantie van het gebouw zien leerlingen wat er in andere ruimtes gebeurt, hierdoor wordt interesse opgewekt voor andere lessen en onderwerpen.

Over het algemeen heeft het project de verwachtingen overtroffen. Het enthousiasme dat zowel leraren als leerlingen uitstralen spreekt boekdelen. De houding van sommige docenten is sinds het nieuwe gebouw zelfs totaal veranderd. Dit terwijl het niveau van onderwijs behouden is gebleven. Men voldoet aan alle normen van de onderwijsinspectie.

Wat men een volgende keer anders zou doen...

Natuurlijk is er ook bezuinigd op de oorspronkelijke plannen, zo heeft men geen eigen sportfaciliteiten in het plan opgenomen. Nu gebruikt men die van een nabije school: een volgende keer zou men wellicht geld lenen om dat ook mee te nemen.

Maar het belangrijkste leerpunt is: een volgende keer zouden de leerlingen nog veel meer bij het proces moeten worden betrokken: dat zou de fysieke onderwijsruimte nog leuker en inspirerender kunnen maken.

Een kijkje nemen?

Bij Niekée is men graag bereid om geïnteresseerden rond te leiden door het nieuwe, kleurrijke gebouw. Niekée ontvangt ook regelmatig bezoekers vanuit het buitenland die willen zien hoe het concept werkt. Voor meer informatie: <http://www.niekee.nl>.

BIJLAGE 2 SAMENVATTING WET- EN REGELGEVING

Tabel B2.1 Samenvatting wet- en regelgeving rond fysieke faciliteiten en werkomgeving in het po en vo

Onderwerp	Arboret (AW) Arboret (AB) Arboret (AR)	Bouwbesluit	Arboret catalogus po	Arboret catalogus vo
1. ICT				
<ul style="list-style-type: none"> ▪ ICT-apparatuur ▪ Elektronische leeromgeving 	<p>Losse apparatuur: geen regelgeving</p> <p>Losse apparatuur: geen regelgeving</p>			
2. Werkplek en directe werkomgeving				
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Stille werkplek ▪ Voldoende m2 	<p>Alleen kantoorwerkplek: AB 3.19 Afmetingen en luchtvolume van ruimten</p> <p>AB 5.4 Ergonomische in- richting werkplekken en AB 5.12 Voorschriften voor de inrichting van beeld- schermwerkplekken</p>		<p>Thema: VenG Schoolge- bouwen-Lawaai en akoestiek in leslokalen</p> <p>Thema's : VenG Schoolge- bouwen- Verhouding zittend- staand werk voor leerkrach- ten en Beeldschermwerk</p>	<p>Norm: Theorie-lokaal- algemeen (Bijl. 1) (nieuwbouw na 1/1/2010 3,5 m2 voor de docent)</p> <p>Normen: Theorie-lokaal – al- gemeen (Bijl.1) en Praktijk- lokaal- ergonomie (Bijl.2)</p>

Vervolg Tabel B2.1 Samenvatting wet- en regelgeving rond fysieke faciliteiten en werkomgeving in het po en vo

Onderwerp	Arbowet (AW) Arbobesluit (AB) Arboregeling (AR)	Bouwbesluit	Arbocatalogus po	Arbocatalogus vo
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Beschikbaarheid materialen (schoolspullen, met name po)* ▪ Thuiswerkvoorzieningen. <ul style="list-style-type: none"> Alleen bij contractueel beeldschermwerk AB 5.14 Toepasselijkheid thuiswerkers en AB 5.15 Werkplek thuiswerkers ▪ Eigen kastruimte met o.a. hangmap-pensysteem voor losse toetsen, papieren, lesmateriaal* 				
3. Gebouw				
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Docentenkamer ▪ Rookruimte* ▪ Kantine/automaten voor docenten met fruit, snoep of drank 	AB 3.20 Ontspanningsruimten		Thema: VenG Schoolgebouwen- Pauzeruimte voor personeel	Norm: Schoolgebouw-Personeelsvoorzieningen (Bjil.3)
* Geen wet- en regelgeving				

Vervolg Tabel B2.1 Samenvatting wet- en regelgeving rond fysieke faciliteiten en werkomgeving in het po en vo

Onderwerp	Arbowet (AW) Arbobesluit (AB) Arboregeling (AR)	Bouwbesluit	Arbocatalogus po	Arbocatalogus vo
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Toilet 	AB 3.24 Toiletten en wastafels	BB 4.35/4.41	Thema: VenG Schoolgebouwen- Sanitaire voorzieningen (Bijl. 10)	Norm: Schoolgebouwen- Sanitaire voorzieningen (Bijl.4)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Douche 	AB 3.23 Wasgelegenheden en doucheruimten (alleen bij 'vuil' werk)			
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kleedkamer 	AB 3.22 Kleedruimten (alleen bij 'vuil' werk)			
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Bibliotheek/ mediatheek/ studiecentrum* 				
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Eigen/ vast leslokaal* 				
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Lokaal voor specifieke lessen (vaklokalen)* 				
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Computerruimtes (eigen computer voor docenten)* 				

* Geen wet- en regelgeving

Vervolg Tabel B2.1 Samenvatting wet- en regelgeving rond fysieke faciliteiten en werkomgeving in het po en vO

Onderwerp	Arbowet (AW) Arbobesluit (AB) Arboregeling (AR)	Bouwbesluit	Arbocatalogus po	Arbocatalogus vo
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Overlegruimte (met collega's, spreekkamers) ▪ Aparte ruimte voor borstvoeding-vende moeders ▪ Eigen postvak * ▪ Eigen locker * ▪ Meubilair en kasten in school en lo-kaal* ▪ Meubilair transport (verplaatsbaar-heid meubilair) ▪ Hulpmiddelen transport (verplaats-baarheid (les)materialen) ▪ Afsluitmogelijkheden kastruimte/ bu-reaulade/lokaal* 	<p>AB 3.48 Rustruimten</p>			
			<p>Thema: Personeelsbeleid – Zwangerschap, borstvoeding en arbeid</p>	<p>Norm: Schoolgebouw- Per- soneelsvoorzieningen (Bijl.3)</p>
				<p>Norm Schoolgebouw- inrich- ting bibliotheken etc. (Bijl.5)</p>

* Geen wet- en regelgeving

Vervolg Tabel B2.1 Samenvatting wet- en regelgeving rond fysieke faciliteiten en werkomgeving in het po en vo

Onderwerp	Arbowet (AW) Arbobesluit (AB) Arboregeling (AR)	Bouwbesluit	Arbocatalogus po	Arbocatalogus vo
4. Omgevingsfactoren				
Instelbare klimaatbeheersing	AB 6.1 Temperatuur		Thema: VenG Schoolge- bouwen- Temperatuur in de klas	Norm Theorielokaal – kli- maat en verlichting (Bijl.6) : Nieuwe lokalen voldoen aan Frisse scholen klasse c na 1/1/2010 Norm Praktijklo- kaal-binnenklimaat (Bijl.7)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Luchtverversing 	AB 6.3 Daglicht en kunstlicht	BB 3.48/3.56 (komt neer op 20 m3/p/uur)	Thema: VenG School- gebouwen-Binnenklimaat en CO2	Norm Theorielokaal – kli- maat en verlichting (Bijl.6) : Nieuwe lokalen voldoen aan Frisse scholen klasse c na 1/1/2010 Norm Praktijk- lokaal-binnenklimaat (Bijl.7)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Daglicht op de werkplek, in school en lokaal (zonwering) 		BB 3.134/3.136	Thema: VenG Schoolge- bouwen- Daglicht en kunst- licht	Norm Praktijklokaal – algemeen (Bijl.8)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Uitzicht 			Thema: VenG School- gebouwen- Daglicht en kunstlicht	Norm Praktijklokaal – algemeen (Bijl.8)

* Geen wet- en regelgeving

BIJLAGE 3 AANVULLENDE ANALYSES

In deze bijlage worden de resultaten van enkele aanvullende regressie analyses gepresenteerd. De afhankelijke variabele is noodzaak dan wel tevredenheid per facilititeit. Verder zijn in de modellen steeds alle onafhankelijke variabelen opgenomen die voorhanden waren in de vragenlijst.

In de onderstaande tabellen staan de onafhankelijke variabelen in de kolommen, de afhankelijke in de rijen. Indien een effect significant positief is (bij $p < 0,01$) staat er in de desbetreffende cel een '+', bij een significant negatief effect is dat een '-'. In de laatste kolom wordt de verklaarde variantie van het model weergegeven (Adj R2). Des te hoger de verklaarde variantie des te beter het model. Van modellen die niet significant (niet significant bij $p < 0,05$) bleken zijn geen effecten weergegeven.

Hieronder geven we een voorbeeld van hoe enkele resultaten uit tabel B3.1 gelezen kunnen worden:

- **Eigen pc/laptop:** Geen van de in het model opgenomen variabelen heeft een effect op het al dan niet noodzakelijk achten van een eigen pc/laptop.
- **Gedeelde pc/laptop:** Naarmate men minder tevreden is met de faciliteiten op de werkplek in het algemeen vindt men de beschikbaarheid van een gedeelde pc/laptop op de werklocatie meer noodzakelijk. De overige onafhankelijke variabelen hebben geen significante invloed op hoe noodzakelijk men de gedeelde pc/laptop acht.
- **Printer/kopieermachine:** Naarmate men jonger is (hoger geboortejaar), meer uren werkt en meer tevreden is over het werk, acht men de aanwezigheid van een printer/kopieermachine meer noodzakelijk.

Noodzaak	Geslacht: Man	Geboorte- jaar	Opleiding	Brutoloon	Leiding- gevend	Aantal contractu- ren	Type con- tract: tij- delijk	Aantal scholen	Type school: openbaar	Mate van inspraak	Werkte- vreden-	Tevre- denheid met facil-	Adj R2
Eigen vast leslokaal												-	0,03
Overlegruimte													ns
Kantine													ns
Overige voorzieningen													
Zelf toevoer frisse lucht kunnen regelen				-		+							0,04
Zelf verwarming kunnen regelen													ns
Kasten in lokaal													ns
Eigen afsluitbare kast- ruimte/locker	-	-											0,07
Versteibare stoel/bureau													ns
Drankvoorziening													ns
Parkeerplaats													ns
Transportmiddelen	-							+					0,05

n.s.=model is niet significant

Tabel B3.2 Regressie Tevredenheid po: faciliteiten als afhankelijke variabelen, alleen voor docenten

Tevredenheid	Geslacht: Man	Geboorte- jaar	Opleiding	Bruto- loon	Leiding- gkend	Aantal contractu- ren	Type con- tract: tij- delijk	Aantal scholen	Type school: openbaar	Mate van Insprak	Werte- vreden-	Tevre- denheid met facili-	Adj R2
ICT & Technische voor- zieningen													
Toegang tot internet		+									+	+	0,09
Printer/kopieermachine		-								+		+	0,13
Vanuit huis inloggen op network school		+	-						-			+	0,07
Auditive/visuele midde- len	+									+		+	0,24
Gedeelde pc/laptop										+		+	0,11
Digitale communicatie											+	+	0,15
Eigen pc/laptop												+	0,10
Thuiswerkvoorzieningen				+								+	0,10
Digitale schoolborden	+												0,08
Gebouw & Lokaal													
Leslokaal geschikt voor vak									+		+	+	0,18
Spreekkamer										+		+	0,20
Docentenkamer										+		+	0,25
Toilet voor alleen mede- werkers										+		+	0,21
Stilteverplek										+		+	0,20
Eigen vast leslokaal								+			+	+	0,21
Overlegruimte							-		+		+	+	0,29

Tevredenheid	Geslacht: Man	Geboorte- jaar	Opleiding	Bruto- loon	Leiding- gevend	Aantal contractu- ren	Type con- tract: tij- delijk	Aantal scholen	Type school: openbaar	Mate van inspraak	Werkte- vreden-	Tevre- denheid met facili-	Adj R2
Kantine										+		+	0,23
Overige voorzieningen													
Zelf toevoer frisse lucht kunnen regelen												+	0,14
Zelf verwarming kunnen regelen												+	0,17
Kasten in lokaal										+	+	+	0,21
Eigen afsluitbare kast- ruimte/locker												+	0,07
Verstelbare stoel/bureau												+	0,12
Drankvoorziening										+		+	0,24
Parkeerplaats												+	0,60
Transportmiddelen										+		+	0,27

n.s.=model is niet significant

Voortgezet onderwijs

Tabel B3.3 Regressie Noodzaak vo: faciliteiten als afhankelijke variabelen, alleen voor docenten

Noodzaak	Geslacht: Man	Geboorte- jaar	Opleiding	Brutoloon	Leiding- gevend	Aantal contractu- ren	Type con- tract: tij- delijk	Aantal scholen	Type school: openbaar	Mate van inspraak	Werte- vreden-	Tevre- denheid met facili-	Adj R2
ICT & Technische voor- zieningen													
Toegang tot internet	-										+	-	0,04
Printer/kopieermachine	-				-								0,03
Vanuit huis inloggen op netwerk school													ns
Auditive/visuele midde- len													ns
Gedeelde pc/laptop	-		+										0,04
Digitale communicatie													ns
Eigen pc/laptop							-					-	0,03
Thuiswerkvoorzieningen										-			0,04
Digitale schoolborden													ns
Gebouw & Lokaal													
Leslokaal geschikt voor vak						-			+				0,03
Spreekkamer		-	-								+	-	0,04
Docentenkamer													ns
Toilet voor alleen mede- werkers		-											0,04
Stilteplek		-						-				-	0,07

Noodzaak	Geslacht: Man	Geboor- te- jaar	Opleiding	Bruto- loon	Leiding- gevend	Aantal contractu- ren	Type con- tract: tij- delijk	Aantal scholen	Type school: openbaar	Mate van inspraak	Werkte- vreden-	Tere- denheid	met facili- teit	Adj R2
Eigen vast leslokaal	-								+					0,03
Overlegruimte														ns
Kantine														ns
Overige voorzieningen														
Zelf toevoer frisse lucht kunnen regelen	-											-		0,04
Zelf verwarming kunnen regelen	-											-		0,05
Kasten in lokaal	-						-		+					0,04
Eigen afsluitbare kast-ruimte/locker	-								+					0,05
Verstelebare stoel/bureau	-													0,03
Drankvoorziening														ns
Parkeerplaats	-													0,05
Transportmiddelen	-											-		0,05

n.s.=model is niet significant

Tabel B3.4 Regressie Tevredenheid vo: faciliteiten als afhankelijke variabelen, alleen voor docenten

Tevredenheid	Geslacht: Man	Geboorte- jaar	Opleiding	Bruto loon	Bruto loon eindge- vend	Aantal contractu- ren	Type con- tract: tij- delijk	Aantal scholen	Type school: openbaar	Mate van inspraak	Werkte- vreden-	Tevre- denheid met facili-	Adj R2
ICT & Technische voor- zieningen													
Toegang tot internet										+	+	+	0,15
Printer/kopieer	+									+	+	+	0,20
Vanuit huis inloggen op network school	-											+	0,08
Auditive/visuele middelen									+	+	+	+	0,22
Gedeelde pc/laptop						-			+	+	+	+	0,29
Digitale communicatie											+	+	0,12
Eigen pc/laptop	-								+	+	+	+	0,15
Thuiswerkvoorzieningen									+	+	+	+	0,13
Digitale schoolborden											+	+	0,14
Gebouw & Lokaal													
Leslokaal geschikt voor vak										+	+	+	0,26
Spreekkamer								+		+	+	+	0,15
Docentenkamer								-			+	+	0,18
Toilet voor alleen medewer- kers	+							-		+	+	+	0,08
Stiltewerkplek										+	+	+	0,25
Eigen vast leslokaal											+	+	0,15
Overlegruimte	+							-			+	+	0,18
Kantine	-							-		+	+	+	0,15

Tevredenheid	Geslacht: Man	Geboor- tejaar	Opleiding	Brutoloon	eidinge- vend	Aantal contractu- ren	Type con- tract: tij- delijk	Aantal scholen	Type school: openbaar	Mate van inspraak	Werkte- vreden-	Tevre- denheid met facili- teit	Adj R2
Overige voorzieningen													
Zelf toevoer frisse lucht kunnen regelen	-		+									+	0,12
Zelf verwarming kunnen re- gelen												+	0,08
Kasten in lokaal												+	0,16
Eigen afsluitbare kastruim- te/locker										+		+	0,10
Verstelbare stoel/bureau										+		+	0,25
Drankvoorziening										+		+	0,12
Parkeerplaats												+	0,05
Transportmiddelen										+		+	0,14
n.s.=model is niet significant													

BIJLAGE 4 RESULTATEN REGRESSIEANALYSE

Verklarende factoren tevredenheid fysieke faciliteiten

In onderstaande tabel B4.1 worden twee regressiemodellen gepresenteerd, één voor het po en één voor het vo. De onafhankelijke variabele in de modellen is de mate van tevredenheid met de fysieke faciliteiten op de werklocatie. Als onafhankelijke variabelen zijn alle variabelen uit de vragenlijst opgenomen die mogelijk van invloed kunnen zijn op de tevredenheid met faciliteiten. De onafhankelijke variabelen in de modellen zijn onderverdeeld in objectieve persoonskenmerken, functiekenmerken, schoolkenmerken en de subjectieve variabelen mate van inspraak (in hoeverre wordt er op school geluisterd naar de wensen en behoeften van medewerkers ten aanzien van de fysieke faciliteiten) en werktevredenheid. In de tabel worden de bèta-coëfficiënten voor iedere variabele gepresenteerd, deze geeft kort gezegd de sterkte en richting van het effect weer (hoe hoger de bèta hoe groter de invloed van deze variabele). Maar, alleen bij een significantieniveau van vijf procent (sign. <0,05) heeft een variabele aantoonbare invloed op de mate van tevredenheid met de fysieke faciliteiten in de werkomgeving. De significante variabelen uit het model zijn vetgedrukt en voorzien van een asterix (*).

Van categorische variabelen, in onderstaand model zijn dat geslacht, type contract en functie, moeten eerst 'dummies' gemaakt worden voordat zij in een regressiemodel kunnen worden opgenomen. Dit betekent dat voor iedere categorie van deze variabelen een aparte variabele wordt gecreëerd. Van iedere 'gedummificeerde' variabele wordt vervolgens één dummy (één categorie) uit het model gelaten, deze dient als referentiecategorie. Voor wat betreft geslacht is 'vrouw' de referentiecategorie, voor type contract is dat 'vast contract' en voor functie is dat 'docent'.

Tabel B4.1 po en vo: Regressieanalyse ter verklaring van mate van tevredenheid met de fysieke faciliteiten (po, n=555) (vo, n=758)

Afhankelijke variabele: Tevredenheid met fysieke faciliteiten op werklocatie	Primair onderwijs β	Voortgezet onderwijs β
<i>Persoonskenmerken</i>		
Geslacht: man	-,007	,044
Geboortejaar	,063	-,014
Opleiding	,055	-,005
Brutoloon	,086	-,034
<i>Functiekenmerken</i>		
Leidinggevend	,031	,023
Functie: oop	,065	,090*
Functie: manager	,002	,031
Contracturen	-,065	,044
Type contract: tijdelijk	,013	,031
<i>Schoolkenmerken</i>		
Aantal scholen	,017	-,005
Type school: openbaar	-,022	,002
<i>Subjectieve variabelen</i>		
Mate van inspraak t.a.v. fysieke werkomgeving	,444*	,441*
Werktevredenheid	,198*	,239*
Adj R2	,308	,357

* significant bij $p < 0.01$

Uit deze exploratieve regressieanalyse blijkt dat voor het primair onderwijs zowel de mate van inspraak als de mate van werktevredenheid een significant positief effect hebben op de mate van tevredenheid met de fysieke faciliteiten op de werklocatie. Beide effecten zijn positief wat betekent dat naarmate men meer inspraak heeft en meer tevreden is over de huidige functie men ook meer tevreden is over de fysieke faciliteiten in de werkomgeving. De in het model opgenomen persoonskenmerken, functiekenmerken en schoolkenmerken hebben geen significante invloed.

Voor het voortgezet onderwijs blijkt dat naast werktevredenheid en mate van inspraak ook de functiecategorie onderwijsondersteuner een significant en positief effect heeft. Dit betekent dat onderwijsondersteuners, meer dan docenten (de referentiecategorie) tevreden zijn over de fysieke faciliteiten.

Verklarende factoren werktevredenheid

Tot slot geeft tabel B4.2 de resultaten van vier exploratieve regressiemodellen met als afhankelijke variabele werktevredenheid weer. Er zijn twee modellen voor het po en twee voor het vo. Het verschil tussen de modellen A en B is dat in model B de variabele 'mate van tevredenheid met de fysieke faciliteiten' als onafhankelijke variabele is opgenomen, terwijl deze variabele in model A ontbreekt. Door beide modellen afzonderlijk te draaien en het verschil in verklaarde variantie te berekenen wordt een indruk verkregen van in hoeverre de tevredenheid met fysieke faciliteiten bijdragen aan de mate van werktevredenheid. De verklaarde variantie (uitgedrukt in de adjusted R²) geeft aan in hoeverre de variabelen in het model tezamen in staat zijn de afhankelijke variabele te verklaren.

De onafhankelijke variabelen in de modellen zijn net als in tabel B4.2 onderverdeeld in de objectieve persoonskenmerken, functiekenmerken, schoolkenmerken en de subjectieve variabelen mate van inspraak (in hoeverre wordt er op school geluisterd naar de wensen en behoeften van medewerkers ten aanzien van de fysieke faciliteiten) en in plaats van werktevredenheid, die in deze analyse als afhankelijke variabele is getypeerd, de mate van tevredenheid met de fysieke werkomgeving.

De resultaten van deze regressieanalyses dienen alleen om een globale indruk te krijgen van welke van de variabelen, zoals die in ons onderzoek zijn gebruikt, van invloed zijn op de werktevredenheid. Om het begrip werktevredenheid volledig te kunnen verklaren, zou uitgebreider onderzoek nodig zijn. Immers, uit de resultaten van de literatuurstudie (zie hoofdstuk 3) bleek dat factoren als werkdruk, werksfeer en werkinhoud een grote invloed hebben op de werktevredenheid. Wegens de beperkte ruimte die ter beschikking stond in de vragenlijst konden deze variabelen niet meegenomen worden in dit onderzoek.

Tabel B4.2 po en vo: Regressieanalyse ter verklaring van mate van werktevredenheid (po, n=555) (vo, n=758)

Afhankelijke variabele: Werktevredenheid	Primair onderwijs		Voortgezet onderwijs	
	Model A	Model B	Model A	Model B
	β	β	β	β
<i>Persoonskenmerken</i>				
Geslacht: man	-,059	-,054	-,038	,048
Geboortejaar	,079	,063	,180**	,172**
Opleiding	-,013	,025	,031	,030
Brutoloon	,038	,017	-,075	,079
<i>Functiekenmerken</i>				
Leidinggevend	,045	,036	-,041	-,044
Functie: oop	-,018	-,032	,121**	,087*
Functie: manager	,058	,055	,085	,070
Contracturen	-,058	-,040	,037	,022
Type contract: tijdelijk	,012	,009	-,035	-,041
<i>Schoolkenmerken</i>				
Aantal scholen	-,026	-,029	-,069*	-,063*
Type school: openbaar	-,077	-,068	-,008	-,008
<i>Subjectieve variabelen</i>				
Mate van inspraak tav fysieke werkomgeving	,370**	,444**	,363**	,214**
Tevredenheid met fysieke faciliteiten		,230**		,282**
Adj R2	,159	,196**	,188	,242**

*significant bij $p < 0.05$

**significant bij $p < 0.01$

*** significante toename in verklaarde variantie tussen model A en B bij $p < 0.01$

Voor het primair onderwijs blijkt dat van alle in model B opgenomen variabelen alleen de variabelen 'mate van inspraak' en 'tevredenheid met fysieke faciliteiten op de werklocatie' een significant positief effect hebben op de mate van werktevredenheid. Wanneer tevredenheid met de fysieke faciliteiten aan de variabelen in model A wordt toegevoegd neemt de verklaarde variantie significant toe met drie procent.

Voor het voortgezet onderwijs hebben naast de twee eerder genoemde variabelen

de variabelen leeftijd, functiecategorie onderwijsondersteuner (oop) en het aantal scholen dat onder het schoolbestuur valt een significant effect. Het effect van het aantal scholen is overigens negatief wat wil zeggen dat indien er minder scholen onder een schoolbestuur vallen de werktevredenheid groter is. Wanneer tevredenheid met de fysieke faciliteiten aan het model wordt toegevoegd stijgt de verklaarde variantie met vijf procent, deze is significant.

BIJLAGE 5 TEVREDENHEID MET FACILITEITEN

Primair onderwijs

Tabel B5.1 Docenten po: ICT en Technische voorzieningen (n=683)

ICT & Technische voorzieningen	zeer on- tevreden	ontevreden	niet/ niet	tevreden	zeer tevreden
Printer/kopieermachine	5%	15%	17%	51%	12%
Toegang tot internet	1%	4%	10%	58%	26%
Auditieve en visuele middelen	9%	20%	27%	33%	11%
Vanuit huis inloggen op netwerk school	9%	14%	22%	44%	12%
Digitale schoolborden	5%	8%	11%	39%	37%
Eigen pc/laptop	5%	10%	12%	49%	24%
Thuiswerkvoorzieningen	19%	25%	26%	23%	7%
Gedeelde pc/laptop voor medewerkers	7%	13%	26%	47%	6%
Digitale communicatie docent/leerling	6%	12%	42%	31%	9%

Tabel B5.2 Docenten po: Gebouwinrichting en Lokaal (n=853)

Gebouw en lokaal	zeer on- tevreden	ontevreden	niet/ niet	tevreden	zeer tevreden
Overlegruimte voor het team	9%	21%	20%	40%	9%
Spreekkamer	12%	22%	21%	37%	8%
Toilet alleen voor medewerkers	14%	19%	18%	39%	10%
Docentenkamer	11%	17%	24%	40%	8%
Eigen/vast leslokaal	3%	6%	12%	54%	26%
Leslokaal dat geschikt is voor het vak	6%	12%	24%	47%	12%
Stilte ruimte/werkplek	7%	18%	22%	45%	7%
Kantinevoorziening voor medewerkers	12%	24%	28%	30%	6%

Tabel B5.3 Docenten po: Overige voorzieningen (n=853)

Overige voorzieningen	zeer ontevreden	ontevreden	niet/niet	tevreden	zeer tevreden
Zelf toevoer frisse lucht kunnen regelen	22%	18%	16%	34%	10%
Kasten in lokaal	9%	18%	22%	42%	8%
Zelf verwarming kunnen regelen	20%	18%	20%	36%	6%
Verstelbare stoel/bureaucombinatie	8%	16%	18%	48%	10%
Eigen afsluitbare kastruimte/locker	11%	15%	16%	43%	15%
Parkeerplaats auto	7%	12%	25%	45%	11%
Drankvoorzieningen	11%	20%	30%	33%	6%
Transportmiddelen voor (les)materialen	12%	28%	39%	19%	2%

Tabel B5.4 Onderwijsondersteuners po: ICT en Technische voorzieningen (n=59)

ICT & Technische voorzieningen	zeer ontevreden	ontevreden	niet/niet	tevreden	zeer tevreden
Printer/kopieermachine	3%	10%	9%	67%	10%
Toegang tot internet	0%	5%	9%	64%	22%
Auditieve en visuele middelen	2%	12%	26%	50%	10%
Vanuit huis inloggen op netwerk school	0%	16%	8%	65%	11%
Digitale schoolborden	0%	0%	21%	68%	11%
Eigen pc/laptop	5%	7%	10%	52%	26%
Thuiswerkvoorzieningen	15%	19%	23%	31%	12%
Gedeelde pc/laptop voor medewerkers	0%	15%	18%	54%	13%
Digitale communicatie docent/leerling	0%	6%	22%	61%	11%

Tabel B5.5 Onderwijsondersteuners po: Gebouw en Lokaal (n=59)

Gebouw en lokaal	zeer ontevreden	ontevreden	niet/niet	tevreden	zeer tevreden
Overlegruimte voor het team	7%	26%	21%	36%	10%
Spreekkamer	7%	13%	20%	50%	11%
Toilet alleen voor medewerkers	10%	19%	24%	42%	5%
Docentenkamer	6%	14%	22%	49%	10%
Eigen/vast leslokaal	2%	12%	7%	63%	16%
Leslokaal dat geschikt is voor het vak	3%	16%	24%	47%	11%
Stilteruimte/werkplek	6%	17%	19%	48%	11%
Kantinevoorziening voor medewerkers	12%	16%	30%	38%	4%

Tabel B5.6 Onderwijsondersteuners po: Overige voorzieningen (n=59)

Overige voorzieningen	zeer on- tevreden	ontevreden	niet/ niet	tevreden	zeer tevreden
Zelf toevoer frisse lucht kunnen regelen	5%	12%	23%	49%	11%
Kasten in lokaal	4%	12%	15%	60%	10%
Zelf verwarming kunnen regelen	16%	23%	23%	32%	5%
Verstelbare stoel/bureaucombinatie	6%	19%	13%	49%	13%
Eigen afsluitbare kastruimte/locker	5%	18%	14%	45%	18%
Parkeerplaats auto	4%	12%	26%	46%	12%
Drankvoorzieningen	8%	15%	28%	45%	4%
Transportmiddelen voor (les)materialen	6%	26%	34%	34%	0%

Tabel B5.7 Lesgevend management po: ICT en Technische voorzieningen (n=117)

ICT & Technische voorzieningen	zeer on- tevreden	ontevreden	niet/ niet	tevreden	zeer tevreden
Printer/kopieermachine	2%	8%	9%	58%	24%
Toegang tot internet	3%	3%	1%	54%	39%
Auditieve en visuele middelen	5%	10%	14%	50%	22%
Vanuit huis inloggen op netwerk school	8%	12%	12%	52%	16%
Digitale schoolborden	3%	8%	10%	40%	40%
Eigen pc/laptop	4%	8%	6%	46%	36%
Thuiswerkvoorzieningen	20%	12%	20%	34%	14%
Gedeelde pc/laptop voor medewerkers	6%	6%	23%	57%	8%
Digitale communicatie docent/leerling	2%	6%	38%	40%	13%

Tabel B5.8 Lesgevend management po: Gebouwinrichting en Lokaal (n=117)

Gebouw en lokaal	zeer on- tevreden	ontevreden	niet/ niet	tevreden	zeer tevreden
Overlegruimte voor het team	4%	16%	17%	51%	12%
Spreekkamer	10%	6%	24%	36%	15%
Toilet alleen voor medewerkers	11%	10%	17%	47%	15%
Docentenkamer	7%	9%	21%	48%	15%
Eigen/vast leslokaal	3%	2%	7%	55%	33%
Leslokaal dat geschikt is voor het vak	4%	6%	27%	47%	16%
Stilteruimte/werkplek	6%	9%	15%	49%	20%
Kantinevoorziening voor medewerkers	6%	17%	23%	36%	17%

Tabel B5.9 Lesgevend management po: Overige voorzieningen (n=117)

Overige voorzieningen	zeer on- tevreden	ontevreden	niet/ niet	tevreden	zeer tevreden
Zelf toevoer frisse lucht kunnen regelen	8%	18%	24%	44%	6%
Kasten in lokaal	5%	8%	23%	49%	15%
Zelf verwarming kunnen regelen	10%	23%	16%	43%	8%
Verstelbare stoel/bureaucombinatie	4%	6%	16%	55%	20%
Eigen afsluitbare kastruimte/locker	5%	7%	26%	38%	23%
Parkeerplaats auto	8%	9%	29%	46%	9%
Drankvoorzieningen	4%	14%	27%	46%	9%
Transportmiddelen voor (les)materialen	8%	22%	40%	28%	2%

Voortgezet onderwijs

Tabel B5.10 Docenten vo: ICT en Technische voorzieningen (n=952)

ICT & Technische voorzieningen	zeer on- tevreden	ontevreden	niet/ niet	tevreden	zeer tevreden
Printer/kopieermachine	8%	17%	22%	44%	9%
Toegang tot internet	3%	7%	13%	56%	21%
Auditieve en visuele middelen	12%	19%	27%	33%	10%
Vanuit huis inloggen op netwerk school	8%	11%	22%	50%	9%
Digitale schoolborden	18%	18%	20%	30%	15%
Eigen pc/laptop	14%	12%	12%	39%	24%
Thuiswerkvoorzieningen	40%	20%	20%	18%	3%
Gedeelde pc/laptop voor medewerkers	13%	23%	23%	36%	4%
Digitale communicatie docent/leerling	6%	14%	37%	37%	6%

Tabel B5.11 Docenten vo: Gebouwinrichting en lokaal (n=952)

Gebouw en lokaal	zeer on- tevreden	ontevreden	niet/ niet	tevreden	zeer tevreden
Overlegruimte voor het team	9%	21%	31%	35%	4%
Spreekkamer	18%	28%	23%	27%	4%
Toilet alleen voor medewerkers	10%	17%	19%	45%	9%
Docentenkamer	10%	16%	25%	42%	7%
Eigen/vast leslokaal	17%	14%	16%	37%	17%
Leslokaal dat geschikt is voor het vak	9%	16%	24%	42%	10%
Stilteruimte/werkplek	21%	27%	17%	30%	5%
Kantinevoorziening voor medewerkers	15%	22%	28%	30%	5%

Tabel B5.12 Docenten vo: Overige voorzieningen (n=952)

Overige voorzieningen	zeer on- tevreden	ontevreden	niet/ niet	tevreden	zeer tevreden
Zelf toevoer frisse lucht kunnen regelen	23%	20%	18%	33%	6%
Kasten in lokaal	8%	18%	27%	40%	8%
Zelf verwarming kunnen regelen	30%	26%	21%	20%	3%
Verstelbare stoel/bureaucombinatie	13%	21%	21%	38%	7%
Eigen afsluitbare kastruimte/locker	13%	13%	17%	44%	12%
Parkeerplaats auto	8%	13%	21%	47%	11%
Drankvoorzieningen	9%	20%	30%	37%	4%
Transportmiddelen voor (les)materialen	13%	27%	38%	21%	1%

Tabel B5.13 Onderwijsondersteuners vo: ICT en Technische voorzieningen (n=135)

ICT & Technische voorzieningen	zeer on- tevreden	ontevreden	niet/ niet	tevreden	zeer tevreden
Printer/kopieermachine	4%	11%	15%	53%	17%
Toegang tot internet	1%	4%	7%	63%	24%
Auditieve en visuele middelen	2%	11%	28%	50%	9%
Vanuit huis inloggen op netwerk school	6%	11%	9%	60%	14%
Digitale schoolborden	8%	13%	25%	45%	9%
Eigen pc/laptop	6%	6%	16%	53%	20%
Thuiswerkvoorzieningen	12%	31%	28%	26%	3%
Gedeelde pc/laptop voor medewerkers	3%	13%	23%	55%	6%
Digitale communicatie docent/leerling	2%	13%	36%	47%	1%

Tabel B5.14 Onderwijsondersteuners vo: Gebouwinrichting en Lokaal (n=135)

Gebouw en lokaal	zeer on- tevreden	ontevreden	niet/ niet	tevreden	zeer tevreden
Overlegruimte voor het team	3%	14%	30%	46%	7%
Spreekkamer	7%	20%	26%	38%	9%
Toilet alleen voor medewerkers	8%	11%	19%	49%	13%
Docentenkamer	6%	18%	22%	46%	7%
Eigen/vast leslokaal	4%	9%	26%	49%	12%
Leslokaal dat geschikt is voor het vak	8%	9%	28%	46%	9%
Stilteruimte/werkplek	4%	16%	24%	50%	7%
Kantinevoorziening voor medewerkers	6%	24%	23%	39%	8%

Tabel B5.15 Onderwijsondersteuners vo: Overige voorzieningen (n=135)

Overige voorzieningen	zeer on- tevreden	ontevreden	niet/ niet	tevreden	zeer tevreden
Zelf toevoer frisse lucht kunnen regelen	19%	17%	19%	33%	12%
Kasten in lokaal	5%	12%	30%	47%	7%
Zelf verwarming kunnen regelen	17%	19%	25%	30%	9%
Verstelbare stoel/bureaucombinatie	5%	7%	19%	57%	12%
Eigen afsluitbare kastruimte/locker	8%	8%	20%	55%	9%
Parkeerplaats auto	5%	11%	21%	50%	13%
Drankvoorzieningen	2%	13%	30%	49%	6%
Transportmiddelen voor (les)materialen	4%	10%	49%	36%	1%

Tabel B5.16 Lesgevend management vo: ICT en technische voorzieningen (n=110)

ICT & Technische voorzieningen	zeer on- tevreden	ontevreden	niet/ niet	tevreden	zeer tevreden
Printer/kopieermachine	6%	5%	20%	50%	18%
Toegang tot internet	1%	7%	9%	45%	38%
Auditieve en visuele middelen	11%	15%	28%	33%	13%
Vanuit huis inloggen op netwerk school	8%	9%	17%	55%	12%
Digitale schoolborden	18%	14%	29%	30%	9%
Eigen pc/laptop	6%	6%	13%	42%	33%
Thuiswerkvoorzieningen	34%	20%	18%	25%	3%
Gedeelde pc/laptop voor medewerkers	11%	12%	22%	54%	1%
Digitale communicatie docent/leerling	5%	13%	41%	36%	5%

Tabel B5.17 Lesgevend management vo: Gebouwinrichting en lokaal (n=110)

Gebouw en lokaal	zeer on- tevreden	ontevreden	niet/ niet	tevreden	zeer tevreden
Overlegruimte voor het team	7%	19%	27%	39%	8%
Spreekkamer	11%	22%	14%	42%	12%
Toilet alleen voor medewerkers	12%	10%	21%	44%	13%
Docentenkamer	8%	15%	20%	45%	11%
Eigen/vast leslokaal	14%	11%	27%	34%	14%
Leslokaal dat geschikt is voor het vak	6%	15%	28%	40%	11%
Stilteruimte/werkplek	8%	16%	17%	43%	15%
Kantinevoorziening voor medewerkers	10%	24%	23%	39%	5%

Tabel B5.18 Lesgevend management vo: Overige voorzieningen (n=110)

Overige voorzieningen	zeer on- tevreden	ontevreden	niet/ niet	tevreden	zeer tevreden
Zelf toevoer frisse lucht kunnen regelen	25%	18%	24%	25%	8%
Kasten in lokaal	4%	18%	29%	41%	8%
Zelf verwarming kunnen regelen	34%	23%	24%	14%	5%
Verstelbare stoel/bureaucombinatie	7%	10%	14%	50%	20%
Eigen afsluitbare kast/ruimte/locker	7%	10%	13%	48%	22%
Parkeerplaats auto	2%	13%	15%	47%	23%
Drankvoorzieningen	4%	19%	31%	38%	9%
Transportmiddelen voor (les)materialen	9%	24%	40%	26%	1%

BIJLAGE 6 VRAGENLIJST**Achtergrond informatie**

1. Hoeveel schoolinstellingen vallen onder het bestuur van de school waarvoor u werkt?

- Aantal schoolinstellingen: _____
- Weet ik niet

2. Geeft u les op een openbare of een bijzondere school?

- Openbare school
- Bijzondere school (bijvoorbeeld Rooms-katholiek, Protestants, Christelijk, e.d.)

Werktevredenheid

3. In hoeverre bent u over het algemeen tevreden met uw huidige werk?

- Zeer tevreden
- Tevreden
- Niet tevreden/niet ontevreden
- Ontevreden
- Zeer ontevreden

WERKPLEK

5. Hoe noodzakelijk is de aanwezigheid van deze faciliteiten op de onderwijslocatie om uw werk goed en aangenaam te kunnen uitvoeren?

	1	2	3	4	5
	Ze er nood- zake lijk				Ge heel niet noodzake- lijk
Eigen pc/laptop (gefaciliteerd door werkgever)	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Gedeelde pc/laptop voor medewerkers	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Stille werkplek (voor voorbereiding)	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Verstelbare stoel/bureau-combinatie	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Printer /kopieermachine	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Toegang tot internet (voor u als medewerker)	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Digitale schooborden in de leslokalen waar u het meest les geeft	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Auditieve en visuele middelen (bv. beamer, dvd-speler, geluidsinstallatie)	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Eigen afsluitbare kastruimte/locker	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Eigen/vast leslokaal	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Digitale communicatie tussen docent en leerling	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Digitale communicatie tussen docent en leerling	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Thuiswerkvoorzieningen gefaciliteerd door werkgever (pc, internet)	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Vanuit huis inloggen op netwerk school	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>

SCHOOLGEBOUW EN OVERIG

7. Hoe noodzakelijk is de aanwezigheid van deze faciliteiten op de onderwijslocatie om uw werk goed en aangenaam te kunnen uitvoeren?

	Ze er nood- zakelijk				Ge heel niet noodzake- lijk
Docentenkamer	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Overlegruimte voor het team	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Spreekkamer voor privacy-gevoelige gesprekken	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Leslokaal dat geschikt is voor het vak dat u verzorgt	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Kantinevoorziening voor medewerkers	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Drankvoorzieningen	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Toilet alleen voor medewerkers	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Kasten in lokaal	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Transportmiddelen voor verplaatsen (les)materialen	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Parkeerplaats auto	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Zelf toevoer frisse lucht kunnen regelen in klaslokaal/werkruimte	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Zelf verwarming kunnen regelen in klaslokaal /werkruimte	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>

Tevredenheid en Ondersteuning

8. Hoe tevreden bent u met de fysieke faciliteiten op uw onderwijslocatie in zijn totaliteit?

- Zeer tevreden
- Tevreden
- Niet tevreden/niet ontevreden
- Ontevreden
- Zeer ontevreden

9. Over onderstaande fysieke faciliteiten gaf u aan (zeer) ontevreden te zijn of dat deze niet aanwezig zijn. Kruis er hiervan maximaal 2 aan waarover u het meest ontevreden bent. U kunt dit kort toelichten.

Indien geen faciliteiten op het scherm verschijnen, heeft u aangegeven hierover tevreden te zijn en kunt u op 'verder' klikken.

10. Kunt u aangeven in hoeverre u het eens bent met de volgende uitspraken:
De kwaliteit van de fysieke faciliteiten op school is ...

	Ze er mee eens	Mee eens	Niet mee eens/ niet oneens	Mee on- eens	Ze er mee on- eens	NVT
van invloed op mijn werkplezier	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
van invloed op de aantrekkelijkheid van mijn beroep	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
van invloed op de kwaliteit van het onderwijs	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
in het verleden mede de reden geweest om over te stappen naar een andere school	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
de reden dat ik wel eens overweeg om het onderwijs te verlaten	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>

Proces

11. In hoeverre wordt er naar uw mening op uw school geluisterd naar de specifieke behoeften en wensen van de medewerkers ten aanzien van de fysieke faciliteiten?
- Zeer goed
 - Goed
 - Matig
 - Slecht
 - Weet niet

Onderwijsvernieuwingen

12. Bevindt uw school zich op dit moment in een proces van onderwijsvernieuwing of heeft uw school dit proces reeds doorgemaakt?
- Ja, wij hebben dit proces recentelijk doorgemaakt
 - Ja, wij zitten op dit moment in de veranderingsfase
 - Nee, maar wij gaan dit proces in de komende 2 jaar in<door naar vraag 15>
 - Nee, geen proces doorgemaakt en staat ook niet in de planning<door naar vraag 15>
 - Weet niet<door naar vraag 15>

13. Hebben deze onderwijsvernieuwingen direct geleid tot veranderingen in de fysieke werkomstandigheden?

- Ja
- Nee
- Weet ik niet

14. Bent u tevreden over de wijze waarop de huidige fysieke faciliteiten zijn afgestemd op deze onderwijsvernieuwingen?

- Zeer tevreden
- Tevreden
- Niet tevreden/ niet ontevreden
- Ontevreden
- Zeer ontevreden

15. Heeft u verder nog opmerkingen met betrekking tot fysieke werkomstandigheden en faciliteiten in het onderwijs? U kunt uw opmerkingen dan hieronder invullen.

Hartelijk dank voor uw medewerking!

BIJLAGE 7 REFERENTIES LITERATUURONDERZOEK

Aa, R. van der, G. de Bruin, B. van Hulst & L. Vermeulen-Kerstens (2008). *Loopbanen van leraren door de tijd heen*. Rotterdam: ECORYS/RISBO.

Bergen, C.T.A van, M.M. van der Meer & S.G. van Otterloo (2009). *Tijdsbesteding leraren Voortgezet Onderwijs*. Eindrapport BAPO. Den Haag: Regioplan.

Besten, H. den, B. Blatter & P. Smulders (2009). *Arbeidsmarktomstandigheden en arbeidsmarkttekorten in onderwijs, zorg en welzijn*. Tijdschrift voor arbeidsvraagstukken 25 (2): 137-146.

BZK/APS. *De Fysieke Werkomgeving in het Onderwijs*, 2009.

Definitief akkoord Convenant Leerkracht. Sectoren Primair en Voortgezet Onderwijs (1 juli 2008). Scheveningen.

Houtveen T., B. Versloot & I. Groenen (2006). *De begeleiding van startende leraren*. Den Haag: het SBO.

Jonge, J.F.M. de & J.A. de Muijnck (2002). *Waarom leraren de sector verlaten. Onderzoek naar de uitstroom uit het primair en voortgezet onderwijs*. Zoetermeer: EIM.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2009). *Nota werken in het onderwijs 2009 (WIO)*. Den Haag: Min OCW.

Oudshoorn, K. (2003). *Onderwijs: een plek voor professionals. Aanbevelingen voor een werkomgeving van onderwijspersoneel in vo-scholen*. KPC-groep,

Reijenga, F.A., E.E.M. Maurits & T. van Vuuren (2009). *Re-integratie en herplaatsing van werknemers in het primair en voortgezet onderwijs die minder dan 35% arbeidsongeschikt zijn verklaard*. Den Haag: ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Vermeeren, B. & B. de Wit (2008). *Docenten onder Druk? De invloed van schoolgrootte op de arbeidssatisfactie van docenten in het voortgezet onderwijs*. Tijdschrift voor arbeidsvraagstukken 24 (3): 288-305.

Vermeulen, L. & R. van der Aa (2008). *Wat leraren bindt aan het onderwijs. Onderzoek naar de rol van begeleiding en professionele ontwikkeling bij het behoud van leraren in het onderwijs*. Rotterdam; Risbo en Ecorys.

Vogels, R. (2009) *Gelukkig voor de klas? Leraren voortgezet onderwijs over hun werk*. Den Haag: SCP.

Vrielink, S., R. Kloosterman & N. van Kessel (2004). *Arbeidssatisfactie in de loopbaan*. Nijmegen: ITS.

Zwart, B.C.H. de & W.M. Heijdel (2006). *Vroegtijdig uitreden of door tot 65 in het onderwijs?* Den Haag: ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Zwart, M. & J. van Zwol (sept. 2009). Financieel beleid van onderwijsinstellingen. Rapport van de commissie Vermogensbeheer Onderwijsinstellingen.



| Sectorbestuur
Onderwijsarbeidsmarkt

Postbus 556
2501 CN Den Haag

T 070 376 57 70
F 070 345 75 28

Lange Voorhout 13
2514 EA Den Haag

E sbo@caop.nl
I www.onderwijsarbeidsmarkt.nl